

กท
ศาลาธนบุรี
2525
ฉ.2

กท
ศาลาธนบุรี
2525
ฉ.2

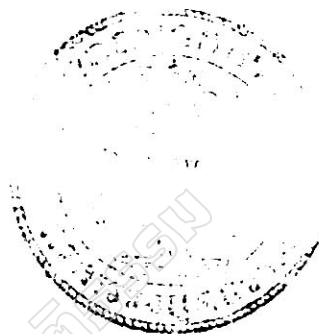
ที่ระลึก

ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร
ศาลาแพ่งธนบุรี ศาลาอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี

หนังสืออ้างอิง ห้ามนำออกนอกระบบ

๒๔

44

ที่ระลึก

ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร
ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี

เลขที่หนังสือ	35
เลขที่	กท ศาลธนบุรี 2525 ก/2
วันที่ออก	

คำกราบบังคมทูล

ของ

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ในพิธีเปิดที่ทำการศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี

วันอังคารที่ ๑๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า นายมารุต บุณนาท รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ในนาม คณะข้าราชการศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี ศาลแขวงธนบุรีและในนามพสกนิกร บรรดาที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายความจงรักภักดีอยู่ ณ มณฑลพิธีนี้ ขอพระราชทาน พระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท เนื่องในมหามงคล สมัยที่ได้รับเสด็จพระราชดำเนินด้วยความปีติปราโมทย์หาที่สุดมิได้

เนื่องด้วยคติความของศาลแพ่ง ศาลอาญาและศาลแขวงในกรุงเทพมหานคร ได้เพิ่มขึ้นมากตามสภาพแห่งสังคม เศรษฐกิจและการพาณิชย์ อาคารที่ทำการศาลก็ได้สร้าง มาช้านานแล้ว แม้สภาพแห่งอาคารจะมั่นคงอยู่ แต่ยังไม่พอก่อรรถคดีจำนวนมาก เป็นข้อ ขัดข้องที่จะอำนวยความยุติธรรมให้เป็นไปด้วยดี ดังนั้นกระทรวงยุติธรรมจึงเห็นด้วยเกล้า ด้วยกระหม่อมว่าสมควรจัดตั้งศาลแพ่งธนบุรี และศาลอาญาธนบุรีขึ้นเป็นการเพิ่มเติมให้มี เขตอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาในเขตท้องที่จังหวัดธนบุรีเดิม เป็นการ แบ่งเบาภาระคดีจากศาลแพ่ง ศาลอาญา รวมทั้งย้ายที่ทำการศาลแขวงธนบุรีไปรวมไว้ ณ ที่ เดียวกัน บัดนี้การก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรีเป็นอันสำเร็จ บริบูรณ์แล้ว โดยให้รวมที่ทำการศาลแขวงธนบุรีอยู่ในอาคารเดียวกันด้วย

อาคารศาลสถิตย์ยุติธรรม หรือศาลหลวงหลังเดิมนั้น พระบาทสมเด็จพระ- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางวังหลวงเสด็จทอดพระฤกษ์ ณ วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๒๕ ครบรอบร้อยปีนับแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย องค์พระปฐมบรมกษัตริย์ทรงสถาปนาหลักพระนคร พระราชพิธีใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ศาลสถิตย์ยุติธรรม
เป็นที่รวมกระทรวงศาลทั้งส่วนแพ่งและส่วนอาญาตลอดจนศาลอุทธรณ์และศาลคดีต่าง-
ประเทศ มีชำนินานก็ปรากฏความคับแคบไม่พอแก่ราชการ ได้ย้ายศาลพระราชอาญาออกไป
ตั้งทำการที่ตึกหอพระสัสดิ และต่อมาก่อสร้างใหม่เป็นศาลอาญาด้านถนนราชินีในปัจจุบัน
ส่วนอาคารศาลสถิตย์ยุติธรรมเดิมเป็นที่ทำการศาลแพ่งมาช้านานถึง ๘๐ ปี มีที่ทำการศาล
แขวงธนบุรีรวมอยู่ในอาคารเดียวกันระยะหนึ่ง ตึกเดิมทรุดโทรมลงตามสภาพ จำเป็น
ต้องรื้อถอนก่อสร้างอาคารขึ้นใหม่เป็นอาคารศาลแพ่งโดยเฉพาะ กาลนั้น ได้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาทได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบ
พิธีเปิดอาคาร ณ วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖ ส่วนศาลแขวงธนบุรีย้ายที่ทำการไปอยู่ใกล้
อาคารศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางฝั่งใต้ของถนนหน้าหีบเผย ต่อมาสถานที่คับแคบลงได้ย้าย
มาทำการที่ตึกใหม่ใกล้เนติบัณฑิตยสภา ครั้นราชการศาลแพ่งศาลอาญาทวีมากขึ้น ตึกที่
ทำการศาลแขวงในกรุงเทพมหานครทั้งหมดจำต้องแยกย้ายไปตั้งเป็นเอกเทศเพื่อให้อาคารใกล้
กระทรวงยุติธรรมใช้เป็นทำการศาลแพ่งและศาลอาญาให้มากที่สุด แต่ก็ยังไม่พอแก่ราชการ
จึงได้กราบบังคมทูลถวายรายงานข้างต้นแล้ว

พระราชยุคาล่วงมาครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาทเสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญา
ธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี อีกวาระหนึ่ง นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม
หาที่สุดมิได้

บัดนี้ ได้มีหมายคลุยก์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส
กราบบังคมทูลพระกรุณาทรงเปิดอาคารศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรีและศาลแขวงธนบุรี
เพื่อความสิริวัฒนาสถาพรภายใต้พระเดชพระบารมีสืบไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

สารบัญ

	หน้า
ประวัติกรุงเทพมหานครและจังหวัดธนบุรี	๓
กฎหมายและคดีสำคัญสมัยกรุงธนบุรี	๑๖
ประวัติศาลแพ่ง	๒๖
ประวัติศาลอาญา	๖๕
ประวัติศาลแขวง	๑๐๓
การก่อสร้างที่ทำการศาลแพ่งและศาลอาญารธนบุรีกับศาลแขวงธนบุรี	๑๑๑

ที่ ศธ ๐๓๐๖/๓๓๑๒

กรมศิลปากร

๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง นำส่งประวัติกรุงเทพมหานครและจังหวัดธนบุรี

เรียน ปลัดกระทรวงยุติธรรม

อ้างถึง หนังสือที่ ยธ ๐๒๐๓/๑๘๐๓๕ ลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๔

สิ่งที่ส่งมาด้วย ประวัติกรุงเทพมหานครและจังหวัดธนบุรี

ตามหนังสือที่อ้างถึง กระทรวงยุติธรรมขอความร่วมมือกรมศิลปากรค้นคว้าเรียบเรียงประวัติกรุงเทพมหานครและจังหวัดธนบุรี เพื่อลงพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกการเปิดทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี ความละเอียดแจ้งอยู่แล้ว นั้น

กรมศิลปากรได้มอบให้ นางสาววิณา โรจนธาดา นักอักษรศาสตร์ ๔ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ดำเนินการค้นคว้าเรียบเรียง ดังได้แนบมาพร้อมกันนี้แล้ว กรมศิลปากรหวังว่าคงจะอำนวยความสะดวกตรงตามวัตถุประสงค์ของกระทรวงยุติธรรม

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

รองอธิบดี ปฏิบัติราชการแทน

อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

โทร. ๒๕๑๑๕๓

ประวัติกรุงธนบุรีและจังหวัดธนบุรี

ธนบุรีเป็นเมืองสำคัญมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เดิมเมืองธนบุรีเป็นพื้นที่ตำบลบางกอก ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของลำแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม หรือในปัจจุบันก็คือลำน้ำตั้งแต่ปากแม่น้ำเจ้าพระยามาถึงปากคลองบางกอกใหญ่ อ้อมเข้าคลองบางกอกใหญ่ เลี้ยวเข้าคลองบางขุนศรี คลองชักพระ วงเข้าคลองบางกอกน้อย แล้วมาออกแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากคลองบางกอกน้อย การเดินทางไปตามระยะทางแม่น้ำอ้อมจากปากคลองบางกอกใหญ่ไปออกปากคลองบางกอกน้อยนี้ ถ้าใช้เรือแจวเป็นพาหนะจะต้องกินเวลาแต่เช้าจดเย็น แต่ถ้าเดินทางทางบกตัดตัดข้ามตำบลบางกอกไป จะกินเวลาน้อยมาก ดังคำเปรียบเทียบกับ เพียงชั่วหม้อข้าวเดือดเท่านั้น โดยมีเรื่องเล่ากันว่า มีชาวเรือแจวเรือถึงปากคลองบางกอกน้อยเวลาเย็นเมื่อชาวข้าวขึ้นตักเตาไฟแล้ว เพิ่งนึกได้ว่าลืมฝ่าหม้อไว้ที่ปากคลองบางกอกใหญ่เมื่อตอนเช้า จึงเดินลัดตัดมาทางบกมาหยิบฝ่าหม้อกลับไปทันข้าวเดือดพอดี

การที่ลำแม่น้ำเจ้าพระยาไหลอ้อมทำให้เสียเวลาเดินทางทางเรือเช่นนี้ สมเด็จพระชัยราชาธิราช พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๐๗๗ — พ.ศ. ๒๐๘๙) จึงโปรดให้ขุดคลองลัดจากปากคลองบางกอกน้อยถึงคลองบางกอกใหญ่ เรียกว่าคลองลัดบางกอกใหญ่ ลำน้ำเจ้าพระยาจึงเปลี่ยนทางเดินตัดตรงตามคลองลัดนี้ และกัดเซาะตลิ่งจนลำคลองลัดกว้างขึ้น ๆ กลายเป็นแม่น้ำเช่นทุกวันนี้ ส่วนลำแม่น้ำเดิมก็ตื้นเขินขึ้นทุกทีจนกลายเป็นเพียงลำคลองคือ คลองบางกอกใหญ่ คลองบางขุนศรี คลองชักพระ และคลองบางกอกน้อยในปัจจุบัน

เมื่อขุดคลองลัดแล้ว ตำบลบางกอกก็ได้รับการสถาปนาเป็นเมืองในระยะต่อมา โดยมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านและเมืองท่าตั้งแต่แรกสร้าง เมื่อราว พ.ศ. ๒๑๐๐ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีชื่อปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า เมืองธนบุรี และมีสร้อยต่อท้ายว่า ศรีมหาสมุทร ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเหตุใดจึงเปลี่ยนชื่อ “บางกอก” เป็น “ธนบุรี”

ซึ่งแปลว่า เมืองที่มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ แต่อาจสันนิษฐานได้จากสภาพพื้นที่และอาณาบริเวณที่ตั้งของเมือง กล่าวคือ สภาพพื้นที่อยู่ในดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำจึงมีดินดีอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชผักผลไม้ เมืองธนบุรีขึ้นชื่อด้านอาหารแต่โบราณมาจนปัจจุบันว่ามีสวนผลไม้รสดีมากมาย เช่น ส้มเขียวหวาน ส้มโอ ทุเรียน มังคุด มะม่วง เงาะ ลำไย ชมพู่ กระท้อน มะไฟ มะพร้าว ละมุด กล้วย หนาม มะนาว เป็นต้น จนตำบลบางกอกนี้เคยมีชื่อเรียกแต่โบราณว่า สวนใน คู่กันกับ สวนนอก หรือตำบลบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นแหล่งผลไม้ที่ขึ้นชื่อเช่นกัน สาเหตุอีกประการหนึ่งก็คือ สภาพที่ตั้งของเมืองธนบุรี เป็นย่านสำคัญทางการค้า เป็นเมืองท่าทั้งสินค้าเข้าและขาออก จึงนับเป็นท้องที่ที่ก่อให้เกิดรายได้ให้แก่รัฐมากที่สุดท้องที่หนึ่ง เป็นรายได้ทั้งจากการสวน อากรค่านา อากรขนอน (ภาษีจากด่านเก็บภาษี) อากรตลาด (ภาษีที่เก็บจากร้านค้าในตลาด) ภาษีปากเรือ ภาษีสินค้าเข้าและขาออก และทั้งจากการค้าผูกขาดของรัฐ การเป็นเมืองท่าสำคัญนี้ทำให้นาม “บางกอก” ระเบิดไปไกล เป็นที่รู้จักของนานาประเทศ แม้ภายหลังจะเปลี่ยนชื่อเป็นธนบุรี และเป็น กรุงเทพฯ ๖ แล้ว แต่ชาวต่างประเทศก็ยังเรียกติดปากว่า บางกอก (Bangkok) จนตราប់เท่าทุกวันนี้

เมืองธนบุรีเป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลที่สำคัญทางยุทธศาสตร์ ดังนั้น ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงมีพระราชดำริเห็นชอบตามคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ (ฝรั่งเศสชาติกรีก เดิมชื่อ คอนสแตนติน ฟอลคอน (Constantin Phaulkon) อาสาเข้ารับราชการจนได้เป็นที่สมุหนายก) โปรดให้สร้างบ่อน้ำใหญ่ที่เมืองธนบุรีทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และทำสายโซ่ใหญ่ขึงขวางลำน้ำ เพื่อป้องกันเรือรบที่จะมาทางทะเล สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้เจ้าพระยาวิชาเยนทร์เป็นแม่กองควบคุมการก่อสร้าง เริ่มสร้างบ่อน้ำทางปากคลองบางกอกใหญ่ก่อนบ่อน้ำหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๘ ขนานนามตามชื่อผู้สร้างว่า บ่อนวิชาเยนทร์

พ.ศ. ๒๒๒๓ เมื่อเรือเลอ วาตูร์ (Le Vautour) ของฝรั่งเศสเข้ามาถึงเมืองธนบุรี บ่อนวิชาเยนทร์ได้ยิงสลุด และชักธงยอลันดาขึ้น เพราะเคยใช้ชักกับเรือต่างประเทศ ซึ่ง

เป็นเรือฮอลันดามาก่อน ปรากฏว่าฝรั่งเศสคัดค้านว่าไม่ใช่ธงไทย ผู้รักษาบ่อนไม่มีธงจึงเอา
ผ้าแดงชักขึ้นแทน เรือเลอ ไวตูร ถอยถึงสลุดตอบ คำนำธงไทย นับเป็นครั้งแรกของการ
ใช้ธงแดงเป็นธงชาติไทย

พ.ศ. ๒๒๒๘ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงขอข้าราชการฝรั่งเศสที่มากับ
คณะทูตที่นำโดย เชอวาลิเยร์ เดอ ช็อมองต์ (Chevalier de Chaumont) จำนวน ๒ คน
มาช่วยราชการ โดยโปรดให้นายทหารชื่อ เชอวาลิเยร์ เดอ ฟอร์แบง (Chevalier de
Forbin) เป็นผู้ฝึกทหารไทยตามแบบฝรั่งเศส เชอวาลิเยร์ เดอ ฟอร์แบง ผู้นี้ต่อมาได้เป็นที่
ออกพระศักดิสงคราม คาดว่าคงจะเป็นเจ้าเมืองธนบุรี เพราะก่อนหน้านั้นเจ้าเมืองธนบุรีเป็น
ชนชาติตูกี ที่ออกพระศักดิสงคราม ส่วนอีกผู้หนึ่งเป็นวิศวกรชื่อ เมอซีเออร์ เดอ ลามาร์
(Monsieur de la Marre) โปรดให้มีหน้าที่สร้างบ่อนค่ายที่เมืองธนบุรี ลพบุรี พิษณุโลก
มะริด และสงขลา

พ.ศ. ๒๒๒๙ พวกแขกมกกะสัน (ชาวเมืองมาดากัสการ์ ในเกาะเซเลเบส ประเทศ
อินโดนีเซียปัจจุบัน) ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เป็นกบฏขึ้นที่เมืองธนบุรีและพระนคร
ศรีอยุธยา ทหารฝรั่งเศสที่บ่อนเมืองธนบุรีมีส่วนช่วยปราบกบฏด้วย

พ.ศ. ๒๒๓๐ เมอซีเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ (Monsieur de la Loubère)
ราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาเจริญพระราชมิตรและขอแก้ไขเพิ่มเติมสัญญาที่คณะทูตชุดเชอวาลิเยร์
เดอ ช็อมองต์ ทำไว้กับไทย คณะทูตชุดนี้ได้นำทหารฝรั่งเศสเข้ามาด้วยประมาณ ๕๐๐ คน
ทหารเหล่านี้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของนายพลเดส์ฟาร์จซ์ (Desfarges) การส่งทหาร
มามากมายเช่นนี้เป็นการเปลี่ยนนโยบายใหม่ของฝรั่งเศส โดยใช้มาตรการรุนแรงบีบบังคับ
ไทยให้ได้ผลประโยชน์ตามความประสงค์ คือฝรั่งเศสต้องการยึดเมืองธนบุรี และเมืองมะริด
เพื่อสร้างบ่อนปราการป้องกันการโจมตีของฮอลันดา และเป็นเมืองท่าสำคัญโยงการค้าในไทย
กับการค้าของฝรั่งเศสตามชายฝั่งเมืองมัทราสในอินเดีย ซึ่งฝ่ายไทยยอมไม่ได้ เจ้าพระยา
วิชาเยนทร์ได้เป็นตัวแทนฝ่ายไทย เจริญจากบาทหลวงตาซาร์ด (Père Tachard) ตัวแทน
ฝ่ายประนีประนอมของฝรั่งเศส ตกลงให้ทหารฝรั่งเศสเข้าประจำที่บ่อนวิชาเยนทร์ในฐานะ

ทหารจ้างโดยทำสัตย์ปฏิญาณต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสียก่อน แม้คณะทูตกับคณะบาทหลวงฝรั่งเศสไม่เห็นด้วย แต่นายพลเดส์ฟารจซ์เห็นว่าทหารในบังคับบัญชากำลังอดโรยและล้มเจ็บ จึงยอมปฏิบัติตามข้อตกลง เจ้าพระยาวิชาเยนทร์คอยรับทหารฝรั่งเศสอยู่บนบ้อมเรียกทหารไทยเข้าแถว แล้วประกาศในนามสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตั้งนายพลเดส์ฟารจซ์เป็นผู้บัญชาการทหารไทยและฝรั่งเศส แล้วให้คุมการทำบ้อมที่ฝั่งตะวันออกตรงข้ามปากคลองบางกอกใหญ่ (บริเวณโรงเรียนราชินี ถนนมหาราชในปัจจุบัน)

พ.ศ. ๒๒๓๑ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคตที่เมืองลพบุรี ราชธานีแห่งที่สองของไทยในขณะนั้น สมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชย์มีพระราชโองการให้จับกุมคุมขังชาวต่างประเทศที่อาจเป็นอันตรายต่อความสงบของบ้านเมืองในยุคหลังเปลี่ยนแผ่นดิน นายพลเดส์ฟารจซ์ ไม่อาจนอนใจในสวัสดิภาพของทหารฝรั่งเศสได้จึงถอนกำลังจากบ้อมวิชาเยนทร์มาตั้งมั่นที่บ้อมใหญ่ฝั่งตรงข้าม ทหารไทยเข้าล้อมบ้อมฝั่งตะวันออกนี้ ทำการสู้รบกับทหารฝรั่งเศสเป็นเวลานานถึง ๒ เดือน ไทยและฝรั่งเศสจึงเจรจาสงบศึก โดยมีบาทหลวงเมเตลโลโปลิสส์เป็นผู้เจรจาประนีประนอม สมเด็จพระเพทราชายอมปล่อยชาวฝรั่งเศสออกไปจากไทย หลังจากนั้นก็โปรดให้รื้อบ้อมที่ฝั่งตะวันออก คงเหลือแต่บ้อมที่ปากคลองบางกอกใหญ่เท่านั้น

ในระบะที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้ง พ.ศ. ๒๓๑๐ พม่าได้ยึดเมืองธนบุรีเป็นที่มั่นทางทะเล โดยตั้งคนไทยคนหนึ่งที่เขาเป็นพวกพม่าให้เป็นเจ้า เรียกว่า เจ้าทองอิน อยู่รักษาเมือง ครั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งขณะนั้นผู้คนเรียกกันว่า เจ้าตาก ได้ฝึกฝนผู้คนและรวบรวมเสบียงอาหารพอเพียงแก่การกู้เอกราชแล้ว ก็ยกทัพเรือจากเมืองจันทบุรีเข้ามาตีเมืองธนบุรี ก่อนเข้าตีกรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่า เจ้าทองอินได้ข่าวทัพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็รีบเดินทางไปบอกสุกี้แม่ทัพพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น พระนครศรีอยุธยาและให้คนของตนรักษาบ้อมวิชาเยนทร์และประจำหน้าที่เชิงเทินเมืองธนบุรี คอยต่อสู้ทัพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่เมื่อทัพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาถึง ทัพที่รักษาเมืองธนบุรีกลับไม่มีใจสู้รบ เพราะเห็นเป็นคนไทยด้วยกันเอง ทัพจากเมืองจันทบุรีเข้ารบ

พุ่งเพียงเล็กน้อยก็ตีเมืองธนบุรีได้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้ประหารชีวิตเจ้าทองอินเสีย แล้วเร่งทัพขึ้นไปตีพระนครศรีอยุธยา และตีได้ค่ายโพธิ์สามต้น ซึ่งเป็นค่ายของพม่าที่อยู่ดูแลคนไทยในกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้นเอง เป็นเวลาหลังจากไทยเสียกรุงครั้งที่ ๒ เพียง ๗ เดือน เท่านั้น

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเลือกเมืองธนบุรีเป็นราชธานีแทนพระนครศรีอยุธยา เรื่องนี้ปรากฏตามพงศาวดารว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้ขุดพระบรมศพสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (พระที่นั่งสุริยามรินทร์ หรือพระเจ้าเอกทัศ) มาตั้งการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพอย่างสมพระเกียรติยศแล้ว มีพระราชดำริจะปฏิสังขรณ์พระนครศรีอยุธยาตั้งเป็นราชธานีดังเดิม จึงทรงช้างตรวดดูพระนคร เห็นปราสาทราชมนเทียร วัดวาอาราม บ้านเรือน ถูกข้าศึกเผาผลาญเสียหายเป็นอันมากก็บังเกิดความสังเวชสลดใจ วันนั้น เมื่อประทับแรม ณ พระที่นั่งทรงปืน ได้ทรงพระสุบินว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนมาขับไล่มิให้อยู่ ครั้นรุ่งเช้า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงตรัสเล่าพระสุบินแก่บรรดาข้าราชการ และว่า “เดิมเราคิดจะปฏิสังขรณ์พระนครให้คืนดีดังเก่า แต่เมื่อเจ้าของเดิมยังหวงแหว่งจะนี้ เราชวนกันไปสร้างเมืองธนบุรีอยู่เถิด”^๑

การอ้างพระสุบินเช่นนี้ อาจเป็นหลักจิตวิทยาอันสูงส่งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็เป็นได้ เพราะการย้ายกรุงจากพระนครศรีอยุธยาไปยังเมืองธนบุรีในเวลานั้น ชอบด้วยเหตุผลหลายประการ ดังจะขอัญเชิญพระวิจารณ์ของสมเด็จพระ ๖ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในหนังสือไทยรบพม่า มีความโดยสรุปดังนี้คือ แม้กรุงศรีอยุธยาจะเป็นที่ชัยภูมิดี มีลำน้ำล้อมรอบ มีบ่อนปราการมั่นคง แต่รัชผลของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมิได้พอจะรักษากรุงศรีอยุธยาได้ และขณะนั้นศัตรูก็มาก ทั้งพม่าและไทยก็อื่น ๆ ซึ่งจะยกมาย่ำยีได้ทุกเมื่อ ด้วยกรุงศรีอยุธยาอยู่ในทางที่ข้าศึกจะมาถึงได้สะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ ส่วนที่กรุงธนบุรีนั้นก็ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลกรุงศรีอยุธยานัก มีอำนาจที่กรุงธนบุรีก็เหมือนมีอำนาจที่กรุงศรีอยุธยา ทั้งกรุงธนบุรียังได้เปรียบที่ตั้งอยู่ที่ลำน้ำใกล้ทะเล แม้ข้าศึกมาทางบกโดยไม่มีทัพ

๑. สมเด็จพระ ๖ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า ๔๒

เรือแล้ว ก็ยากที่จะตีหักเอาเมืองได้ และถึงจะมีข้าศึกมาประชิดเมืองธนบุรีก็มีบ้อมปราการ และเป็นเมืองขนาดย่อม พอกำลังทัพบกและทัพเรือของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะรักษาได้ ถึงหากจะรักษาเมืองไว้ไม่ได้ กรุงธนบุรีก็อยู่ใกล้ปากน้ำ ย่อมจะลงเรือลี้ภัยกลับไปเมืองจันทบุรีได้โดยสะดวก และเหตุผลประการสุดท้ายก็คือ กรุงธนบุรีตั้งปิดปากน้ำทางที่หัวเมืองเหนือทั้งปวงจะไปมาติดต่อกับต่างประเทศ เช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยา เป็นการกีดกันหัวเมืองเหนือที่ตั้งตัวเป็นใหญ่ให้ไม่อาจหาอาวุธยุทโธปกรณ์จากต่างประเทศได้ และในทางตรงข้าม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็มีโอกาสติดต่อซื้อขายเครื่องศาสตราวุธได้โดยตรง การตั้งอยู่ที่กรุงธนบุรีจึงเหมือนมีอำนาจข่มหัวเมืองเหนือทั้งปวง

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปราบดาภิเษกปกครองประเทศ และทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีเมื่อใดนั้น ไม่มีหลักฐานแน่ชัด ใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ทางราชการจึงกำหนดเอาวันเสด็จออกว่าราชการวันแรกสุดที่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด เป็นวันคล้ายวันปราบดาภิเษก หลักฐานนี้ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ดังนี้

“ณ วัน ๓ ๑ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก เพลาค่ำแล้วท่มหนึ่ง
ปีจันทร์ปราศากาย

ณ วัน ๓ ๑ เวลาเช้าโมงเศษเสด็จออกขุนนาง ตรัสประภาษ
เนื้อความเงินเสียงซอทองพระพุทธรูปลงสำเภา พระราชสุจริตปรารภ ตั้ง
พระอุเบกขาพรหมวิหาร เพื่อบูชาบำรุงพระบวรพุทธศาสนา และ
อาณาประชาราษฎรนั้น อัสจรรยแผ่นดินไหวเป็นช้านาน”^๑

วัน ๓ ๑ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก หรือวันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๔ ค่ำ

จ.ศ. ๑๑๓๐ ปีชวด สัมฤทธิศก นี้ ตรงกับวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๑

๑. กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔, หน้า ๒๗

เมื่อแรกสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเวลาที่บ้านเมืองมีภัยสงครามทั้งจากภายนอกและภายในประเทศ ผู้คนระส่ำระสาย บ้านแตกสาแหรกขาด เป็นระยะเวลาที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต้องทรงตรากตรำกับศึกสงครามและทรงฟื้นฟูบ้านเมืองควบคู่ไปพร้อมกัน จึงไม่มีเวลาตกแต่งพระนครให้งดงามจนล่วงถึง พ.ศ. ๒๓๑๔ ถึงได้สร้างกำแพงค่ายคูเมืองให้มั่นคง ความปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว พระราชดำริพิจารณาเห็นว่า กรุงธนบุรียังไม่มีกำแพงเป็นที่มั่น จะได้ป้องกันราชศัตรูหมุ่บ้งจามิตร ยังหาเป็นภูมิราชธานีไม่ จึงทรงพระกรุณาให้เกณฑ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวง ตั้งค่ายด้วยไม้ทองหลางทั้งต้นล้อมพระนครทั้งสองฟากแม่น้ำ และให้เกณฑ์ไพร่พลในกรุง พลหัวเมือง มาระดมกันทำค่ายฝ่ายฟากตะวันตก ตั้งแต่มุมกำแพงไปจนวัดบางวันน้อย (วัดอมรินทรารามวรวิหาร) วกลงไปริมแม่น้ำใหญ่ ตลอดลงมาจนถึงกำแพงเมืองเก่าที่ตั้งเป็นพระราชวัง แล้วให้ขุดคลองเป็นคูหลังเมือง แต่คลองบางกอกน้อยมาออกคลองบางกอกใหญ่ (มีคลองบ้านช่างหล่อ คลองบ้านหม้อ และคลองวัดท้ายตลาด) เอามูลดินขึ้นถมเป็นเชิงเทินข้างในทั้งสามด้าน เว้นแต่ด้านริมแม่น้ำและฟากตะวันออก ให้ตั้งค่ายรอบเหมือนกัน ให้ขุดคลองเป็นคูข้างหลังเมืองตั้งแต่กำแพงเก่าท้ายบ่อนมิษาเียนทร์วกขึ้นไปจนถึงศาลเทพารักษ์ หัวโขดออกแม่น้ำทั้งสอง (คือคลองคูเมืองเดิม หรือที่เรียกกันทั่วไปในปัจจุบันว่าคลองหลอด จากปากคลองข้างโรงเรียนราชินี ถนนมหาราชไปออกแม่น้ำที่ท่าช้างวังหน้า ได้สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า) เอามูลดินถมขึ้นเป็นเชิงเทินทั้งสามด้าน เว้นแต่ด้านริมแม่น้ำดูกัน แล้วให้เกณฑ์คนไปรื้อเอาอิฐกำแพงเก่า ณ เมืองพระประแดง และกำแพงค่ายพม่า ณ โข่สามต้นและสี่กุก บางไทร ทั้งสามค่าย ขนบรรทุกเรือมาก่อกำแพงและป้อมตามที่ถมเชิงเทินดินสามด้านทั้งสองฟาก เอาแม่น้ำไว้หว่างกลางเหมือนเมืองพระพิษณุโลก และแม่น้ำตรงหน้าเมืองทั้งสองฟากนั้นเป็นที่ขุดลัดครั้งแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ที่จริงขุดมาแต่แผ่นดินสมเด็จพระชัยราชาธิราช ดังกล่าวแล้ว) หนึ่ง บ่อนมิษาเียนทร์ท้ายพระราชวังนั้น ให้ขุดบ่อนมิษยประสิทธิ์ แล้วให้ขุด (เกลี่ย) ส่วนเดิมเป็นท้องนา นอกคูเมืองทั้งสองฟาก ให้เรียกว่าทะเลตม ไว้สำหรับจะได้ทำนาไถลพระนคร มาตรมั่นว่าจะมีทัพศึกสงครามมา จะได้ไว้เป็นท่าเลตตั้งค่ายต่อรบข้าศึกถนัด และกระทำการสถาปนาพระนครขึ้นใหม่ครั้งนั้น ๖ เดือน ก็สำเร็จบริบูรณ์”^๑

๑. กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๓๔๔-๔๖

ระยะ ๑๕ ปี ที่เป็นราชธานี กรุงธนบุรีได้เป็นฐานที่มั่นที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงใช้เป็นแหล่งฟื้นฟูประเทศ สร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงปราบปรามอริราชศัตรูทั้งภายนอก อันได้แก่ พม่า กัมพูชา หลวงพระบาง และเวียงจันทน์ และภายในได้แก่ คนไทยที่ตั้งตนเป็นใหญ่เป็นก๊กต่าง ๆ ทรงดำเนินวิเทศนโยบายเป็นไมตรีกับประเทศจีน ทรงแต่งตั้งข้าหลวงไปค้าขายถึงประเทศจีนและประเทศอินเดีย โปรดให้ตัดถนนและขุดคลองเป็นเส้นทางขนส่งสินค้า เป็นการส่งเสริมสินค้าพื้นเมืองให้ออกสู่ตลาดต่างประเทศ นำกรุงธนบุรีกลับมาเป็นศูนย์กลางการค้าอีกวาระหนึ่ง นับเป็นการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจในภาวะหลังเสียกรุงอย่างดียิ่ง สำหรับชาวต่างประเทศอื่น ๆ ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เช่น พวกมิชชันนารีชาวตะวันตก ก็โปรดให้ความสนับสนุนในขอบเขตที่ไม่เป็นการเสียหายแก่การปกครอง เช่น พระราชทานที่ดิน เงินทอง สิ่งของ และทรงสนพระทัยในทุกข์สุขของพสกนิกรชาวไทยและชาวต่างชาติ เสด็จออกเยี่ยมเยียนราษฎร เปิดโอกาสให้ราษฎรได้เข้าเฝ้าตามรายทาง ขวัญกำลังใจของประชากรราษฎรจึงคืนกลับมาอย่างรวดเร็ว กรุงธนบุรีกลับคืนเป็นแหล่งชุมชน ราษฎรค้อยอยู่เย็นเป็นสุข มีโอกาสประกอบสัมมาอาชีพ นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังทรงดำเนินนโยบายฟื้นฟูและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาให้กลับรุ่งเรืองในผืนแผ่นดินกรุงธนบุรี เพื่อเป็นการสืบทอดอารยธรรมของชาติและเป็นการบำรุงขวัญแก่พสกนิกร ให้รู้สึกเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยายังรุ่งเรือง กรุงธนบุรีจึงมีกฎหมายบ้านเมืองที่สืบเสาะมาจากของเก่ามาชำระใหม่ มีหอหนังสือหลวงเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา ตำรับตำราที่กระจัดกระจายไปได้รับการสืบเสาะมาจำลองไว้เป็นแบบฉบับ การศึกษาทางสงฆ์ได้รับการสนับสนุนทั้งฝ่ายคันถธุระและฝ่ายวิปัสณาธุระ มีพระไตรปิฎกฉบับหลวงซึ่งคัดลอกจากพระไตรปิฎกที่ตกค้างอยู่ตามที่ต่าง ๆ ศิลปกรรมทุกแขนงได้รับการฟื้นฟูไม่ว่าจะเป็นด้านนาฏดุริยางค์ วรรณกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม แต่ระยะเวลาเพียง ๑๕ ปี และเป็นเวลาที่บ้านเมืองเพิ่งพ้นจากสภาพบอบช้ำจากสงครามครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ทั้งบ้านเมืองก็ยังต้องเผชิญกับศึกสงครามเกือบตลอดเวลาเช่นนี้ ย่อมทำให้กรุงธนบุรีไม่อาจสร้างงานศิลปะที่ดีเด่นเฉพาะสมัย แต่อารยธรรมที่ฟื้นฟูขึ้นสมัยนี้ก็เป็ประโยชน์อย่างยิ่งต่อยุคสมัยต่อมา หรืออาจกล่าวได้ว่า กรุงธนบุรีช่วยสืบ

ทอดอารยธรรมของกรุงศรีอยุธยาให้กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ใช้เป็นฐานสร้างสมอารยธรรมสืบมาจนตราប់เท่าทุกวันนี้

เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ โปรดให้ย้ายราชธานีไปตั้งทางฝั่งตะวันออก และรื้อกำแพงพระนครฝั่งตะวันตกเสีย ส่วนพระราชวังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้รื้อเสียกึ่งหนึ่งตั้งแต่คลองริมนวัดอรุณราชวรารามมหาวิหารข้างเหนือลงมา เหลือแต่กำแพงชั้นในเรียกว่าพระราชวังเดิม ใช้เป็นที่ประทับของพระบรมวงศ์ชั้นสูงสืบมา จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นโรงเรียนนายเรือสืบมาจน พ.ศ. ๒๔๔๒ จึงเป็นที่ตั้งของกองบัญชาการกองทัพเรือจนถึงปัจจุบัน

ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น พระนครของกรุงธนบุรีข้างฝั่งตะวันตก คงเป็นท้องที่ที่รวมอยู่ในกรุงเทพมหานคร เมืองหลวงที่ตั้งขึ้นใหม่ จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้แบ่งเขตของกรุงเทพออกเป็นจังหวัด เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ โดยแบ่งกรุงเทพฯ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นจังหวัดพระนคร กรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นจังหวัดธนบุรี และแบ่งรอบนอกเป็นจังหวัดนนทบุรี จังหวัดมีนบุรี จังหวัดพระประแดง และจังหวัดสมุทรปราการ

เมื่อแรกเริ่มจังหวัดธนบุรียังคงรวมการบริหารอยู่กับจังหวัดพระนครโดยขึ้นกรมพระนครบาล เรียกว่า นครบาลจังหวัดพระนครและธนบุรี ต่อมาเมื่อประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ให้แยกการบริหารส่วนภูมิภาคจังหวัดธนบุรีออกจากจังหวัดพระนคร ตั้งแต่วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ แต่ที่ว่าการคงตั้งรวมอยู่กับศาลากลางจังหวัดพระนคร ที่ตำบลเสาชิงช้าไปพลางก่อน จนกระทั่งเมื่อกองสลากกินแบ่งย้ายไปตั้ง ณ สำนักงานใหญ่ ถนนราชดำเนินแล้ว กระทรวงมหาดไทยจึงมอบอาคารสลากกินแบ่งเดิมด้านตะวันตก ให้เป็นศาลากลางจังหวัดธนบุรี ตั้งแต่วันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๘

การที่ศาลากลางจังหวัดมิได้ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดเองเช่นนี้ ก่อให้เกิดความไม่สะดวกแก่ประชาชนที่ไปมาติดต่อ และยังมีราชการหลายแผนกต้องอาศัยศาลากลางจังหวัดพระนครอยู่ ไม่สะดวกแก่การปฏิบัติงานราชการที่มีปริมาณเพิ่มยิ่งขึ้นตามกาลสมัย ทางทางจึงได้เสนอของบประมาณสร้างศาลากลางจังหวัดธนบุรี ส่วนสถานที่ตั้ง ใช้ที่ดินราชพัสดุบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านวัดประยุรวงศาวาส ซึ่งเป็นที่ตั้งส่วนวังวัด กรมที่ดิน เป็นที่มีทำเลสะดวกแก่การคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างศาลากลางจังหวัด เมื่อวันที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๙ กำหนดแล้วเสร็จ พ.ศ. ๒๕๐๐

จังหวัดธนบุรีมีอาณาเขตทิศเหนือจดจังหวัดนนทบุรี ทิศตะวันออกจดแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งขวา ทิศใต้จดจังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดสมุทรปราการ ทิศตะวันตกจดจังหวัดนครปฐม

ต่อมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารราชการเกี่ยวกับจังหวัดธนบุรีมาโดยลำดับคือ ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๔ ลงวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ รวมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีเข้าด้วยกัน เรียกว่า นครหลวงกรุงเทพธนบุรี ตามด้วยประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๓๕ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ รวมราชการบริหารส่วนภูมิภาค คือ นครหลวงกรุงเทพธนบุรี และราชการบริหารส่วนท้องถิ่น คือ เทศบาลนครหลวงกับสุขาภิบาลต่าง ๆ ในเขตนครหลวงกรุงเทพธนบุรีเข้าด้วยกัน มีฐานะเป็นจังหวัด เรียกว่า กรุงเทพมหานคร แบ่งพื้นที่ปกครองออกเป็นเขต (อำเภอ) และแขวง (ตำบล) ถึง พ.ศ. ๒๕๑๖ มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งกรุงเทพมหานครออกเป็น ๒๔ เขต และท้ายที่สุดคือพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๑๘ ปรับปรุงการปกครองกรุงเทพมหานครใหม่เป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่นนครหลวง ประกอบด้วยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกับสภากรุงเทพมหานคร

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๔ ชื่อ “ธนบุรี” จึงคงเหลือเป็นเพียงชื่ออำเภอหนึ่งในนครหลวงกรุงเทพธนบุรี อำเภอธนบุรีนี้ เดิมรวมอยู่กับอำเภอบางกอกใหญ่ ต่อมาแบ่งท้องที่และรวมถึงอำเภอบุปผาราม ตั้งเป็นอำเภอที่ตำบลบางยี่เรือ เรียกอำเภอบางยี่เรือ แล้วเปลี่ยนเป็น

อำเภอธนบุรีขึ้นจังหวัดธนบุรี แล้วขึ้นนครหลวงกรุงเทพธนบุรี และในที่สุดมีฐานะเป็นเขต
ขึ้นกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมา

เขตธนบุรีมีพื้นที่ตามเขตอำเภอธนบุรีเดิม ประกอบด้วยแขวง ๕ แขวง คือ แขวง
ตลาดพลู แขวงบางยี่เรือ แขวงบุคคโล แขวงวัดกัลยาณ์ และแขวงหิรัญรูจี

ปัจจุบัน ถึงแม้ในทางราชการ ชื่อ “ธนบุรี” เป็นเพียงชื่อเขตเขตหนึ่งในกรุงเทพ
มหานคร แต่ตามสำนึกโดยทั่วไปแล้ว คำ “ธนบุรี” ยังคงกินความหมายถึงดินแดนทั้งหมด
ของเมืองธนบุรีทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือจังหวัดธนบุรีเดิม อันได้แก่เขตธนบุรี
เขตคลองสาน เขตบางกอกใหญ่ เขตบางกอกน้อย เขตตลิ่งชัน เขตภาษีเจริญ เขต
หนองแขม เขตบางขุนเทียน และเขตราชบุรีบูรณะในปัจจุบัน เป็นดินแดนที่เป็นหลักฐาน
ถึงการสั่งสมอารยธรรมไทยมาแต่โบราณครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เห็นได้ชัดจากวัดวา
อารามที่ตั้งเรียงรายไปตามสองฝั่งคลองและริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา วัดเหล่านี้ ส่วนมากเป็นวัด
โบราณ และบูรณะปฏิสังขรณ์หรือสถาปนาใหม่ในชั้นหลังครั้งกรุงธนบุรีและกรุงรัตน
โกสินทร์ตอนต้น ปุชนิยมสถานที่งามเด่นเป็นสัญลักษณ์ของ “ธนบุรี” ก็คือ พระปรางค์ใหญ่
วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร แหล่งชุมชนต่าง ๆ ใน “ธนบุรี” ก็เป็นที่ยืนยันถึงความ
เจริญที่สืบมาช้านานได้เป็นอย่างดีเช่นกัน ตัวอย่างได้แก่ ย่านช่างฝีมือต่าง ๆ เช่น บ้าน
ช่างหล่อที่เขตบางกอกน้อย ยังคงสืบทอดอาชีพปั้นหล่อพระพุทธรูปมาจนทุกวันนี้ บ้านบุ
ที่ริมคลองบางกอกใหญ่ก็ยังคงมีช่างฝีมือทำเครื่องทองลงหินให้เห็นอยู่บ้าง และย่านชาว
ต่างประเทศ ได้แก่กุฎจีน เป็นย่านที่ชาวโปรตุเกสมาตั้งหลักแหล่งตั้งแต่กรุงธนบุรีเป็นราช
ธานี ได้สืบเชื้อสายมาหลายชั่วคนจนปัจจุบันกลายเป็นคนไทยเต็มตัว แต่ก็ยังคงเหลือ
วัฒนธรรมบางอย่างของชาวโปรตุเกสไว้ คือ ชาวกุฎจีนนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคา
ทอลิก และเป็นย่านที่ทำขนมที่มีวิวัฒนาการจากขนมโปรตุเกส ได้แก่ ขนมฝรั่งกุฎจีน
สังขยา ฝอยทอง ทองหยิบ ทองหยอด เป็นต้น บ้านแขก คือย่านชุมชนตั้งแต่สี่แยกบ้านแขก
ไปถึงสะพานเจริญพาสณ์ เขตธนบุรี ก็เป็นย่านที่อยู่ของแขกอิสลาม ซึ่งยังคงประกอบพิธี
ทางศาสนาตามมัสยิดในย่านนั้นสืบมา ชุมชนชาวมอญละแวกวัดประดิษฐารามที่คลอง
บางกอกใหญ่ ก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีแบบมอญไว้ได้มาก เช่น ยังคงมี

ประเพณีแห่ปลาในงานสงกรานต์ เป็นต้น นอกจากโบราณวัตถุโบราณสถานและย่านชุมชนสำคัญซึ่งกระจุกกระจายอยู่ทั่วไปตามเขตท้องที่ที่ยังคงมีสภาพร่มรื่นด้วยพันธุ์ไม้และลำคลองเหมือนในอดีตแล้ว “ธนบุรี” ยังคงเป็นดินแดนที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เพราะ “ธนบุรี” เป็นทางเชื่อมการคมนาคมติดต่อจากจังหวัดทางภาคใต้และภาคตะวันตกเฉียงใต้กับใจกลางกรุงเทพมหานคร โดยมีเส้นทางคมนาคมติดต่อเข้าถึงศูนย์กลางนครหลวงทุกทิศทางทั้งทางบกและทางน้ำ และยังคงเป็นเมืองสำคัญของการขนส่งสินค้าทางทะเล เห็นได้จากโกดังสินค้าที่ตั้งเรียงรายริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตคลองสาน เขตบุคคโล และเขตราษฎร์บูรณะ และในท้องน้ำก็ยังคลาคล่ำด้วยเรือขนส่งสินค้าทั้งเรือเล็กและเรือใหญ่ เพื่อขนส่งสินค้าออกสู่ทะเลทางภาคใต้ของประเทศไทย

เมื่อกล่าวถึงสิ่งสำคัญต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ “ธนบุรี” เห็นจะเว้นเสียมิได้ที่จะต้องกล่าวถึงสิ่งที่เป็นที่เคารพสักการะของชาว “ธนบุรี” สิ่งนั้นก็คือ พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งประดิษฐานอยู่กึ่งกลางวงเวียนใหญ่ เขตธนบุรี พระบรมราชานุสาวรีย์นี้หาได้เป็นเพียงสิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาว “ธนบุรี” เท่านั้นไม่ แต่ถือเป็นอนุสาวรีย์ของชาติที่สร้างขึ้นจากการร่วมแรงร่วมใจทั้งภาคเอกชนและภาครัฐบาล โดยภาคเอกชนดำริริเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ ตามด้วยการสนับสนุนของสภาผู้แทนราษฎรและคณะรัฐบาล รูปแบบอนุสาวรีย์เป็นแบบที่ผ่านการลงประชามติแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๗ และทางราชการกำหนดวันที่ ๒๔ ธันวาคม ทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันปราบดาภิเษกของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นวันถวายบังคม ณ พระบรมราชานุสาวรีย์ เพื่อเป็นการถวายสักการะและน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระมหากษัตริย์ไทยผู้ทรงกอบกู้เอกราชชาติไทย ฟื้นฟูบ้านเมืองและกำลังใจของอาณาประชาราษฎร์เป็นผลให้ไทยคงความเป็นไทยสืบมาตราប់เท่าทุกวันนี้

นางสาววิภา โจนธนา

นักอักษรศาสตร์ ๔

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
ค้นคว้าเรียบเรียง

บรรณานุกรม

หนังสือ

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา เทวราช บรมนาถบพิตร ภาค ๒ พระนคร : คลังวิทยา,
๒๔๙๔

ถนอม อานามวัฒน์ และคนอื่น ๆ ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอยุธยา
ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔

ธนบุรีถิ่นของเรา ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูธนบุรี ปีการศึกษา ๒๕๒๑
จัดพิมพ์ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๒

ผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะกรรมการจังหวัดธนบุรี รวบรวม จังหวัดธนบุรี คณะกรรมการ
ประชาสัมพันธ์และพิมพ์เอกสาร การจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ พ.ศ. ๒๕๐๐
จัดพิมพ์ พระนคร : โรงพิมพ์อุดม, ๒๕๐๐

ราชบัณฑิตยสถาน สารานุกรมไทย เล่ม ๑๔ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๒๑
ศิลปากร, กรม การเดินทางของบาทหลวงตาชาร์ด เล่ม ๑-๓ ฉบับลายมือเขียนที่ได้
คัดมาจากต่างประเทศ กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด คิวพร, ๒๕๒๑

ศิลปากร, กรม พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พระนคร : โรงพิมพ์อักษร
สัมพันธ์, ๒๕๐๕

ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ จดหมายเหตุฟอร์บัน กรุงเทพฯ : ครูสภา,
๒๕๑๔

ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับ
พันเจ็ดหมื่น (เจม) พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๘๐

ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘๑ จดหมายเหตุเรื่องการจลาจลเมื่อปลาย
แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ธนาคารแห่งประเทศไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว. ทองเถา ทองแถม วันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.
๒๕๑๐

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คณะกรรมการมูลนิธิตากสินมหาราชจัดพิมพ์ กรุงเทพฯ :
: บริษัทการพิมพ์, ๒๕๒๓

วารสาร

ประพัฒน์ ตรีณรงค์ “พระบรมรูปพระราชอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี”
ศิลปากร ปีที่ ๒๔, เล่ม ๑ มีนาคม, ๒๕๒๓

กฎหมายและคดีสำคัญสมัยกรุงธนบุรี

วิชา มหาคุณ

ข้อพิจารณาเบื้องต้น

กรุงศรีอยุธยาราชธานีอันเก่าแก่และสำคัญยิ่งของไทยได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าเมื่อวันอังคาร ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ พ.ศ. ๒๓๑๐ และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ในปีเดียวกันนั้นเอง และทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีของไทย พร้อมทั้งได้ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ มีพระเกียรติยศปรากฏไปทั่วทิศานุทิศว่าเป็นวีรบุรุษผู้เก่งกล้าสามารถ ในรัชสมัยของพระองค์มีแต่การบงการเพื่อรักษาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากเงื้อมมือของเหล่าอริราชศัตรู รวมทั้งเพื่อรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น พระองค์ต้องทรงลำบากตรากตรำรำลึกสงคราม เหนื่อยยากพระวรกายเพื่อชาวไทยและเพื่อแผ่นดินไทยตลอดรัชสมัย จึงเป็นการสมควรแล้วที่ชาวไทยต่างพร้อมกันยกย่องเทิดทูนให้พระองค์ทรงเป็น “มหาราช” ของชาติไทย

แม้ว่าตลอดรัชกาล พระองค์จะทรงมีพระราชภาระในการศึกสงครามอย่างไม่รู้จักจบสิ้น แต่พระองค์ก็ยังทรงประกอบพระราชกรณียกิจอีกหลายอย่างหลายประการซึ่งมีคุณอย่างเอนกอนันต์ต่อชาติไทย พระราชกรณียกิจส่วนหนึ่งซึ่งยังไม่มีผู้ใดกล่าวขานถึงเลย ก็คือส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายและการวินิจฉัยชี้ขาดตัดสินคดี ซึ่งหากได้ศึกษาพระราชพงศาวดารอย่างลึกซึ้งแล้ว จะเห็นได้ว่าพระราชกรณียกิจของพระองค์ในส่วนนี้นับว่าน่าสนใจอย่างยิ่ง ฉะนั้นผู้เขียนจึงใคร่ขอหยิบยกพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในแง่ของกฎหมาย และการวินิจฉัยคดีที่นับว่าสำคัญ ๆ มาเผยแพร่ เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระเกียรติคุณอันยิ่งใหญ่ไพศาลของพระองค์ ในวาระที่มีการเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรี และศาลอาญาธนบุรี ณ ราชธานีเก่าแก่ประจำพระองค์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วีรกษัตริย์พระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย

กฎหมายพิสูจน์ดำนําลุยเพลิง

กฎหมายสำคัญซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงใช้ชำระความที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ซึ่งมีข้อสงสัยว่าจะไม่อยู่ในศีลอันบริสุทธิ์ ก็คือกฎหมายพิสูจน์ดำนําลุยเพลิง อันเป็นกฎหมายเก่าตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยกฎหมายดังกล่าวบัญญัติว่า หากจะมีการพิสูจน์ว่าคู่ความฝ่ายใดพูดจริงหรือพูดเท็จแล้วไซ้ร ก็ให้กระทำได้ ๗ ประการ คือ ล้วงตะกั่วแข่งกัน, สาบาน, ลุยเพลิงด้วยกัน, ดำนําดูด้วยกัน, ว่ายทวนน้ำหรือว่ายขั้มฟากแข่งกัน และตามเทียนคนละเล่มเท่ากัน^๑ แต่วิธีพิสูจน์ที่กฎหมายกำหนดวิธีการไว้โดยละเอียด ก็คือ การพิสูจน์โดยดำนําลุยเพลิง ซึ่งในกฎหมายกำหนดให้โจทก์และจำเลยดำนําน้ำหรือลุยเพลิงด้วยกัน ในการดำนําน้ำ ใครผูกขึ้นก่อนก็เป็นฝ่ายแพ้ ส่วนในการลุยเพลิงนั้น ใครเท้าพองก็เป็นฝ่ายแพ้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงนำวิธีการที่กล่าวนี้มาใช้ในการชำระพระสงฆ์หลายครั้งด้วยกัน เช่น

ชำระสมเด็จพระสังฆราช

เมื่อขึ้นครองราชสมบัติใหม่ ๆ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระราชดำริว่า “พระพุทธศาสนาจักพัฒนาการรุ่งเรืองนั้นก็โดยอาศัยจตุรพิธทั้งสี่ปฏิบัติตามพระบรมพุทโธวาท และพระสงฆ์ทุกวันนี้ยังปฏิบัติในจตุรปริสุทธศีล บ มิได้บริบูรณ์ เพราะเหตุหาพระราชอาคะซึ่งจะทรงปฏิบัติธรรมและสมถวิปัสสนาจะสั่งสอนมิได้ จึงมีพระบรมราชโองการให้สืบเสาะหาพระสงฆ์ผู้ธรรม นิมนต์มาประชุมกัน ตั้งแต่ขึ้นเป็นพระราชอาคะผู้ใหญ่ผู้น้อย”^๒ ทั้งนี้โดยทรงตั้งพระอาจารย์ดี วัดประดู่ เป็นสมเด็จพระสังฆราช แต่ต่อมาเมื่อเป็นผู้เป็นโจทก์ฟ้องกล่าวโทษสมเด็จพระสังฆราชว่า “แต่ครั้งอยู่ในค่ายพระนายกองโพธิ์สามต้นนั้น ได้คิดอ่านกับพระนายกองบอกให้เร่งวัดเอาทรัพย์แก่ชาวเมือง ซึ่งตกอยู่ในค่าย ส่อว่าผู้นั้น ๆ มั่งมี มีทรัพย์มาก...จึงดำรัสให้พระยาพระเสด็จชำระถามสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระ

๑. พิสูจน์ดำนําลุยเพลิง, เรื่องกฎหมายครุศาสนมงคล, กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ๒๔๒๑ (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อุกมศึกษา, ๒๕๒๑) หน้า ๒๒๔

๒. พระราชพงศาวดาร กรุงธนบุรี, กรมราชบัณฑิตกัพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔, หน้า ๓๔-๔๐

พระสังฆราชไม่รับ จึงโปรดให้พิสูจน์ด้วยเพลิงชำระตัวให้บริสุทธิ์เป็นความจริง และสมเด็จพระสังฆราชแพแก้พิสูจน์เพลิง จึงดำรัสให้สึกเสีย”^๓ ซึ่งต่อมาก็ได้ทรงนิมนต์พระอาจารย์ศรีที่หนีทัพพม่าไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชมาเป็นสมเด็จพระสังฆราชต่อไป

บารัพระสงฆ์ฝ่ายเหนือ

กรุงศรีอยุธยาสูญเสียแก่พม่า นั้น บ้านเมืองแตกออกเป็นก๊กเป็นเหล่า ทางฝ่ายเหนือมีก๊กเจ้าพระฝาง ซึ่งเป็นพระสงฆ์ แต่ตั้งตนเป็นใหญ่รวบรวมสมักรพรรคพวกซึ่งเป็นพระสงฆ์ด้วยกันถืออาวุธรบพุ่งและฆ่าคน รวมทั้งประทุพผิตศีลด้วยประการต่าง ๆ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงปราบปรามก๊กเจ้าพระฝางได้เป็นผลสำเร็จ ก็ทรงดำเนิการชำระพระสงฆ์ฝ่ายเหนือให้บริสุทธิ์ กล่าวคือ “ให้นิมนต์พระสงฆ์เมืองเหนือมาพร้อมกันหน้าที่นั่ง และให้หาขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยมาประชุมเฝ้าพร้อมกัน จึงดำรัสปรึกษาว่าพระสงฆ์บรรดาอยู่ฝ่ายเหนือนี้ เป็นพรคพวกอ้ายเรื่อนพระฝางทั้งสิ้น ย่อมถืออาวุธและปืน รบศึกฆ่าคน ปล้นทรัพย์สิ่งของ และกินสุราเมรัย ส้องเสพอนาจารด้วยสีกาต้องจตุปราชิกาบิดต่าง ๆ ขาดจากสิกขาบทในพระพุทธศาสนาแล้วลามก จะละไว้ให้คงอยู่ในสมณเพศจะนี้มีได้ อนึ่งพระสงฆ์ฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ ก็จะแปลกปลอมปะปนกันอยู่มิรู้ว่อาจค์ใดต้องค์ใดชั่ว จะได้ให้วินบเคารพสักการบูชาให้เป็นเนื้อนาบุญ ..ให้พระสงฆ์ให้การไปแต่ตามสัตย์ความจริง ถ้าได้ผิดในจตุปราชิกแต่ประการใดประการหนึ่ง จะพระราชทานผ้ากฐนให้ให้ผลัดสีกออกทำราชการที่ไม่รับนั้นจะให้ดำเนินาพิสูจน์นาฬิกาสามกลั่น แม้ชนะแก่นาฬิกาจะได้เป็นอธิการ และพระครูราชาคณะฝ่ายเหนือโดยสมควรแก่คุณธรรมที่รู้ แม้แพ้แก่นาฬิกา จะให้ลงพระราชาญาเขียนแล้วสักข้อมือ มิให้บวชได้อีก แม้เ็นเสมอนาฬิกาจะถวายผ้าไตรให้บวชใหม่ ถ้าแต่เดิมไม่รับ ครั้นจะให้ลงดำเนินาพิสูจน์แล้วกลับคืนคำว่าได้ทำผิด จะให้ลงพระราชาญาประหารชีวิตเสีย....ครั้งนั้นพระสงฆ์ที่ศิลบริสุทธิ์ ก็ชนะแก่นาฬิกาบ้าง เสมอบ้าง ที่ภิกษุที่ศีลก็แพ้แก่นาฬิกาเป็นอันมาก เสนาบดีก็กระทำตามรับสั่งโดยสมควรแก่คุณและโทษ”^๔

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖

๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘-๖๙

จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการพระศาสนา หวังที่จะให้พระพุทธานุภาพรุ่งเรือง มีพระสงฆ์อันบริสุทธิ์สั่งสอนประชาชนและเป็นที่พึ่งของประชาชน ดังจะเห็นได้จากที่พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสตักเตือนพระสงฆ์ทั้งหลายว่า “ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงจงตั้งใจปฏิบัติสักรวมรักษาใน พระจุฬาริสุทธินิคมให้บริสุทธิ์ผ่องใสอย่าให้เศร้าหมอง แม้พระผู้เป็นเจ้าจะขัดสนด้วยจตุปัจจัยสิ่งใดนั้น เป็นธุระโยมจะรับอุปัฏฐากจากผู้เป็นเจ้าทั้งปวง แม้ถึงจะปรารภนามังสะและรุธิระของโยม โยมก็อาจสามารถจะเชือดเนื้อและโลหิตออกถวายเป็นอัฐมัตติกทานได้”^๕

กฎมณเฑียรบาล

กฎมณเฑียรบาลเป็นกฎหมายที่วางระเบียบปฏิบัติในราชสำนักและวางหลักความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับข้าราชการบริหาร เป็นกฎหมายที่เก่าแก่มากตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงใช้กฎหมายฉบับนี้ในการวินิจฉัยชี้ขาดตัดสินคดีหลายครั้ง เช่น

คดีฝรั่งเป็นชู้กับพระสนม

พระราชพงศาวดารตอนหนึ่งได้กล่าวว่า เมื่อวันจันทร์ เดือนเจ็ด แรม ๑ ค่ำ ศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลูเอกศก หม่อมเจ้าอุบล บุตรีกรมหมื่นเทพพิพิธ หม่อมเจ้าฉิม บุตรีเจ้าฟ้าพิจิตร ซึ่งเป็นพระสนมของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พร้อมด้วยนางละครอีกสี่คนเป็นชู้กับฝรั่งมหาดเล็กสองคน พิจารณาเป็นสัตย์แล้วให้ตัดแขนตัดศีรษะผ่าอกทั้งชายทั้งหญิง อย่าให้ใครดูเยี่ยงสีบไป^๖ หม่อมฉิมและหม่อมอุบลนับได้ว่าเป็นพระสนมซึ่งพระองค์โปรดมาก เมื่อสำเร็จโทษแล้ว ก็ไม่สลายพระทัย ถึงกับตรัสว่าจะตายตามหม่อมอุบล^๗ การประหารชีวิตพระสนมและชู้นั้นเป็นไปตามกฎมณเฑียรบาล บทที่ ๑๒๐ ที่ว่า “อนึ่งผู้ใดทำชู้ด้วยชแม่พระสนมให้

๕. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐-๔๑

๖. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔

๗. กรมหลวงนรินทรเทวี, จกหมายเหตุความทรงจำ (พิมพ์ครั้งที่ ๕; กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๑๕), หน้า ๓

ฆ่าผู้นั้นเสีย ๓ วัน จึงให้ตาย ส่วนหญิงนั้นให้ฆ่าเสียด้วย”^๘ อย่างไรก็ตาม กฎหมายมิได้กำหนดวิธีการฆ่าเอาไว้ ซึ่งเรื่องนี้ย่อมเป็นไปตามพระราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ว่าจะฆ่าด้วยวิธีใด

ขัตติยบรรณราชโองการ

ตามกฎหมายแพ่ง บพที่ ๑๐๑ บัญญัติว่า “อายุการแต่งงาน ๑๐,๐๐๐ ถึงนา ๔๐๐ ขัตติยบรรณราชโองการมีโทษ ๔ ประการ คือ ขัตติยบรรณราชโองการโทษแพ่ง ขัตติยบรรณราชโองการโทษอาญา ขัตติยบรรณราชโองการตัดปาก ขัตติยบรรณราชโองการบันทูลใหม่จตุรคุณ”^๙ ในสมัยกรุงธนบุรีมีเรื่องราวเกี่ยวกับการขัตติยบรรณราชโองการที่สำคัญ คือ

๑. ครั้งเสด็จไปปราบก๊กเจ้าพระยาแสน มีเหตุเพลิงไหม้ในเมืองนคร ตำบลนายท้าย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จพระราชดำเนินไปอำนวยการดับเพลิง ทรงเรียกให้ข้าราชการบริพารนำช้างมาหลายเรือน ฝ่ายกรมช้างมาไม่ทันเสด็จ จึงลงพระราชอาญาให้เขียนคนละสามสิบทีบ้าง ห้าสิบทีบ้างตามบรรดาศักดิ์ผู้น้อยผู้ใหญ่ ฝ่ายราชนิกรที่ตามเสด็จไม่ทันก็ให้ลงพระราชอาญาทุก ๆ คน^{๑๐}

๒. เมื่อครั้งยกทัพเข้าตีเมืองพุทไธมาศ ทรงตรัสสั่งให้กรมอาจารย์จัดทัพผู้มีความดีเข้าตีเมือง ปราบกบฏสำเร็จ แต่พระราชเสาะรู้เจ้าเมืองหนีไปได้ จึงทรงดำรัสถามนายกองอาจารย์ว่า เมื่อคุมทัพขึ้นปล้นเอาเมืองนั้นเข้าด้านไหนก่อน อาจารย์ทั้งสามกราบทูลไม่ต้องกัน จึงเสด็จไปทอดพระเนตรทางที่ทหารเข้า เห็นผิดกับพระราชดำริ ก็ให้ลงพระราชอาญาเขียนผู้ซึ่งเข้าเมืองได้ ต่อมาทั้งนายไพร่ที่เข้าได้ก่อนก็ได้รับการปูนบำเหน็จรางวัลเป็นเงิน ๓๒๕ ชั่ง^{๑๑}

๓. ครั้งเสด็จกลับจากการตีเมืองเชียงใหม่ ได้ทรงให้เรือตำรวจลงไปเร่งกองทัพอันตามเสด็จมาไม่ทันนั้นให้รีบยกมาโดยเร็วอย่าให้ใครแวะเข้าบ้านเป็นอันขาด ถ้าใครแวะเข้าบ้านก่อนจะประหารชีวิตเสีย ขณะนั้นพระเทพโฆธจาดเรือแวะเข้าบ้าน ตำรวจลงมากกราบ-

๘. กฎหมายแพ่ง, เรื่องกฎหมายตราสามดวง, เรื่องเดิม, หน้า ๔๘

๙. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔

๑๐. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, เรื่องเดิม, หน้า ๔๔-๔๕

๑๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑

ทูลให้ทรงทราบ พระองค์จึงทรงพระพิโรธตรัสให้เอาตัวมาในทันใดนั้น แล้วเอาพระเทพโยธามัดไว้กับเสาพระตำหนักแพ ถอดพระแสงดาบออกฟันศีรษะพระเทพโยธาทดกลง ให้นำไปเสียบประจานไว้ที่หน้าบ่อนวิชัยประสิทธิ์ และศพนั้นให้ทั้งน้ำเสีย อย่าให้ใครดูเยี่ยงสืบไป^{๑๒}

พระไอยการอาชญาหลวง

กฎหมายฉบับนี้ได้วางบทบัญญัติเกี่ยวกับการกระทำความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์และโทษที่ได้รับโดยละเอียด ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงใช้กฎหมายฉบับนี้ใน ๒ เรื่อง คือ

๑. กรณีกองทัพพระยาราชภักดียกติดตามหม่าไปทางด้านเมืองอุทัยธานี พอฝนตกหนักน้ำนองท่วมบ่าจะติดตามต่อไปลำบากนัก จึงถอยทัพกลับมา แล้วบอกลงมากราบทูล ณ กรุงธนบุรีว่า หม่ายกหนีไปโดยเร็วยกตามไปไม่ทัน เมื่อทรงทราบก็ทรงพระพิโรธว่าเกียจคร้านย่อท้อต่อราชการศึก ให้ประหารชีวิตทั้งสิ้น พระราชภักดีกราบทูลว่าตนผิดแต่ผู้เดียวขอรับพระราชอาญาตายแต่ตัวผู้เดียว ทรงมีพระดำรัสว่า “นายทัพนายกองทั้งปวงไม่ทัดทานกัน ลงใจพร้อมกันทั้งสิ้น ครั้นจะไว้ชีวิตก็จะเป็นเยี่ยงอย่างสืบไป จงตายเสียด้วยกันเถิด”^{๑๓} ทั้งนี้เป็นไปตามพระไอยการอาชญาหลวง บทที่ ๕ ที่ว่า “มีพระราชโองการตรัสใช้เสนามนตรีลูกขุนให้ไปการณรงค์สงครามก็ดี แลกระทำประการใดใดก็ดี พระสุรศักดิ์จะเกณตนไป แลตนมิไปการณรงค์ตามตรัสใช้ แลมิไปกระทำการตามเกณนั้นก็ดี...ท่านว่าเลมิด ให้ลงโทษ ๔ สถาน...”^{๑๔}

๒. กรณีเจ้าพระยาพิชัยราชาผู้เป็นเจ้าพระยาสุวรรณคโลกลงมารับราชการอยู่ ณ กรุงธนบุรีแต่งผู้เฒ่าผู้แก่เข้าไปขออน้องสาวเจ้าจอมจิมพระสนมเอกบุตรีเจ้านครศรีธรรมราชซึ่งอยู่ในพระราชวังจะมาเลี้ยงเป็นภรรยา ทรงทราบก็ทรงพระพิโรธดำรัสว่ามันทำบังอาจจะ

๑๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑

๑๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔

๑๔. พระไอยการอาชญาหลวง, เรื่องเกม, หน้า ๔๗๖

มาเป็นคู่เขยน้อยเขยใหญ่กับคู่ผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน จึงดำรัสให้เอาตัวเจ้าพระยาพิชัยราชาไป
ประหารชีวิตเสีย ดัดศักระมาเสียบประจานไว้ที่ริมประตูข้างฉนวนลงพระตำหนักแพ อย่าให้
ใครเอาเยี่ยงอย่างกันสืบไปภายหน้า^{๑๕} ซึ่งเป็นไปตามพระโอบายการอาชญาหลวง บทที่ ๑ ที่ว่า
“ผู้ใดใจโลภนักรักทำใจใหญ่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์ กระทำให้ล้นพ้นล้ำเหลือบรรดาศักดิ์อันท่าน
ให้แก่ตน แลมิจำพระราชนิมพระเจ้าอยู่หัว...ท่านว่าผู้นั้นทงองอาจ ท่านให้ลงโทษ
๔ สถาน...”^{๑๖}

กฎหมายห้ามเข้ารีตและนับถือศาสนาอิสลาม

ตามหลักฐานที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ พบว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรง
เอาพระทัยในกิจการศาสนา และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับศาสนาอื่น ๆ เช่น คริสต์ศาสนา
อย่างใกล้ชิด ดังจะเห็นได้จากรายงานของบาทหลวง ชื่อ Corre ที่มีไปถึงผู้อำนวยการคณะ
เผยแผ่ศาสนาในต่างประเทศที่กรุงปารีส ลงวันที่ ๗ มิถุนายน ค.ศ. ๑๗๗๐ ที่ว่า “ในวัน
ที่ ๒๕ เดือนพฤษภาคม ปีนี้ (พ.ศ. ๒๓๑๓) พระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จมาเยี่ยมข้าพเจ้าด้วย
พระองค์เอง ซึ่งเป็นการไม่เคยมีตัวอย่างมาเลย พวกขุนนางผู้ใหญ่ไม่กล้าจะมาสนทนากับ
สังฆราชที่บ้านบาทหลวง พระเจ้ากรุงสยามเสด็จมาครั้งนี้ ได้ทอดพระเนตรเห็นว่าที่ของเรา
คับแคบมาก จึงมีคำสั่งให้รื้อศาลที่อยู่ในที่ของเราลงหลังหนึ่ง และรับสั่งให้ขุดคูเอาดินขึ้น
ถมที่ และให้ก่อผนังโบสถ์ซึ่งเปิดอยู่ทุกด้าน แล้วได้รับสั่งสรรเสริญชมเชยพวกเข้ารีตเป็น
อันมาก”^{๑๗} นอกจากนี้สังฆราช Le Bon ยังได้มีรายงานลงวันที่ ๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๗๒
อีกว่า “เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ได้มีพระราชโองการให้เราไปเฝ้าอีก และในครั้งนี้ได้มีรับสั่ง
ให้พระสงฆ์ที่สำคัญ ๆ กับพระจีนไปเฝ้าด้วย วันนั้นเป็นวันรื่นเริงทั่วราชอาณาจักร เพราะ
เป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย พระเจ้าแผ่นดินกำลังสำราญพระทัย จึงได้ลงประทับกับเสื่อธรรมดา
อย่างพวกเราเหมือนกัน...บรรดาคนทั้งหลายเรียกพระเจ้าตากว่าพระเจ้าแผ่นดิน แต่พระ-

๑๕. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, เรื่องเกม, หน้า ๑๖๔-๑๗๐

๑๖. พระโอบายการอาชญาหลวง, เรื่องเกม, หน้า ๔๗๔

๑๗. วจร สุขพานิช, บัณฑิตประวัติศาสตร์บางกอก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๒

เจ้าตากเองเรียกพระองค์เองว่าเป็นแต่เพียงผู้รักษากรุงเท่านั้น พระองค์ทรงทนทานต่อความเหน็ดเหนื่อย ทั้งทรงกล้าหาญและพระปัญญาที่เฉียบแหลม มีพระนิสัยกล้าได้กล้าเสีย และพระทัยเร็ว ถ้าจะว่าก็เป็นทหารอันกล้าหาญคนหนึ่ง”^{๑๘} จากรายงานของสังฆราช Le Bon ฉบับลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ค.ศ. ๑๗๗๕ เราจึงได้ทราบว่าในแผ่นดินกรุงธนบุรีได้มีการออกกฎหมายฉบับหนึ่งเกี่ยวกับการห้ามคนไทยและมอญเข้ารีตและนับถือศาสนาอิสลาม รายงานนั้นกล่าวว่า “เมื่อ ๒—๓ วันที่ล่วงมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินได้รับสั่งให้พระสงฆ์ไทยบาทหลวงมิชชันนารีฝรั่งกับพวกมะหะหมัด มาโต้เถียงกันเรื่องศาสนา ครั้นทรงฟังความเห็นของพวกเข้ารีตและพวกมะหะหมัดว่า การฆ่าสัตว์ไม่บาป ก็ไม่พอพระทัยพอรู้ซึ้งก็ได้ออกประกาศพระราชโองการนี้ทีเดียว... คือ ออกประกาศห้ามคนไทยและมอญมิให้เข้ารีตและนับถือศาสนามะหะหมัด มีวงโทษถึงประหารชีวิต หักคนชักชวน และคนไทยคนมอญที่ไปเข้ารีต และนับถือศาสนามะหะหมัด”^{๑๙}

อย่างไรก็ตามสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับคริสตศาสนาก็ได้จืดจางลงเมื่อเกิดเรื่องเกี่ยวกับการถอนน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ หากผู้ใดขาดถอนน้ำพระพิพัฒน์สัตยามีโทษถึงตาย ตามกฎหมายเทียร์บาล บทที่ ๘๑^{๒๐} ปรากฏว่าสังฆราชมีคำสั่งห้ามพวกเข้ารีตไม่ให้ร่วมพิธี แต่ให้สาบานตัวว่าซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินในโบสถ์คริสต์ และสังฆราชก็กำกับอยู่ด้วย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงให้จับข้าราชการเข้ารีตและสังฆราชกับบาทหลวงอีก ๒ คน เข้าคุก มีการเขียนและจำ ๕ ประการ แต่ต่อมาก็ถูกปล่อยตัวให้พ้นโทษ^{๒๑}

พระไอยการกระบดึก

เหตุการณ์หนึ่งซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงออกซึ่งพระปรีชาญาณอันเฉียบแหลมและเล็งเห็นการณ์ไกลของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก็คือการพิจารณาคดีเจ้านครตาม

๑๘. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓-๔

๑๙. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕

๒๐. กฎมณเทียรบาล, เรื่องเกม, หน้า ๘๘

๒๑. ขจร สุขพานิช, เรื่องเกม, หน้า ๘-๙

พระโยชการกระบดศึกเมื่อครั้งที่ทรงตีเมืองนครศรีธรรมราช และจับตัวเจ้านครได้ ทรงให้ออกประกาศไปทั่วกองทัพ ห้ามมิให้ไพร่พลไทยจีนทั้งปวงฆ่าโคกระบือและข่มเหงสมณะชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน ครั้นเสร็จการสมโภชพระบรมสารีริกธาตุแล้ว จึงดำรัสให้เสนาบดีและลูกขุนปรึกษาโทษเจ้านคร เสนาบดีก็ปรึกษาโทษพร้อมกันว่า โทษถึงประหารชีวิต ทั้งนี้เป็นไปตามพระโยชการกระบดศึก บทที่ ๕ ที่ว่า “เป็นข้าพระเจ้าอยู่หัวเลี้ยงให้มียศถาศักดิ์ แลมันโมหะจริตคิดใหญ่ใจใคร่ฝ่ายสูงศักดิ์ทำกระบดประทุรร้ายต่อรบพุ่งเมืองท่าน ทำดังนั้นท่านว่าโทษหนัก ให้ฆ่าเสียสิ้นทั้งโคต”^{๒๒} แต่ปรากฏว่าพระองค์ทรงไม่เห็นด้วย โดยตรัสว่า “เจ้านครยังมีได้เป็นข้าราชการแห่งเรา ฝ่ายเจ้านครก็ตั้งตัวเป็นใหญ่ ฝ่ายเราก็ก็นึกว่าเราเป็นใหญ่ไม่้องอนแก่กัน จึงได้มารบสู้กันทั้งนี้ถ้าและเจ้านครทำราชการอยู่ด้วยเราแล้วคิดกบฏต่อไป มันเสนาบดีปรึกษาโทษถึงตายเราจะเห็นด้วย”^{๒๓} ทรงให้จำเจ้านครเข้าไปให้ถึงกรุงก่อน จึงปรึกษากันใหม่ และต่อมาก็พระราชทานอภัยโทษ ให้ถอดออกจากพันธนาการ แล้วให้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาอยู่เป็นข้าราชการ พระราชทานบ้านเรือนที่อยู่อาศัยให้อยู่เย็นเป็นสุข ต่อมาเมื่อเจ้าหลานเธอ เจ้าราสุริยวงศ์ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ครองเมืองนครศรีธรรมราชถึงแก่พิราลัย จึงทรงให้เจ้านครกลับคืนไปครองเมืองนครศรีธรรมราชดังเก่า^{๒๔}

บทสรุป

จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความเด็ดขาด กล้าหาญ แต่ก็แฝงไว้ด้วยพระปรีชาญาณอันล้ำลึก และชาญฉลาด กฎหมายที่ใช้ส่วนใหญ่ก็เป็นกฎหมายซึ่งสืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และส่วนใหญ่เป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการใช้อำนาจปกครองอย่างเฉียบขาด ทั้งนี้เนื่องจากขณะนั้นบ้านเมืองยังอยู่ในยุคที่ต้องสู้รบติดพันกับอริราชศัตรูรอบทิศ โดยเฉพาะพม่าซึ่งเป็นข้าศึกที่เข้มแข็งที่สุด หากบ้านเมือง

๒๒. พระโยชการกระบดศึก, เรื่องเดิม, หน้า ๔๒๘

๒๓. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, เรื่องเดิม, หน้า ๔๖

๒๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔

อ่อนแอแล้วไซ้ ไทยก็มีหวังตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าอีกเป็นแน่ พระราชปณิธานของพระองค์ก็คือ จะทรงปกครองแผ่นดินโดยอาศัยทั้งพระเดชและพระคุณ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสที่ว่า “อันเป็นกษัตริราชเจ้าแผ่นดิน ถ้าผู้ใดมีความชอบมิได้ปูนบำเหน็จ ผู้ใดผิดมิได้เอาโทษ ทำละนี้ก็ไม่ควรแก่ราชการแผ่นดินหามิได้ ประเวณีกษัตริราช ผู้ใดมีความชอบปูนบำเหน็จรางวัล ให้รั้งเมืองครองเมืองตามฐานานุกรมลำดับ ถ้าโทษผิดควรจะตีก็ตี ควรจะฆ่าก็ฆ่าเสีย จึงจะชอบด้วยราชการแผ่นดิน”^{๒๕} จากจดหมายรายวันการทัพ เมื่อครั้งเสด็จนำทัพไปตีกรุงกัมพูชาและพม่าไธมาศ ก็ปรากฏว่า พระองค์มิได้ทรงมีความมักใหญ่ใฝ่สูงเลย พระองค์ทรงปรารถนาแต่จะให้นบ้านเมืองมีความสงบราบคาบเท่านั้น ดังพระสัถยาริฐานของพระองค์ตอนหนึ่งว่า “ข้าจะทำความเพียรมิได้คิดแก่กายและชีวิต ทั้งนี้ จะปรารถนาสมบัติพัสถานอันใดหามิได้ ปรารถนาแต่จะให้สมณะชีพราหมณ์สัตว์โลกเป็นสุข อย่าให้เบียดเบียนกัน ให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติเพื่อจะเป็นบัจจัยแก่โพธิญาณสิ่งเดียว ถ้าแลผู้ใดอาจสามารถจะอยู่ในราชสมบัติให้สมณะพราหมณ์ประชาราษฎรเป็นสุขได้ จะยกสมบัติทั้งนี้ให้บุคคลนั้นแล้ว... ข้าจะไปสร้างสมณธรรมแต่ผู้เดียว”^{๒๖} ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนจากเหตุการณ์ตอนปลายแผ่นดินกรุงธนบุรีที่เกิดศึกกลางเมือง พระยาสุรศักดิ์หัวหน้ากบฏปล่อยเจ้ารามลักษณะออกไปสู่พระยาสุรียอภย์ เจ้ารามลักษณะตรงไปที่โบสถ์ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงผนวชอยู่ ขอให้พระองค์ลาผนวชออกสู่ศึกกลางเมือง พระองค์ตรัสว่า “สันบุญเราแล้ว อย่าทำเลย”^{๒๗} อันแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเห็นอ่อนน้อมในราชสมบัติ โดยทรงปรารถนาแต่พระสัมโพธิญาณ และนับได้ว่าเป็นพระดำรัสสุดท้ายของพระองค์อีกด้วย อย่างไรก็ตาม “เมื่อต้นแผ่นดินเย็นด้วยพระบารมี ชุ่มพื้นที่ฝนผลจนมีแก่น ปลายแผ่นดินแสนร้อนรุ่มสุ่มรากโคน โคนล้มถมแผ่นดิน ด้วยสิ้นพระบารมีแต่เพียงนั้น”^{๒๘}

๒๕. กรมหลวงนรินทรเทวี, เรื่องเกิม, หน้า ๑๗๔

๒๖. พระราชพงศาวดาร กรุงธนบุรี, เรื่องเกิม, หน้า ๒๔-๒๕

๒๗. กรมหลวงนรินทรเทวี, เรื่องเกิม, หน้า ๑๔

๒๘. เรื่องเกียวกั้น, หน้า ๑๒

ประวัติศาสตร์แพ่ง

เชียร เจริญวัฒนา

ศาลก่อนตั้งกระทรวงยุติธรรม

ศาลในกรุงเทพมหานครก่อนตั้งกระทรวงยุติธรรม ส่วนใหญ่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และมีจำนวนมากมายหลายสิบศาล แยกย้ายสังกัดอยู่ในกรม^(๑) ต่าง ๆ ทำหน้าที่ชำระความที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องกับหน้าที่ราชการของกรมนั้น ๆ เช่นกรมมหาดไทย มีหน้าที่ปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีศาลอุทธรณ์มหาดไทยอยู่ในกรุงเทพฯ สำหรับพิจารณาความอุทธรณ์ที่ศาลหัวเมืองซึ่งขึ้นกรมมหาดไทยส่งมา กรมท่ามีหน้าที่ติดต่อกับชาวต่างประเทศและปกครองหัวเมืองชายทะเลปากอ่าว ได้แก่เมืองสมุทรปราการ สมุทรสาคร หนองจิก ชลบุรี บางละมุง ระยอง จันทบุรีและตราด ก็มีศาลสำหรับพิจารณาความอุทธรณ์ที่ศาลหัวเมืองเหล่านี้ส่งมา ในส่วนที่เกี่ยวกับต่างประเทศนั้น ยังแบ่งออกเป็นกรมน้อย ๓ กรมคือ กรมท่าซ้าย ทำหน้าที่เกี่ยวกับการค้าขายกับประเทศจีนและคนจีน มีศาลกรมท่าซ้ายชำระความของคนจีน กรมท่าขวาทำหน้าที่เกี่ยวกับการค้าขายด้านมลายู ชาวและอินเดีย ก็มีศาลกรมท่าขวาสำหรับชำระความแขกต่อแขกหรือแขกเป็นจำเลย กรมท่ากลาง มีหน้าที่เกี่ยวกับประเทศอื่น ๆ นอกจากจีนและแขก และมีศาลกรมท่ากลางชำระความ รวมทั้งความอุทธรณ์ที่ศาลหัวเมืองซึ่งขึ้นกรมท่าส่งมาดังกล่าวแล้วข้างต้น กรมพระนครบาล มีหน้าที่รักษาความสงบและปราบปรามโจรผู้ร้าย ก็มีศาลนครบาลชำระความ ศาลกรมวังชำระความที่จำเลยเป็นสมเ็น คือผู้ที่รับราชการอยู่ในกรมวัง ศาลกรมนา ชำระความเรื่องนา เครื่องทำนาและข้าวในนา ศาลราชตระกูล ชำระความที่เจ้านายและเชื้อสายในราชตระกูล

(๑) กรมบางกรมในสมัยก่อนมีฐานะเท่ากระทรวงในปัจจุบัน เช่นกรมท่า ต่อมาแยกเป็นกระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, และคำว่า “กระทรวง” ในสมัยก่อนหมายถึงศาล, เช่นกระทรวงมรภก หมายถึง ศาลมรภก, บางครั้งใช้ว่า “กระทรวงศาล” ซึ่งหมายถึงศาลนั่นเอง

เป็นโจทก์จำเลย ศาลธรรมการ ชำระความพระสงฆ์ทำผิดด้วยพระวินัย ศาลมรดก ชำระความมรดก ศาลสรรพากร ชำระความเกี่ยวกับภาษีอากร ศาลอาญานอก เป็นศาลสังกัดกรมพระกลาโหม ซึ่งมีหน้าที่ปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ ศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งเกษม ชำระความแพ่งและขึ้นอยู่กับกรมลูกขุน ฯลฯ ศาลเหล่านี้ต่างก็มีตราการเป็นผู้ชำระความ และอยู่ในบังคับบัญชาของอธิบดีหรือเจ้ากรมนั้น ๆ

อย่างไรก็ดี การพิจารณาพิพากษาคดีในสมัยก่อนมีหลายขั้นตอนและแยกย้ายกันอยู่หลายหน้าที่ ในขั้นแรกโจทก์จะต้องไปฟ้องคดีต่อลูกขุน ณ ศาลหลวงก่อน เมื่อลูกขุนเห็นว่าเป็นฟ้องชอบด้วยกฎหมายแล้ว จะประทับฟ้องส่งไปยังศาลที่มีอำนาจชำระ อธิบดีหรือเจ้ากรมซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาศาลนั้น ๆ จะมอบหมายให้ตราการคนใดคนหนึ่งเป็นผู้พิจารณาทำหน้าที่สืบพยานโจทก์จำเลย และเมื่อสืบพยานเสร็จแล้ว ตราการหาหม้ออำนาจที่จะตัดสินชี้ขาดไม่ ต้องส่งสำนวนไปให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงทำคำปรึกษาชี้ขาดอีกชั้นหนึ่ง คำปรึกษาชี้ขาดของลูกขุนนี้ เรียกว่า “ใบสัตย์” หรือบางทีก็เรียกสั้น ๆ ว่า “สัตย์” มีลักษณะทำนองเดียวกับคำพิพากษาในปัจจุบัน คือกล่าวว่ โจทก์ฟ้องว่าอย่างไร จำเลยให้การอย่างไร ทางพิจารณาโจทก์จำเลยนำสืบได้ความประการใด และคดีฟังได้ดังโจทก์หาหรือตั้งจำเลยต่อสู้ แต่เมื่อลูกขุนวินิจฉัยฟังข้อเท็จจริงประการใดแล้ว ก็หาหม้ออำนาจที่จะปรับบทลงโทษว่าการกระทำของจำเลยเป็นความผิดต่อกฎหมายใด บทมาตราใดและควรจะรับโทษสถานใด ดังเช่นที่ผู้พิพากษาในปัจจุบันทำอยู่ไม่ แต่จะต้องส่งคำชี้ขาดหรือ “ใบสัตย์” นั้นไปให้ผู้มีความรู้แม่นยำในบทพระอัยการ^(๒) เป็นผู้ปรับบทหรือวางบทลงโทษอีกชั้นหนึ่ง บุคคลผู้ทำหน้าที่นี้เรียกว่า “ผู้ปรับ” มีอยู่ ๒ ท่านคือ พระเกษมราชสุภาวดี กับขุนหลวงพระไกรสีราชสุภาวดี เรียกย่อ ๆ ว่า พระเกษม พระไกรสี ความจริงพระเกษมราชสุภาวดีและขุนหลวงพระไกรสี ต่างก็เป็นลูกขุนเช่นกัน แต่มีหน้าที่พิเศษยิ่งกว่าลูกขุนคนอื่น ๆ ในการปรับบทลงโทษ การปรับบทลงโทษดังกล่าว บางทีก็เรียกว่า “ปรับสัตย์ตัดสิน” ดังนั้นคำว่า “สัตย์” หรือ “ใบสัตย์” ในที่นี้จึงหมายถึงคำพิพากษา ในพระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาฎีกาพุทธศ. ๒๔๕๗ ก็ยังใช้คำนี้อยู่โดยมาตรา ๑๗ บัญญัติว่า ศาลฎีกา

(๒) หมายถึงกฎหมาย

มีอำนาจพิพากษาบังคับคดีโดย “พิพากษาทัณฑ์ตัดสินแห่งศาลอุทธรณ์ พิพากษาทัณฑ์ แต่แก่บทกฎหมายที่ศาลอุทธรณ์วางมา พิพากษากลับสัถย์กลับบทแห่งศาลอุทธรณ์ พิพากษา แก่ใบสัถย์และคำบังคับคดี...” ดังนี้

พระเกษมและพระไกรสี คงทำหน้าที่ปรับสัถย์ตัดสินมานานแล้ว ดังมีหลักฐาน ปรากฏอยู่ในกฎหมาย “กฎสามสิบหกข้อ” บทที่ ๑๕ ว่า “อนึ่ง กฎให้ไว้ว่าให้พระเกษม ขุนหลวงพระไกรสี เอาพระอัยการใส่หีบลับกุญแจ มอบไว้ ณ ศาลหลวง อย่าให้เอาไปบ้าน ถ้าจะปรับเนื้อความ ให้ปรับต่อหน้าลูกขุน ถ้าผิดแลขอประการใด ให้ลูกขุนช่วยติเตียน ให้ต้องด้วยข้อระวาง อนึ่งอย่าให้ปรับเนื้อความค้างช้าไว้ ให้ปรับให้แล้วแต่ในสามวัน” กฎ ให้ไว้ ณ วันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ จุลศักราช ๑๐๗๑ ปีฉลู เอกศก (พ.ศ. ๒๒๕๒)

อนึ่งในกฎหมายตราสามดวงซึ่งชำระสะสางในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก็มีความในตอนท้ายบานแพนกว่า “...ครั้นชำระแล้วให้อาลักษณ์ชุบเส้นหมึกสามฉบับ ไว้ห้องเครื่องฉบับหนึ่ง ไว้หอหลวงฉบับหนึ่ง ไว้ศาลหลวงสำหรับลูกขุน ฉบับหนึ่ง ปิดตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ บัวแก้วทุกเล่มเป็นสำคัญ ถ้าพระเกษม พระไกรสี เชิญพระสมุดพระราชกำหนดบทพระอัยการออกมาพิจารณาคดีใด ๆ ลูกขุนทั้งปวงไม่เห็นปิดตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ บัวแก้วสามดวงนี้ไซ้ อย่าให้เชื่อฟังเอาเป็นอันขาดทีเดียว”

พระเกษมราชสุภาวดีและขุนหลวงพระไกรสี นอกจากจะทำหน้าที่เป็นผู้ปรับแล้ว ยังเป็นเจ้ากรมผู้รับผิดชอบศาลแพ่ง ๒ ศาล^(๓) ศาลแพ่งที่พระเกษมราชสุภาวดีเป็นเจ้ากรม จึงได้ชื่อว่า ศาลแพ่งเกษม ส่วนศาลแพ่งกลางซึ่งขุนหลวงพระไกรสี เป็นเจ้ากรม เรียกกันว่า ศาลแพ่งไกรสี หรือศาลแพ่งไกลสี ในเอกสารราชการบางฉบับเรียกศาลทั้งสองนี้ว่า ศาลแพ่งเกษมราชสุภาวดี และศาลแพ่งไกรสีราชสุภาวดี ก็มี

ที่ว่าพระเกษมราชสุภาวดี เป็นเจ้ากรมหรืออธิบดีศาลแพ่งเกษม และขุนหลวงพระไกรสี เป็นเจ้ากรมหรืออธิบดีศาลแพ่งกลางนั้น เข้าใจว่าคงจะเป็นในสมัยก่อน มาในชั้นหลังนี้ การตั้งตำแหน่งอธิบดีศาลทั้งสองนี้หาได้เคร่งครัดว่าต้องเป็นพระเกษมราชสุภาวดี หรือ

(๓) พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน, (กรุงเทพฯ ; โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ, ๒๔๘๐) หน้า ๑๘-๒๐

ขุนหลวงพระไกรสีไม่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ก็ทรงดำรงตำแหน่ง
อธิบดีศาลทั้งสองนั้นมาก่อนที่จะเสด็จขึ้นไปจัดราชการเมืองเชียงใหม่

เห็นได้ว่าตระลาการในศาลต่าง ๆ มีอำนาจเพียงส่วนเดียวในการพิจารณาสืบ
พยานโจทก์จำเลยเท่านั้น เมื่อถึงชั้นพิพากษาก็ต้องส่งมาให้ลูกขุนชี้ขาดทั้งสิ้น ยกเว้นแต่
ศาลต่างประเทศ ซึ่งเป็นศาลตั้งขึ้นในชั้นหลังเมื่อได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับนานา
ประเทศ มีลักษณะเป็นศาลรับสั่ง และมีลูกขุนซึ่งตั้งขึ้นต่างหากเป็นผู้พิจารณาและปรึกษา
ตัดสินลงโทษเป็นสิทธิขาดแต่ผู้เดียว ไม่ได้เกี่ยวข้องกับลูกขุน ณ ศาลหลวงเช่นศาลอื่น ๆ

๒. ตังกระทรวงยุติธรรม

เนื่องจากศาลมีอยู่มากมายและแยกย้ายอยู่หลายสังกัด ทั้งวิธีพิจารณาความก็ชักช้า
ติดขัด เป็นที่เดือดร้อนแก่ราษฎรผู้มีอรรถคดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นและรวบรวมศาลเหล่านั้นมาสังกัด
กระทรวงยุติธรรมแห่งเดียวกันและยุบให้เหลือน้อยลง ปราบฏตามประกาศตั้งกระทรวง
ยุติธรรม ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) ดังต่อไปนี้

ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม

มีพระบรมราชโองการमारพระบัญชาสุรัสวดีว่า ทุก
วันนี้คดีของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอยู่ตามโรงศาลต่าง ๆ ทั้งปวงนั้น มีมากขึ้นทุกวัน
เพราะอาไศรยราษฎรพลเมืองมีการค้าขายเกี่ยวข้องพัวพันถึงกันมากขึ้น ประการหนึ่งศาลที่
จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายอยู่หลายกระทรวง ทั้งผู้พิจารณาและผู้พิพากษาก็อยู่ใน
ที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะบังคับความชี้ขาดปรับสัดยัดตัดสิน ก็อาไศรยแต่ในถ้อยคำสำนวนที่ใน
กระตาดขมุก ไม่ได้เห็นด้วยจักษุในการพิจารณาเลย จึงเป็นช่องอุบายทางทุจริตของตระลาการ
แลคู่ความ แม้แต่อย่างต่ำก็เป็นทางที่จะชักประวิงให้ความเข้าใจได้ต่าง ๆ คดีของราษฎรจึงได้
ค้างค้ำทับถมอยู่ตามกระทรวงโรงศาลนั้น ๆ มากขึ้นทุกที กว่าจะแล้วได้แต่ละเรื่อง ก็ช้านาน
เป็นการเสียเวลาทำมาหากินของราษฎร ได้ความลำบากในเรื่องนี้เป็นอันมาก

ได้ทรงพระราชดำริที่จะแก้ไขเหตุการณ์เหล่านี้ให้เรียบร้อยยิ่งขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎรทั่วพระราชอาณาจักร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นได้บังคับบัญชาคดีความทั้งปวง ตามที่จะกล่าวต่อไปนี้

ข้อ ๑ กระทรวงยุติธรรมนี้มีเสนาบดีเป็นประธาน เพื่อจะได้บังคับดูแลแก้ไขการขัดข้องในคดี และรับผิดชอบให้การพิพากษา แลพิจารณาเป็นไปโดยสะดวก แลเป็นยุติธรรม มีหน้าที่แผนกหนึ่งต่างหากจากการพิพากษา แลพิจารณาคดีนั้น แลมีเจ้าพนักงานสำหรับกระทรวงตามสมควร

ข้อ ๒ สรรพคดีทั้งปวงที่ได้พิจารณาอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ คือ ศาลนครบาล ๑ ศาลแพ่งเกษม ๑ ศาลแพ่งกลาง ๑ ศาลกรมวัง ๑ ศาลอาญานอก ๑ ศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทย ๑ ศาลกรมนา ๑ ศาลกรมท่ากลาง ๑ ศาลกรมท่าซ้าย ๑ ศาลกรมท่าขวา ๑ ศาลต่างประเทศ ๑ ศาลราชตระกูล ๑ ศาลมรฎก ๑ ศาลสรรพากร ๑ ศาลธรรมการ ๑ รวมทั้งศาลฎีกาด้วยเป็น ๑๖ ศาล กับศาลฝ่ายพระราชวังบวรที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้พิจารณาคดีทั้งปวง แลที่ขึ้นอยู่แก่อธิบดีกรมต่าง ๆ นั้น ให้ยกคดีเหล่านี้ กับผู้พิจารณาตระลาการในกระทรวงศาลทั้งปวงมารวมยังศาลสถิตย์ยุติธรรมที่ตั้งขึ้นเป็นกระทรวงใหญ่ ได้บังคับบัญชาคดีทั้งปวงเป็นแห่งเดียวกัน

ข้อ ๓ ศาลทั้งปวงที่ได้พิจารณาคดีมาแต่เดิมนั้นมากกว่าที่สมควรแก่กาลปัจจุบันนี้ ไป ให้แบ่งตัดศาลเหล่านี้เสียบ้าง รวมกันบ้าง ให้คงมีเป็นศาลใหญ่อยู่แต่ ๗ ศาล คือยกศาลฎีกาเรียกเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวง ๑ ศาลอุทธรณ์มหาดไทยเป็นศาลอุทธรณ์คดีราษฎร ๑ ศาลนครบาลกับศาลอาญานอกรวมกันเรียกว่า ศาลพระราชอาญา ๑ ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนา รวมกันเรียกว่าศาลแพ่งเกษม ๑ ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาลธรรมการ ศาลราชตระกูล รวมกันเรียกว่า ศาลแพ่งกลาง ๑ ศาลสรรพากร ศาลมรฎก รวมกันเรียกว่า ศาลสรรพากร ๑ ศาลต่างประเทศคงตามเดิม ๑ รวมเป็น ๗ ศาลเท่านั้น

ข้อ ๔ จะโปรดเกล้าฯ ให้มีอธิบดีสำหรับพิพากษাবังคับบัญชาในการพิจารณาคดีในศาลนั้น ๆ เฉพาะศาล แลมีผู้พิจารณาสำหรับศาลโดยละเอียดมากแลน้อยตามสมควร ส่วนคดีเก่าที่ก้าวเก่าไขว้กระทรวงกัน (เป็นต้นว่า ความในศาลธรรมการที่เป็นนครบาล) นั้นก็ให้จัดยกไปว่าตามศาลที่เป็นเจ้าหน้าที่ในศาลนั้น ๆ ให้เรียบร้อยตามรูปความ

ข้อ ๕ ราชฎที่มีอรรถคดีทุกวันนี้ บางคนก็ไปฟ้อง ณ ศาลหลวง บางคนก็ทำเรื่องรាយยื่นต่ออธิบดีเจ้ากระทรวงศาลต่าง ๆ เป็นการยุ่งก้าวก่าย มีเหตุที่แย่งกระทรวงกันเป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมรับฟ้องขึ้นในกระทรวงยุติธรรมอีกกรม ๑ สำหรับรับฟ้องแลเรื่องรាយทั้งปวงของราชฎที่จะเกิดขึ้นใหม่ ให้ผู้ประทับฟ้องประทับไปยังศาลทั้ง ๗ นั้นให้ถูกต้องด้วยพระธรรมนูญ แลตามรูปความที่เป็นแห่งฎาญา มิให้ประทับตามความเป็นพิเศษแห่งบุคคลดังเป็นมาแล้วแต่เดิม แลห้ามมิให้ราชฎที่มีอรรถคดีไปทำเรื่องรាយยื่นอธิบดีเจ้ากระทรวงแลกรมอื่น ๆ เว้นไว้แต่เรื่องรวยร้องทุกข์ ฎาร้องกล่าวด้วยเรื่องในกระทรวงนั้น ๆ

ข้อ ๖ เมื่อยกศาลฎีกาไปเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวงในกระทรวงยุติธรรมสำหรับพิจารณาความอุทธรณ์ คำพิพากษาคัดสินของศาลดำนั้นแล้ว ให้ยกฎีกาทั้งปวงที่ยังค้างอยู่ไปพิจารณาทั้งสิ้นด้วย ส่วนความที่จะเป็นฎีกาต่อไปนั้น ให้ราชฎทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ แต่ในการกล่าวโทษคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวง แลศาลอุทธรณ์คดีราชฎ แลกล่าวโทษเสนาบติเจ้ากระทรวงทั้งปวง ฎาในข้อความร้องทุกข์ที่ไม่เกี่ยวในเรื่องเป็นความฎีกาชนิดนี้เป็นอย่างสูงสุดที่ควรจะได้รับพระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้น ถ้ามีเหตุจะต้องพิพากษาพิจารณาได้สวนต่อไป จะได้โปรดเกล้าฯ ทรงตั้งองค์มนตรีเป็นครั้งเป็นคราว ให้ชำระได้สวนฎาเรียงความเห็นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นการพิเศษ ฎาจะโปรดเกล้าฯ ให้ที่ประชุมเสนาบติพิฤษาคัดสินความอื่นนอกจากนี้ ห้ามมิให้ราชฎทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย

ข้อ ๗ วิธีเก็บค่าธรรมเนียม แลค่าสืบลดความซึ่งใช้อยู่ในโรงศาลทั้งปวงมาแต่ก่อนนั้นให้เลิกเสีย ให้คงอยู่แต่ ๑๐ ลดความมรฎก นอกนั้นให้เก็บตามอัตราที่ได้ตั้งพิฤัดไว้ใหม่ในตารางดังนี้

๗๑

๗๑

ข้อ ๘ ค่าธรรมเนียมความซึ่งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยต้องเสียนั้น แต่นั้นต่อไปให้ผู้แพ้ต้องเสียฝ่ายเดียว

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๕ เดือนมีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐ เป็นวันที่ ๔๕๓๖
ในรัชกาลปัตยุบันนี้

ตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมดังกล่าวนี้ ให้ยกศาลทั้งหมดมาสังกัดกระทรวง
ยุติธรรม และยุบศาลซึ่งมีอยู่ ๑๖ ศาลลงเหลือ ๗ ศาล คือ

๑. ศาลฎีกา เรียกว่าศาลอุทธรณ์คดีหลวง
๒. ศาลอุทธรณ์มหาดไทย เรียกว่าศาลอุทธรณ์คดีราชฎี
๓. ศาลนครบาลกับศาลอาญานอก รวมกันเรียกว่าศาลพระราชอาญา
๔. ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนา รวมกันเรียกว่าศาลแพ่งเกษม
๕. ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาล
ธรรมการ ศาลราชตระกูล รวมกันเรียกว่าศาลแพ่งกลาง
๖. ศาลสรรพากรและศาลมรดก รวมกันเรียกว่าศาลสรรพากร
๗. ศาลต่างประเทศ คงตามเดิม

เห็นได้ว่าศาลในข้อ ๔, ๕ และ ๖ รวม ๑๑ ศาล ยุบแล้วคงเหลือ ๓ ศาล คือ ศาล
แพ่งเกษม ศาลแพ่งกลางและศาลสรรพากร และศาลทั้ง ๓ นี้ ในเวลาต่อมาได้ยุบลงเป็น
ศาลแพ่ง ดังจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไปข้างหน้า สำหรับศาลสรรพากรนั้น ในเวลาต่อมา
เรียกกันว่า ศาลแพ่งสรรพากร

วิธีปฏิบัติในการโอนศาลเหล่านี้มาสังกัดกระทรวงยุติธรรม ก็คือให้ตระลาการของ
ศาลเหล่านั้นยื่นสารบบความที่ค้างพิจารณาอยู่ต่อกระทรวงยุติธรรม เนื่องจากศาลเหล่านี้
ส่วนมากมีอำนาจพิจารณาทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา เช่นศาลนครบาล ก็มีอำนาจพิจารณา
คดีแพ่งด้วย หรือศาลกรมท่าก็มีอำนาจพิจารณาคดีอาญาด้วย จึงต้องแจกคดีเหล่านี้ไปให้
ศาลที่ตั้งขึ้นใหม่ตามรูปคดี เป็นต้นว่าคดีของศาลนครบาลและศาลอาญานอก ซึ่งรวมกันเป็น
ศาลพระราชอาญานั้น ในส่วนที่เป็นคดีแพ่งก็แจกไปให้ศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งเกษมและ
ศาลสรรพากรพิจารณา และคดีอาญาของศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลธรรมการ
และศาลกรมวัง ก็ยกไปให้ศาลพระราชอาญาพิจารณาทั้งหมด ศาลพระราชอาญาจึงพิจารณา
แต่คดีอาญาอย่างเดียว และศาลแพ่งเกษม ศาลแพ่งกลางและศาลสรรพากรก็พิจารณาแต่
คดีแพ่งอย่างเดียวเช่นกัน

สารบบคดีของศาลเดิมที่ส่งมาศาลยุติธรรมนี้ หลวงรัตนัญปติ (เป่ง เวภาระ) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้ากรมสารบบ กระทรวงยุติธรรม ได้จัดทำขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ คือภายหลังตั้งกระทรวงยุติธรรมแล้ว ๑ เดือน โดยแสดงรายละเอียดว่า ศาลเดิมแต่ละศาลมีคดีแพ่ง คดีอาญาค้างอยู่กี่เรื่อง ทุนทรัพย์เท่าใด ตัวคนที่เกี่ยวข้องในคดีทั้งหมดกี่คน คดีเหล่านี้ได้ยกแจกไปให้ศาลใหม่ทั้ง ๗ ศาลนี้อย่างไรบ้าง นับว่าเป็นเอกสารที่น่าสนใจชิ้นหนึ่ง ปรากฏว่ามีคดีค้างพิจารณาอยู่ทั้งสิ้น ๔,๗๓๗ เรื่อง นับว่าสูงมากเมื่อเทียบกับพลเมืองของกรุงเทพมหานครในขณะนั้น จำนวนคนที่เกี่ยวข้องในคดีทั้งหมด ๑๕,๔๕๔ คน ตายในระหว่างคดี ๕๑๕ คน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อได้ทอดพระเนตรสารบบความดังกล่าวแล้ว ทรง “เกิดความสังเวชเป็นหนักหนา” ปรากฏตามหนังสือกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และพระราชหัตถเลขา ดังนี้

ที่ ๑๑/๒๒๗๖

ศาลาว่าการกระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔๑๑

ขอเดชะ ฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ขอพระราชทานกราบบังคมทูล พระกรุณาทราบฝ่าล่องธุลีพระบาท พระราชอาญาเปนล้นเกล้า ฯ

ด้วยทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าเรียกสารบบรวบรวมความมาชำระที่ศาลสถิตย์ยุติธรรมนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือถึงเจ้ากระทรวงศาลทั้งปวง ให้ทำสารบบยื่นให้เสร็จแต่ ณ วันที่ ๒๕ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ ตระลาการศาลต่าง ๆ ได้ทำสารบบยื่นทันบ้างชักช้าไปบ้าง จน ณ วันที่ ๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๑ หลวงรัตนัญปติ เจ้ากรมสารบบจึงได้เสาะรวบรวมสารบบนั้น รวมคดีความลงเป็นเค้าเข้าในกระทรวงทั้ง ๗ ได้คัดสารบบแยกตามรูปความนี้ ส่งให้ผู้พิพากษาศาลทั้ง ๗ นั้น ลงมือพิจารณาสะสางความแก่นั้น แต่ ณ วันที่ ๑ สิ้นไป

แต่ในคดีของราษฎรทั้งปวงที่ได้เรียกมารวมพิจารณาที่ศาลสถิตย์ยุติธรรมคราวนี้ มีจำนวนถึง ๔,๗๓๗ เรื่อง มากกว่าที่ได้เคยสังเกตมาแต่ ณ ปี่จ้อ อัฐก ถึงเท่าหนึ่ง จึงเปน

เหตุที่ข้าพระพุทธเจ้าวิตกอยู่ว่า กำหนดศาลที่ตั้งไว้เพียง ๗ ศาล เกรงจะไม่พอเพียงแก่การที่จะ
 สะสางล้างความเก่านี้ให้แล้วไปได้เร็วทันพระราชประสงค์ ข้าพระพุทธเจ้าได้คัดรวมสารบบ
 รายชื่อจำนวนที่กระทรวงเดิมส่งมา แลจำนวนที่ประทับแยกตกศาลทั้ง ๗ นั้นทูลเกล้า ฯ
 ถวายด้วยแล้ว

แลในเวลาบัดนี้ ผู้พิพากษาทั้ง ๗ พึงได้ลงมือสะสางล้างความยังไม่ถึงเดือน
 ยังมีอาจที่จะทราบแน่ตันปลายหนักเบาในคดีความที่จะมีขึ้นใหม่และคดีเก่าที่แล้วไปนั้น
 ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานรอกำหนดสังเกตเวลาสิ้นเดือนนี้ ที่จะได้งบรายจ่ายความ
 ในศาลแลรายห้องประทับใหม่ นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย เพื่อเป็นทางทรงพระราชวินิจฉัย
 ต่อไป ถ้าการนี้จะขัดข้องเหลือกำลังสามาที่ศาลทั้ง ๗ จะล้างความเก่าให้แล้วไปได้ แล
 จะควรแก้ไขเพิ่มเติมศาลขึ้นอีกประการใด ข้าพระพุทธเจ้าจะได้นำความกราบบังคมทูล
 พระกรุณาภายหลัง

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า *สวัสดิโสภณ* ขอเดชะ

ที่ ๒๗๔๖ รั้ววันที่ ๕ มิถุนายน ๑๑๑

ร. ที่ ๑๕๒/๑๑๑ ย. ๑๒

เกาะสีชัง

วันที่ ๓ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ถึงสวัสดิโสภณ ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๑/๒๒๗๖ ลงวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ส่ง
 สารบบความทั้งปวงที่เรียกมาชำระที่ศาลสถิตย์ยุติธรรมไปนั้น ได้ตรวจดูทราบความแล้ว
 เมื่อได้เห็นบาญชีซึ่งรวบรวมมาเช่นนี้ก็ให้เกิดความสังเวชเป็นหนักหนา การที่จัดใหม่ ถ้า
 เป็นทางที่พิจารณาได้เร็วสดวก จะเป็นการระงับความร้อนรนทั้งปวงนี้ได้เป็นการดียิ่งนัก
 แต่ความเก่าค้างมากถึงเพียงนี้ น่ากลัวผู้พิพากษาทั้ง ๗ ศาลจะชำระไม่เปลื้องไปได้ ความใหม่
 ก็จะเพิ่มเติมมาเสมอ นานี้จะต้องเพิ่มศาลอีกเสียเป็นแน่แล้ว แต่จะรอฟังกำลังการให้สิ้นเดือน
 ก่อนนั้นก็ควรอยู่

สยามินทร์

ปรากฏต่อมาว่าคดีของศาลพระราชอาญาค้างคั่งอยู่มาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งศาลราชทัณฑ์พิเศษ ขึ้นอีกศาลหนึ่งเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ มีอำนาจพิจารณาคดีอาญา เช่นเดียวกับศาลพระราชอาญา ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒ เป็นต้นไป ศาลนี้ตั้งอยู่ได้ประมาณ ๒ ปี ๙ เดือน ก็โปรดเกล้าฯ ให้ยุบรวมเข้ากับศาลพระราชอาญาดังเดิม

อธิบดีและผู้พิพากษา

ในการตั้งกระทรวงยุติธรรมและตั้งศาลใหม่นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ^(๔) เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศิริวัชรศักดิ์^(๕) เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวงหม่อมเจ้าขาว^(๖) เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์คดีราษฎร พระนเรศดิปัญญากิจ^(๗) เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญา พระอภิบาลประเพณี^(๘) เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งเกษม แต่เนื่องจากขณะนั้นพระอภิบาลประเพณียังติดราชการทำหน้าที่เป็นตุลาการใหญ่ศาลต่างประเทศ เมืองนครเชียงใหม่อยู่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้หลวงดำรงธรรมสาร^(๙) เป็นผู้ทำการแทน ให้หลวงธรรมสาร^(๑๐) เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งกลาง พระศรีวิษณุานุภูกิจ^(๑๑) เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งสรรพากร และพระสุจริตวินิจฉัย^(๑๒) เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่างประเทศ สำหรับผู้พิพากษานั้นได้คัดเลือกผู้ที่ชำนาญในการพิจารณาคดี และสามารถเรียงคำพิพากษาได้ตั้งเป็นผู้พิพากษาในศาลเหล่านี้ศาลละสองคนบ้าง คนหนึ่งบ้าง

(๔) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิเศษ

(๕) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนศิริวัชรศักดิ์ (พระองค์เจ้าศรีวิสุทธิไชย) ต้นราชสกุล “ศรีวัชร”

(๖) หม่อมเจ้าขาว ในกรมพระเทววงศ์วินทร (ต้นราชสกุล วัชรวิงศ์), ก่อนมาทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัชรวิงศ์

(๗) พระนเรศดิปัญญากิจ (แดง) ก่อนมาเป็นพระยาธรรมสารนิต์วิจิตรภักดี

(๘) พระอภิบาลประเพณี (เหลือง แห่งสภา) ก่อนมาเป็นพระยาธรรมสารเนกตวิเชษฐภักดี

(๙) หลวงดำรงธรรมสาร (กลับ แห่งสภา) เป็นน้องพระอภิบาลประเพณี ก่อนมาเป็นพระยาเกษมศุกรี

(๑๐) หลวงธรรมสาร (ทัม) ก่อนมาเป็นพระธรรมสาร และพระยาธรรมสารราชโอรสจารย์

(๑๑) พระศรีวิษณุานุภูกิจ ก่อนมาเป็นพระยาธรรมสารเวทย์ฯ

(๑๒) พระสุจริตวินิจฉัย (ฤกษ์) ก่อนมาเป็นพระยาธรรมสารวิทย์วิสุภักดี

ขุนไชยธาดา
ผู้พิพากษาศาลแพ่งเกษมราชสุภาวดี

พระยาธรรมสารวิมล
อธิบดีผู้พิพากษาศาลราชบัลลังก์เดิม

พลเรือโท
ศาลาการศาลากลาง

พลเรือตรี
ผู้พิพากษาศาลราชบัลลังก์เดิม

ขุนรณรานโพธิ์รินทร์
สภาการศึกษาแห่งชาติ

ขุนประกอบศักดิ์สาร
สภาการศึกษาแห่งชาติ

ขุนประจักษ์ระเณง
ผู้ช่วยนิเทศา ศาสนศึกษาแห่งชาติ

ขุนประสิทธิ์ระเณง
สภาการศึกษาแห่งชาติ

ผู้พิพากษาเหล่านี้เท่าที่พอค้นหารายชื่อได้ ได้แก่พระเทพราชธาดา^(๑๓) พระอุทัยเทพธน
พระอภัยพิพากษา พระจักรปาณี^(๑๔) หลวงภิรมย์โกษา^(๑๕) หลวงนครไภยพิเลท^(๑๖) หลวง
หิรัญไพรัช^(๑๗) หลวงญาณประกาศ และขุนไชยอาญา ส่วนตระลาการนั้น ก็รับตระลาการ
ในศาลเดิมมาทั้งหมด ตระลาการเหล่านี้เมื่อมารับราชการได้หนึ่งหรือสองปี ผู้ใดสามารถ
เรียงคำพิพากษาได้ ก็โปรดเกล้า ฯ เลื่อนขั้นเป็นผู้พิพากษาต่อไป

ตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลทั้ง ๗ นี้ ในช่วง ๕ ปีแรกได้มีการสับเปลี่ยน
โยกย้ายตามความจำเป็นและเหมาะสม กล่าวคือ กรมหมื่นศิริรัชสภาทรงลาออกจาก
ตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวง^(๑๘) โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าวรวงศ์ยาเธอ
กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์^(๑๙) ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์คดีราชฎ์ในปี
ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) เมื่อมีพระราชบัญญัติจัดการในสนามสถิตย์ยุติธรรม ลงวันที่
๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ ให้ยกเลิกศาลอุทธรณ์คดีหลวง ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒
(พ.ศ. ๒๔๓๖) เป็นต้นไป โดยให้ยกมารวมพิจารณาในศาลอุทธรณ์คดีราชฎ์ ก็โปรด
เกล้า ฯ ให้กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์เป็น อธิบดีศาลแพ่งสรรพากรแทนพระศรีรัชฎานุกุลกิจ
และเนื่องจากได้ตั้งศาลราชทัณฑ์พิเลทขึ้นใหม่ในโอกาสนี้ด้วย จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระอภิบาล
ประเพณีเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลราชทัณฑ์พิเลทและเลื่อนเป็นพระยาธรรมสารเนติวิไชยฐ
ภักดี และให้หลวงดำรงธรรมสารผู้ทำการแทนเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งเกษม และ
เลื่อนเป็นพระเกษมสุขการี หลวงธรรมสารเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งกลางอยู่ ๒ ปี
จึงย้ายมาเป็นผู้ทำการแทนอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่างประเทศ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

(๑๓) พระเทพราชธาดาศรีวิสาสะเทพ (สิงโต) ก่อนมาเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งกลาง

(๑๔) พระจักรปาณี (จอห์น)

(๑๕) หลวงภิรมย์โกษา (อยู่)

(๑๖) หลวงนครไภยพิเลท (ฮัม) ก่อนมาเป็นพระพิจารณา

(๑๗) หลวงหิรัญไพรัช (หุ่น) ก่อนมาเป็นพระพิพากษานานาประเทศกิจ

(๑๘) หลวงจักรปาณิศรีกิตติวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ศิริณสาร, ๒๔๔๔), หน้า ๔๑

(๑๙) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ (พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์) ก็นราชสกุล
เกษมสันต์

(พ.ศ. ๒๔๓๗) โดยพระสุจริตวินิจฉัย อธิบดีซึ่งได้เลื่อนเป็นพระยาธรรมสารวิทย์วิสิฐภักดี ย้ายไปเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลราชทัณฑ์พิเจตแทนพระยาธรรมสารเนติ ๑ ซึ่งย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ต่อมาในเดือนมกราคม ร.ศ. ๑๑๔ มีการยุบศาลราชทัณฑ์พิเจตรวมเข้าในศาลพระราชอาญา โปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมสารวิทย์ไปเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ และให้พระยาธรรมสารเนติ ๑ ลงมาเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญาแทนพระนเรศบัญชากิจซึ่งขณะนั้นเป็นพระยาธรรมสารนิติวิชิตภักดีอธิบดีคนเดิม พระยาธรรมสารเนติ ๑ มารับตำแหน่งประมาณ ๒ เดือนก็ป่วยและถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๔๓) และพระณรงค์วิชิต ได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาแทน เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ แล้ว ทรงเห็นว่าพระณรงค์วิชิตมีความสามารถไม่พอ จึงกราบบังคมทูลขอให้ขุนหลวงพระไกรสี (เปล่ง เวภาระ) เป็นแทน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนหลวงพระไกรสี เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญา ตั้งแต่วันที่ ๕ เมษายน ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งสรรพากรอยู่จนถึง ร.ศ. ๑๑๔ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์คดีราชฎี และพระบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรุญโรจเรืองศรี^(๒๐) ทรงเป็นแทนจนกระทั่งมีการยุบศาลแพ่งสรรพากรรวมเข้ากับศาลแพ่ง เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๖ ดังจะกล่าวต่อไป

วิธีพิจารณาในศาล

การพิจารณาคดีของศาลที่จัดใหม่นี้ ในชั้นเดิมก็คงใช้วิธีพิจารณาความอย่างเก่าไปก่อน คงมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย คือตั้งกรมรับฟ้องขึ้นและให้ผู้พิพากษาปรึกษาตัดสินลงโทษแทนลูกขุน กล่าวคือแต่เดิมโจทก์ต้องไปฟ้องต่อลูกขุน ณ ศาลหลวง เมื่อลูกขุนตรวจว่าเป็นฟ้องแล้วก็จะประทับฟ้องไปยังศาลตามพระธรรมนูญ มาในชั้นนี้ราษฎรผู้มีอรรถคดี

(๒๐) พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารคัชยัย ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔ ก็นราชนัดดา จุฑาโอรส

จะต้องมาห้องต่อกรมรับฟ้องทั้งหมด ผู้ประทับฟ้องจะประทับไปยังศาลทั้งเจ็ดให้ถูกต้องตามรูปความ ส่วนการพิจารณาในศาลคงใช้ตระลาการอยู่ตามเดิม เมื่อพิจารณาเสร็จสำนวนแล้ว การปรับสัตย์ตัดสินซึ่งลูกขุนและผู้ปรับเคยทำมาแต่ก่อนนั้นก็มอบให้ผู้พิพากษาทำหน้าที่ตระลาการในศาลต่าง ๆ จึงมีอยู่มาก เช่นในปี ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ปรากฏว่ามีตระลาการในศาลพระราชอาญา ๑๑ คน ศาลแพ่งเกษม ๕ คน ศาลแพ่งกลาง ๕ คน ศาลแพ่งสรรพากร ๕ คน ศาลต่างประเทศ ๖ คน ศาลอุทธรณ์คดีหลวงและศาลอุทธรณ์คดีราษฎร์อีกศาลละ ๕ คน^(๒๑)

ตำแหน่งหัวหน้าข้าราชการตุลาการในศาลก็คงมีอย่างเดิม คือยกกระบัตร์ ขุนศาล ขุนดาบ ขุนการและพระท้าวเมธ หน้าที่ของข้าราชการเหล่านี้ ปรากฏอยู่ในพระธรรมนูญหน้าที่ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม^(๒๒) ว่า ยกกระบัตร์ มีหน้าที่เป็นผู้ทำสรรพการในศาลตามคำบัญชาของผู้พิพากษาทั้งปวง เป็นเจ้าหน้าที่จดหมายเหตุและรักษาสารบบัญชี จัดการถ้อยความทั้งปวงให้ได้ทำการพิจารณาพิพากษาโดยลำดับและวิธีสำหรับการนั้น ๆ ให้ถูกต้องและเป็นไปโดยเรียบร้อย เป็นผู้เบิกจ่ายเบี้ยหวัดเงินเดือน ตรวจตราและบังคับบัญชาข้าราชการผู้น้อยในศาลให้ทำการตามตำแหน่งหน้าที่ให้ถูกต้องตามธรรมเนียม ขุนศาลเป็นผู้ช่วยยกกระบัตร์ มีหน้าที่เป็นผู้รักษาศาลและทำการสรรพสารบัญชีฎีกา รักษาคำฟ้องคำให้การคำพยานและคำพิพากษাবรรดาที่ศาลได้พิจารณาและกระทำทุก ๆ อย่าง ขุนดาบมีหน้าที่รักษาอำนาจพระราชอาญา อำนาจราชการและเจ้าพนักงานในศาลให้เป็นไปตามแบบแผนประเพณี มีหน้าที่ว่ากล่าวแนะนำกำกับนักการ โปлицที่ทำการอยู่ในศาลและบังคับผู้คุมคนใช้ รักษาหนังสือประกัน บัญชีโจทก์จำเลยและจำนวนคนต้องขัง ตลอดจนคำแนะนำ บังคับการไปมาของคู่ความ พยานและผู้ต้องมาทำการในศาลให้เป็นไปตามคำบังคับบัญชาผู้พิพากษาและอำนาจเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ตามกฎหมายและธรรมเนียมทุกประการ ขุนการมีหน้าที่เป็นผู้ถืออำนาจศาลในการเดินหมายเรียก หมายจับ หมายยึดอายัดของศาล และทำการเกาะจับและเดินหมาย เดินเผชิญและถือคำสั่งคำบังคับของศาลไปทำการนอกศาลในที่

(๒๑) ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๑, หน้า ๓๔๒

(๒๒) หม่อมกองบัญชาการ กระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๔, งานเก็บเอกสาร กระทรวงยุติธรรม

ไกลต่าง ๆ พระทำมุงรง มีหน้าที่เป็นผู้ถือบัญชีควบคุมคู่ความที่ต้องจำและชั่งในเวลาพิจารณา และเป็นผู้กำกับรับส่งนักโทษและผู้ต้องรับพระราชอาญาแก่เจ้าพนักงานกรมราชทัณฑ์ เป็นผู้ช่วยผู้แทนและอยู่ในบังคับบัญชาของขุนดาบอีกชั้นหนึ่ง

ต่อมาเมื่อได้ตราพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓ ออกใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) แล้ว ก็ได้ยกเลิกวิธีพิจารณาความอย่างเก่า โดยให้ผู้พิพากษาเป็นผู้พิจารณาความเองโดยตลอดตั้งแต่ต้นจนถึงพิพากษาคดี ดังที่เป็นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ส่วนตระลาการนั้น ผู้ใดสามารถเรียงคำพิพากษาได้ ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษา ผู้ที่ทำไม่ได้ ก็ให้พ้นหน้าที่ไป ปรากฏตามหนังสือเสนาบติกระทรวงยุติธรรมข้างล่างนี้ บทบาทของตระลาการในศาลไทยซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จึงยุติลงในปี ร.ศ. ๑๑๔ นี้เอง

คำสั่งเสนาบติ

ศาลว่าราชการกระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๔

แจ้งความ ให้อธิบดีผู้พิพากษาและผู้พิพากษาทราบทั่วกันว่า การพิจารณาความตามวิธีในพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ปี ร.ศ. ๑๑๓ แลตามงบประมาณ ปี ร.ศ. ๑๑๔ ตำแหน่งหน้าที่ตระลาการผู้พิจารณาแลนายเวรไม่ใช่ไม่มีต่อไปอีกแล้ว ด้วยเปลี่ยนวิธีให้ผู้พิพากษาทุก ๆ ศาลพิจารณาความเองตั้งแต่ต้นจนถึงพิพากษาคดีสิ้นทีเดียว

เพราะฉะนั้น ให้อธิบดีผู้พิพากษาและผู้พิพากษาศาลต่าง ๆ บังคับให้ตระลาการเก่าซึ่งได้พิจารณาความอยู่ในศาลมาแต่ก่อนนั้น ให้เร่งรีบส่งสำนวนความแลตัวความให้ผู้พิพากษาเสียให้เสร็จสิ้นเชิงตามกำหนดเวลาอันสมควร นับแต่วันออกคำสั่งนี้ไป แลให้ผู้พิพากษาบอกให้ตระลาการเก่าแลนายเวรรู้ทั่วกันว่า ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔ นี้เป็นต้นไป บรรดาตระลาการเก่าแลนายเวรไม่มีหน้าที่แลเงินเดือนที่จะได้รับในกระทรวงนี้ต่อไปอีกแล้ว ให้เร่งรีบส่งความที่ได้พิจารณามาแต่ก่อนเสียให้เสร็จสิ้นเชิงโดยเร็ว จะได้หาโอกาสทำการอื่นต่อไป

อนึ่งตำแหน่งพนักงานตามงบประมาณใหม่นี้ เพิ่มผู้พิพากษาแลมีตำแหน่งยุกระบัตร์ ขุนดาบ ขุนการ ขุนศาล พระธรรมรงค์ รัชชานำที่ราชการต่าง ๆ กัน แจงอยู่ในคำชี้แจง สำหรับนำที่ ๆ ส่งมาครั้งก่อนนั้นแล้ว

ถ้าอธิบดีผู้พิพากษาแลผู้พิพากษาศาลทั้งปวงเห็นสมควรว่าตระลาการเก่าๆ นายเวร ที่ได้รับราชการในศาลมาแต่ก่อนนั้น คนใดมีคุณวุฒิปรีชาสามารถสมควรจะรับราชการใน ตำแหน่งที่ว่างนั้นได้ ก็ให้จดหมายรายชื่อแลทาคำชี้แจงขึ้นมาเสนอ เสนาบดีจะได้สอบสวนดู คุณวุฒิแลจัดตั้งให้รับตำแหน่งราชการตามสมควรแก่คุณวุฒิของผู้นั้นรับราชการในกระทรวง ต่อไป ให้อธิบดีผู้พิพากษาแลผู้พิพากษาฟังเข้าใจ แลจัดการให้ต้องตามคำสั่งนี้ทุกประการ เทอญ

กรมหลวงพิชิตปรีชากร

เสด็จเยี่ยมศาล

ท่านผู้อ่านคงจะเห็นได้แล้วว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสน พระราชหฤทัยในกิจการศาลยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง และเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๗) ได้เสด็จพระราชดำเนินลาล่องเยี่ยมตรวจงานศาลยุติธรรม โดยในวันที่ ๓๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๕ เวลาเย็น ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมหอรัษฎากรพิพัฒน์ (กระทรวง พระคลังมหาสมบัติ) มาแล้ว และหนังสือพิมพ์สยามไมตรี เล่มที่ ๒ แผ่นที่ ๑๘ วันอังคาร ที่ ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ ได้ลงไว้โดยละเอียด ผู้รวบรวมเห็นสมควรนำมาถ่ายทอดอีก ครั้งหนึ่ง เพื่อท่านผู้อ่านจะได้เห็นภาพของศาลแพ่งและศาลยุติธรรมในครั้งกระนั้นได้แจ่มชัด ขึ้น ทั้งนี้โดยคัดมาจากนิตยสารบทันตทิพย์ เล่มที่ ๒๖ ตอนที่ ๓ ประจำปี ๒๕๑๒ ข้อความ ที่คัดมาคงรักษากวักขรวิธีที่ใช้ในหนังสือฉบับนั้น และเพื่อความเข้าใจอันดี ผู้รวบรวมได้ทำ เวิ้งอรรถย่อ ๆ ประกอบด้วย

เยี่ยมศาล ครั้นเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระ จุฬเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่งออกจากประตูวิเศษไชยศรีมาศาลสถิตย์ยุติธรรม เสด็จ ลงจากรถพระที่นั่งทรงพระราชดำเนินเข้าไปในศาลต่างประเทศ ผู้พิพากษาก็ยังทามาพร้อม

กันไม่ มีหลวงศรีสังกรณ์เฝ้าอยู่คนหนึ่งกับเสมียน ๓ คน จึงมีพระราชดำหรัส “นี่อะไร ยังไม่มาพร้อมกันอีกหรือ” ดูพระพักตร์ตั้งไม่ชอบพระราชหฤทัย จึงเสด็จเข้าไปในศาล แห่งประเพณี ผู้พิพากษาก็ยังไม่มีแม้แต่เสมียน ๒-๓ คน แล้วจึงเสด็จเลยไปทอดพระเนตร ศาลแห่งเกษมราชสุภาวดี มีแต่ขุนไชยอาญาเฝ้าอยู่คนเดียว พระยาประชาภิจักรจักรแล พระเกษมสุขการียังไม่มา จึงมีพระราชดำหรัสต่อขุนไชยอาญาว่า “นี่ยังไร้ผู้พิพากษาแล ลูกความยังไม่มี ยังไม่ได้ชำระความอีกหรือ” จึงมีพระราชดำหรัสชักให้ขุนไชยอาญาอยู่นาน แล้วก็เสด็จไปทอดพระเนตรศาลแห่งเกษตร แล้วจึงเสด็จขึ้นไปชั้นบนทอดพระเนตรศาล อุทธรณ์ มีแต่พระยาธรรมสารวิต^(๒๓) กับเสมียน จึงมีพระราชดำหรัสกับพระยาธรรมสารวิต ว่า “อุส่าห์หมั่นดี รายงานมหาดเล็กเขาก็ยืนยันว่ามาเข้า ๆ เสมอ” แล้วจึงทอดพระเนตรตาม ศาลอุทธรณ์จึงเสด็จเข้าไปในห้องพระองค์เจ้าวัชรวิวงศ์ ในเวลานั้นพระองค์เจ้าวัชรวิวงศ์พอดี ทรงรณมาถึง ทอดพระเนตรเห็นจึงตะโกนดำหรัสลงไปว่า “ปรีณชวัชรวิวงศ์ ฟังมาหรือ อย่างไรถึงฟังมา” พระองค์เจ้าวัชรวิวงศ์จึงขึ้นมาเฝ้าบนศาล จึงรับสั่งว่า “ที่ทางขึ้นทางศาล อุทธรณ์สกปรกเปื้อนน้ำหมากน้ำพลูเสียจริง ๆ” พระองค์เจ้าวัชรวิวงศ์จึงรับสารภาพผิด จึง ดำหรัสว่า “นี่เธออยู่อย่างไร เหมนออกจะตายน่ากลัวจะเป็นคอเลอรตาย” พระองค์เจ้า วัชรวิวงศ์จึงกราบทูลว่า “เหมนมาจากกองละหุโทษ” จึงรับสั่งว่า “เออจริง ก็นี่มันเหมน อยู่อย่างนี้เธอทำอะไรเล่า” พระองค์เจ้าวัชรวิวงศ์จึงกราบทูลว่า “เอาทูปจุดบ้างพอแก้เหมน ไปคราวหนึ่ง” จึงพระราชดำหรัสกับกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยว่า^(๒๔) “ให้จดไว้จะได้ต่อว่า กระทรวงเมือง เพราะกองละหุโทษเหมนนึก” แล้วก็เสด็จออกจากศาลอุทธรณ์ ไป ทอดพระเนตรในศาลแห่งสรรพากร มีพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุจยุโรจเรืองศรี^(๒๕) เฝ้ารับเสด็จ จึงมีพระบรมราชโองการถามว่า “นั่นใคร” พระองค์เจ้าจุจยุโรจฯ จึงกราบทูล

(๒๓) ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์มี ๓ ท่านคือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวราวัณรัชย์ พระองค์เจ้า วัชรวิวงศ์ (หม่อมเจ้าขาว) และพระยาธรรมสารวิทย์ (ฤกษ์)

(๒๔) กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย (พระองค์เจ้าไชยันดมงคล) เสนาบดีกระทรวงวัง ต้นราชสกุล ไชยันต์ ณ อยุธยา

(๒๕) พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุจยุโรจเรืองศรี พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า เจ้าอยู่หัว อธิบดีผู้พิพากษาศาลแห่งสรรพากร ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นรัศพรภิเษก เมื่อ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๕

ว่า “หลวงอุดมผู้พิพากษา,^(๒๖) นั้นขุนวุฒามาตย์ตระลาการเก่า”^(๒๗) แล้วจึงเสด็จขึ้นไปทอดพระเนตรบันดลังก์อาสน์อำนาจ (ง่หมีง) เหน้คำพิพากษาวางอยู่บนโต๊ะ จึงทอดพระเนตรอ่านคำพิพากษาแล้วมีดำหรัศว่า “องค์จรรูญเขียนลายมือดั่งนี้เทียวหรือ” พระองค์จรรูญจึงกราบทูลว่า “เสมียนเขียน พระยามนุสารสาตร์^(๒๘) เรียงคำตัดสิน ข้าพระพุทธเจ้าเรียงก็เขียนเอง” จึงดำหรัศถามว่า “เรียงที่ไหนเล่า” พระองค์จรรูญกราบทูลว่า “เรียงในห้อง ถ้ามีเวลามีการมากก็ต้องออกมาตั้งเรียงข้างนอก ถึงเสียงจกแจกอะอะก็ต้องทนเอา” จึงดำหรัศว่า “ห้องอยู่ไหนเล่า” พระองค์จรรูญจึงชี้ที่ห้องถวาย จึงเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรในห้องจนตลอด เหน้ในในขวดไว้เป็นน้ำขุ่นจึงมีดำหรัศว่า “องค์จรรูญกินน้ำขุ่นดั่งนี้หรือจะเป็นคอเลอร่าขึ้น ได้น้ำมาแต่ไหน” พระองค์จรรูญกราบทูลว่า “พันโรงจัดแจง” จึงดำหรัศกับพระจ้าวน้องยาเชอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทยว่า “อ่าไม่ได้การ ผู้พิพากษาจะคอเลอร่าเพราะกิน น้ำไม่ดีอย่างนี้ให้กรมมหิศเขียนโนตไว้ให้เสนาบตีจัดแจงหาน้ำให้สอาดมาให้ผู้พิพากษากิน” แล้วจึงเสด็จกลับออกจากศาลแพ่งสรรพากร เข้าไปทอดพระเนตรกรมอัยการ มีแต่เสมียนคนหนึ่งกับมิตเตอร์เย็นริก^(๒๙) ยืนเฝ้าอยู่ในที่นั้น จึงได้เห็นพระภักตร์มากระชิบถามพระยาเทเวศร์ว่า “นั่นฝรั่งขึ้นที่ไหน” พระยาเทเวศร์จึงกราบทูลว่า “มิตเตอร์เย็นริก ล่ามในศาล” แล้วก็เสด็จกลับจากห้องกรมอัยการไปทอดพระเนตรในห้องเล็กที่พระจ้าวน้องยาเชอพระองค์จ้าวสวัสดิโสภณประทับอยู่แต่ก่อน แล้วก็เสวยพระสุธารศที่บ้อยศาลขงทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วจึงเสด็จออกมาทางกระทรงวงกลางก็มีเสมียนอยู่ ๒-๓ คน เลยเข้าทอดพระเนตรในห้องพระศรีธรรมสาสน์^(๓๐) ปลัดทูลฉลอง พระศรีธรรมสาสน์ก็ยังหามาศาลไม่จึงเสด็จออกจากห้องกระทรงวงกลางมาประทับที่เจ็ลียง พวกนักโทษในกองละหุโทษ

(๒๖) หลวงอุดมสมบัติ (กัก) ผู้พิพากษาศาลแพ่งสรรพากร

(๒๗) ที่ถูกเป็นหลวงวุฒามาตย์ (นาก) เคยเป็นตระลาการศาลมรคกในศาลแพ่งสรรพากร

(๒๘) พระยามนุสารสาตร์บัญชา (ศิริ) เคยรับราชการอยู่กระทรงวงวังเป็นที่พระยานุรักษ์ราชมนเฑียร แล้วย้ายมารับราชการกระทรงยุติธรรม โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นที่พระยามนุสารสาตร์บัญชา เมื่อปี ร.ศ. ๑๑๒

(๒๙) มิตเตอร์ เยมส์ วิลเลียม เฮนริกซ์ เสมียนล่ามอังกฤษในกรมอัยการ

(๓๐) พระศรีธรรมสาสน์ (เล็ก) ปลัดทูลฉลองกระทรงยุติธรรมคนแรก เคยรับราชการอยู่กระทรงวงการต่างประเทศ เป็นที่หลวงวิสุตวิรัชเทศ

เห็นเข้าจึงยกมือถวายบังคมพร้อมกัน จึงดำหรัว่า “มันรู้ว่ามา แม่เจ้าไว้นักโทษต้องชังมากทีเดียวนะ” แล้วจึงเสด็จทอดพระเนตรห้องปลัดบาญชี ก็ยังหาผู้ใดมาไม่ ทรงทอดพระเนตรเห็นบิบบ้านบิโตรเลียมตดครั้ง มีดินสกรปรกเบือนแปรอะอยู่ในนั้น จึงดำหรัว่า “ให้ถือว่าสกรปรกเบือนัก” แล้วก็เสด็จลงมาจากศาลทางบันไดด้านใต้กลับเข้าไปในศาลต่างประเทศอีก เห็นมิสเตอร์แคเดียวกับพระยาจุฬา ฯ^(๓๐) เฝ้าอยู่ในนั้นดำหรัว่า “ชำระความกันได้ไหม” พระยาจุฬา ฯ กราบทูลว่า “ได้แต่โจทก์ จำเลยกลัวจะมาไม่พร้อมกัน” แล้วดำหรัว่า “ดูแล้วศาลนี้” จึงได้เสด็จออกกลับมาทรงรถพระที่นั่งไปทอดพระเนตรศาลพิเศษกองที่ ๓ มีแต่พระณรงค์พิชิตร์เฝ้าอยู่ผู้เดียว จึงดำหรักับพระณรงค์พิชิตร์ว่า “มาแล้วหรือ” แล้วจึงเสด็จเข้าไปทอดพระเนตรในศาลพระวราชอาญา หลวงญาณประกาศกับพระสุจริต พระพิจารณา นั่งอยู่บนบัลลังก์อาศน์อำนาจเหง่หมิงกำลังจะชำระความ พอเสด็จไปถึงผู้พิพากษาทั้ง ๓ ก็ยืนขึ้นคำนับจึงดำหรัถามว่า “จะชำระความเดี๋ยวนี้ได้หรือ” ผู้พิพากษากราบทูลว่าได้ จึงเสด็จขึ้นไปบนบัลลังก์ประทับบนพระเก้าอี้ จึงดำหรัว่า “ให้ผู้พิพากษานั่งลงชำระไปดุษี่หรือ อยากจะฟัง” ผู้พิพากษานั่งลงก็ตัวงอนั่งขอมข้อมอยู่ จึงดำหรัว่า “นั่งขึ้นให้ตรงให้ดี เป็นผู้พิพากษาไม่ต้องกลัวใคร” แล้วผู้พิพากษาก็เรียกเสมียนให้เอาห้องมาอ่านให้จำเลยฟัง ครั้นอ่านจบแล้วหลวงญาณประกาศจึงพูดกับจำเลยว่า “เขาหาตั้งท่านจะแก้ฟ้องเขาเดี๋ยวนี้หรือ ๆ จะคัดฟ้องไปแต่งคำให้การมา” จำเลยจึงเรียนผู้พิพากษาว่า จะขอคัดฟ้องไปแต่งคำให้การ จึงมีพระบรมราชโองการว่า “อ้าวความนี้ก็หมดกันเพียงนี้นะซี อยากจะฟังซักฟอกพยานจะมีไหม” หลวงญาณประกาศจึงกราบทูลว่า มี จึงไปนำพยานเข้ามายืนในคอก แล้วจึงถามพยานตามพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ตาม ขาดิ ชื่อ ศาสนา สังกัดมูลนายบ้านเรือน พยานตอบแล้ว หลวงญาณประกาศจึงถามเปนเสียงยาน ๆ ยาว ๆ ว่า “กรมอัยการเขาเป็นโจทก์หาในเรื่องที่ยิงกันนี้ เขาว่าท่านอยู่ที่นั่นด้วย, ก็ท่านได้ยินเสียงว่ามาแต่ไหน, ปืนท่านอยู่ไกลใกล้สักกี่มากน้อย พยานก็ตอบแล้วหลวงญาณประกาศก็เขียนจดคำพยานให้การด้วยตนเอง แต่เวลาเขียนนั้น ตั้งข้อกดปากไปอยู่ข้างจะแรง จึงทรงบัญชาพระโษษฐให้สมเด็จพระเจ้าวลูกยาเธอ จ้าวฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงทอดพระเนตรทำทางเขียนของผู้พิพากษา (แต่เนื้อความที่ซักถามพยานก็เหมือนธรรมดาที่เคยมีมา จะกล่าวก็ยืดยาว) ครั้นจวนเวลาเที่ยงเสด็จพระราชดำเนินออกจากศาลพระวราชอาญา ผู้พิพากษา

(๓๐) พระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) ผู้พิพากษาศาลต่างประเทศ

และเจ้ากรมอัยการ ซึ่งยังไม่ได้มาเฝ้าแต่ก่อน จึงได้มาคอยเฝ้าอยู่ที่นั่น จึงมีพระบรมราชโองการดำหรัสว่า “ไกรศรี^(๓๒) มาแล้วหรือ” แล้วจึงดำหรัสกับพระยามนุสารสาตร์ว่า “อย่างไรมาช้าไป” พระยามนุฯ จึงกราบทูลว่า “หึ่งเปนแต่วันนี้วันเดียวเท่านั้น” จึงดำหรัสว่า “ถ้าดังนั้นเจ้าก็เคราะห์ร้ายนะซี เพื่อนวันเข้ามาเจ้าก็ขาดไป” แล้วก็เสด็จขึ้นบรรลพพระที่นั่งกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง

ครั้นเวลาบ่ายโมงพระจ้าวน้องยาเธอเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม^(๓๓) เสด็จมาถึงศาล จึงแวะเข้าถามทุก ๆ ศาลว่า ผู้ใดมาทั้นเสด็จบ้าง ผู้พิพากษาคนใดที่กราบทูลว่ามาทั้นพระจ้าวน้องยาเธอเสนาบดีจึงได้ยกพระหัตถ์ขึ้นสนั่น ๆ แล้วรับสั่งว่า “เคราะห์ดี เคราะห์ดี”

การซึ่งได้เสด็จไปยังหอรับฎการพิพัฒน์แลศาลครั้งนี้ ควรประชาชนจะมีใจยินดี รุมถึงพระเดชพระคุณว่า ต่อไปนี้จะทรงพระมหากรุณาให้ศาลได้ระงับดับทุกข์ร้อนของอาณาประชาราษฎรเร็วเป็นยุติธรรมยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเปนแน่ กับคงจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แก่นักโทษในกองลหุโทษให้ได้รับความผาสุกปราศจากความโศโครกความเหน็ดซึ่งจะเกิดโรคร้ายการอันจะถึงแก่ชีวิตนั้น แลหลังคาสังกะสีตรงซึ่งนักโทษเคยร้อนมาแต่ก่อนนั้นก็คงจะทรงพระมหากรุณาให้เปลี่ยนแปลงจัดแจงให้มีช่องลมพอเป็นที่สบายต่อไป แลการที่ทรงพระอนุสรคำนึงเปนห่วงใยผู้ยากจนที่ได้รับพระราชทานเงินเดือน จึงได้โปรดเกล้าฯ สั่งกำชับกับท่านเสนาบดีอย่างนี้ก็เป็นที่เห็นได้ว่าทรงพระมหากรุณาต่ออาณาประชาราษฎรทั่วไป เพื่อจะได้จัดแจงเปลี่ยนแปลงให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้รับความสุขทั่วหน้าควรที่มหาชนทั้งหลายจะได้ตั้งใจซื่อสัตย์กระตัญญูกตเวที ต่อได้ฝ่าลองธุลีพระบาทให้ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน”^(๓๔)

ในบ่ายวันนั้น หลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับแล้ว ได้ทรงมีพระราชหัตถ์เลขาถึงเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ดังนี้

(๓๒) ขุนหลวงพระไกรสี (เปล่ง เวการะ) อธิบดีกรมอัยการ ซึ่งทรงพระกรุณาให้ไปเรียนกฎหมาย ณ ประเทศอังกฤษ ให้เข้าศึกษาในสำนักมิกเคิลเทมเบ็ต และสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ (ร.ศ. ๑๐๖)

(๓๓) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

(๓๔) ข้อความข้างต้น คุณสุจริก ดาวรสุข อธิบดีผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลอุทธรณ์เป็นผู้รวบรวมส่งไปลงในนิตยสารบทบัญญัติ

ที่ ๑๑๘) พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
 วันที่ ๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๑๕
 ถึงกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ข้าพเจ้า
 ทอดคำเตือนนี้ ได้จากหมายที่เปลี่ยนการทาง
 อย่างไว้มาก่อน แลได้ให้กรมหมื่นมไหศวรร
 จกหมายถึงเธอแลกรมโยธา แลกรมเมือง
 เรื่องกลั่นแกล้งนรชนคดี เพื่อจะให้เปนผู้
 จัดเปนผู้แทนแลเป็นผู้ร้อง

ได้กั้นเรื่องความที่ศาลพระบาทอาญา เห็น
 ไว้ตามพยานซึ่งได้แจ้งไว้ เรื่องตามต้น
 ตามแลเหตุผลต่าง ๆ ซึ่งควรจะเปนแต่
 เบื้องหลัง ได้ก็กล่าวอย่างนี้ ก็ยังทวงให้
 การก่นด่า การที่ฟ้องอย่างหนึ่งนั้น
 ควบเรื่องเขียนหนังสือ มีส่ขอ แดทเก็บ
 แล้วว่า เหตุคำให้การได้สามคน ผู้
 พากษาคิดได้แต่คนเดียว การอันนี้เป็น
 เหตุควบเรื่องไทยเรเขียนหนังสือให้ ซึ่งทวง
 การความแก่เงินเล็กน้อย แต่ถึงถึงนั้นก็

ศึกอันวิไลจะตามเหตุผล ให้เข้าปลงแท่น
นี้ เห็นจะเร็วในใจอีกมาก

อนึ่ง ฉันได้พุดกับชนหลวงพระไกรย
เรื่องามราชสมบัติที่เสมือตัวปวงรัชกาลที่๑
ในวัง ซึ่งจะให้มีความได้มากขึ้น
เท่าที่ทำเป็นจะต้องถึงวังเวียน สอกลก
ฉันเห็นเป็นตกต้องแท้ เหมือนที่อู่หีบปล
ทั้งศาลเขก ได้ก่อไกรยวังเวียนผูกหมาบ
เหมือนนกนี้ เห็นว่าเป็นมากเข้าที่จะให้การ
จ้ะความเรียบรอยมันคง ครั้นฉันได้
พุดชนหลวงพระไกรย เกื่อนเท่าทำไม
ไม่ให้เห็นความศึกที่จะจตุการ เท่าได้
ทำขึ้นไว้ที่เดอ สามเดือนแล้ว ฉันเห็นว่า
เป็นข้อสำคัญมาก ถ้าเดอศึกการยังไม่กลล
ขอให้เร่งศึกเสียให้ตลอด ถ้าการศึกตลอด
แล้ว ขอให้ห้ามขอกให้ทบท สำหรับขึ้น
ขบประมาณในศึกนี้ได้ศึกที่จะรอไป

ในที่สุดนี้ขอบอกว่ามีความเสียใจ

รวมศาลแพ่งเกษมและศาลแพ่งไกลีเป็นศาลแพ่ง

ต่อมาได้มีประกาศพระบรมราชโองการลงวันที่ ๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ ให้ยกศาลราชทัณฑ์พิเจตมารวมอยู่ในศาลพระราชอาญา และรวมศาลแพ่งเกษมและศาลแพ่งไกลีเข้าด้วยกัน ปรากฏหลักฐานจากเอกสารที่เกี่ยวข้องดังนี้

ที่ ๑๔๓/๑๓๕๗๐

ศาลว่าการกระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๔ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๔

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงพิชิตปรีชากร ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยเมื่อครั้งพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ยังทรงพระยศตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่นั้น เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ความอาญาของเก่าค้างคั่งอยู่มาก จึงได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระบรมราชานุญาตตั้งศาลราชทัณฑ์พิเจตขึ้นอีกศาลหนึ่ง สำหรับพิจารณาความอาญา มีหน้าที่เจ้าพนักงานเหมือนอย่างศาลพระราชอาญา จึงได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตออกประกาศตั้งศาลราชทัณฑ์พิเจต ลงวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ นั้นแล้ว

บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้า ฯ เห็นว่าการที่แยกศาลพิจารณาความอาญาเป็น ๒ ศาลดังนี้ ราชการที่ทำอยู่ๆทำไปนั้นก็มีอุปสรรคอยู่บ้าง แต่เป็นการยากลำบาก แกร่งแย่งหลบหลีกความรับผิดชอบแก่กัน ทั้งเปลืองพระราชทรัพย์เบี้ยหวัดเงินเดือนให้แก่เจ้าพนักงานผู้น้อย ฯ ในหน้าที่ต่าง ๆ อีกด้วย

เพราะเหตุฉะนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานพระมหากรุณาบารมีปกเกล้า ฯ รับพระราชทานยกเลิกศาลราชทัณฑ์พิเจตมารวมอยู่ในศาลพระราชอาญาเป็นศาลเดียวพิจารณาความอาญาทั้งปวง มีอธิบดีศรีนครบาลผู้ใหญ่ นายหนึ่งแลผู้พิพากษามาตามอัตรา

อนึ่งศาลแพ่งเกษม ฯ แพ่งไถ่ ฯ เดิม ยังแยกกันอยู่เป็นสองกระทรวง ข้า-
 พระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานรวมกันเป็นกระทรวงเดียวเรียกว่าศาลแพ่ง แลแบ่งกันทำการ
 เป็นแผนก ส่วนแพ่งสุภาวดี ๑ แพ่งประเพณี ๑ แพ่งเกษตร ๑ รวมอยู่ในนามชื่อว่า
 ศาลกระทรวงความแพ่ง มีอธิบดีใหญ่และผู้พิพากษาตามอัตรากำหนดในงบประมาณปี ๑๑๔
 ซึ่งได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วนั้น ให้เป็นแบบฉบับสำหรับราชการสืบไป
 ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายร่างประกาศจัดราชการอันนี้ทรงทราบฝ่า
 ละองค์ธุลีพระบาทด้วยแล้ว

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

กรมหลวงพิชิตปรีชากร

พ. ๑๕๐๘๑ วันที่ ๗ มกราคม ๑๙๕๔

ที่ ๑๑/๕๐๕, ทพ. น. วัชรกร เทียมหาญ
วันที่ ๖ มกราคม ๑๓๒๓ ๑๓๒๔
ถึงกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
ว. ๑๔๓/๑๔๕๐ ลงวันที่ ๔ มกร
คม ซึ่งทรงประกาศรวมศรัทธาที่
เกิดปศุสัตว์พรหมชาติ แวดล้อมศรัทธา
ได้ทบทวนมาแล้ว ให้ส่งกรมหลวงพิษณุโลก
ออกประกาศตามท้องที่ที่ส่งมานั้นเสีย

๗๕/๕
พ. ๑๕๐๘๑

ส. ๑๕๐๘๑

ที่ ๓/๑๕๑๗๐

ศาลาว่าราชการกระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๑๐ มกราคม รตนโกสินทรศก ๑๑๕

พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กราบทูล
มายังพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิศาเดนาบดีกระทรวงมูรธาธร ทรงทราบ

ด้วยเมื่อวันที่ ๕ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕ หม่อมฉันได้นำร่างประกาศยกศาล
ราชทัณฑ์พิณเฑาะรวมอยู่ศาลพระราชอาญา แลรวมศาลแพ่งเกษม แพ่งไกสี เป็นศาลแพ่ง
ชั้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระบรมราชานุญาตให้เป็นแบบฉบับสำหรับใช้ในการ
พิจารณาคดีสืบไป

บัดนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชหัตถ์เลขาพระบรมราชา
นุญาตให้ยกศาลราชทัณฑ์พิณเฑาะรวมกับศาลพระราชอาญา แลศาลแพ่งเกษม แพ่งไกสี
รวมเป็นศาลแพ่ง ให้ส่งร่างประกาศมายังกระทรวงมูรธาธรออกประกาศตามร่างประกาศที่
ทูลเกล้า ฯ ถวายนั้นแล้ว

เพราะเหตุฉะนั้น หม่อมฉันขอประทานส่งร่างประกาศถวายมายังฝ่าพระบาท เพื่อ
กระทรวงมูรธาธรจะได้ลงพิมพ์ออกประกาศตามกระแสพระบรมราชโองการให้ทราบทั่วกัน

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

กรมหลวงพิชิตปรีชากร

ประกาศ
ยกศาลราชทัณฑ์พิเชษฐมารวมอยู่ในศาลพระราชอาญา
แลรวมศาลแพ่งเกษม ศาลแพ่งโกสี เป็นศาลแพ่ง

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า

แต่ก่อนความพระราชอาญาคั่งค้างอยู่ในศาลมีมาก จึงได้ออกประกาศลงวันที่ ๓๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ ตั้งศาลราชทัณฑ์พิเชฐเพิ่มเติมขึ้นอีกศาลหนึ่งมีหน้าที่ผู้พิพากษา ตระลาการเจ้าพนักงานพิจารณาความอาญา เหมือนอย่างศาลพระราชอาญา เพื่อที่จะให้ ความปลดปล่อยแล้วไป ไม่ให้ค้างคั่งสะสมอยู่ได้ตามกาลเวลา

บัดนี้ มีพระบรมราชประสงค์จะให้ผู้มีหน้าที่ทำการ ณ ศาลในสนามสถิตยยุติธรรม รวบรวมกันทำการตามแบบอันดี ให้เป็นหลักฐานในราชการสืบไป

เพราะเหตุฉนี้ ตั้งแต่นั้นต่อไปให้เลิกศาลราชทัณฑ์พิเชฐนั้นเสีย ยกมารวมใน ศาลพระราชอาญาเป็นแห่งเดียวกัน เรียกว่าศาลพระราชอาญา มีหน้าที่สำหรับพิจารณาแล รับฟ้องในคดีความพระราชอาญาทั้งปวงสืบต่อไป

อนึ่งศาลแพ่ง ซึ่งแต่ก่อนแบ่งอยู่เป็นสองศาล คือ ศาลแพ่งเกษม ๑ ศาลแพ่ง โกสี ๑ ตั้งแต่นั้นต่อไป ให้ทำการรับฟ้องผู้มีบรรลคดีแลพิจารณาพิพากษาคดีความแพ่งทั้งปวง รวมกันเป็นศาลแพ่งแห่งเดียวเท่านั้น

ถ้าแลสืบไปภายหน้า มีความพระราชอาญาฤคความแพ่ง คั่งค้างมากกว่ากำลังแล เวลาที่ผู้พิพากษาจะทำการแต่ศาลเดียวให้แล้วสำเร็จไปได้ ก็ให้อธิบดีผู้พิพากษาใหญ่ในศาล พระราชอาญาฤคศาลแพ่งปลุกษาหาฤคกับเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จัดแบ่งแยกตัวผู้พิพากษา ในศาลนั้น ๆ ออกเป็นสองศาล ฤคสามศาลเป็นกอง ๆ ทำการพิจารณาคดีความที่มีมานานัน กว่าที่จะสำเร็จล่วงแล้วไปให้พ้นกำหนดเวลาอันควรจะแล้วได้ เมื่อคดีความที่มีมานานันล่วงแล้ว หมดน้อยไปแล้ว ก็ให้กลับรวมกันทำการแต่ศาลเดียว ตามหน้าที่กำหนดเดิมของศาลนั้น ๆ สืบต่อไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๔ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๔ เป็นวันที่ ๙๔๖ ใน รัชกาลปัตยุบันนี้

ที่ ๒/๑๕๔๘๔

ศาลาว่าราชการกระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๑๖ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๔

พระศรีธรรมสาสน์ แจ้งความมายังพระยาประชาภิจักรจักษ อธิบดีศาลแพ่งไกลี พระเกษม
ศุขการี อธิบดีศาลแพ่งเกษม

ด้วยพระเจ้าอน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
มีรับสั่งให้ข้าพเจ้าแจ้งความมายังท่านทราบว่า ทรงมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมศาลแพ่ง
เกษม แพ่งไกลี เป็นศาลเดียวกันเรียกว่า ศาลแพ่ง แล้วแบ่งออกเป็นสามส่วน คือแพ่ง
ประเพณี ๑ แพ่งเกษตร ๑ แพ่ง ๑ มีอธิบดีแลเจ้ากระทรวง ผู้พิพากษตามอัตรางบประมาณ
ความแจ้งอยู่ในประกาศนั้นแล้ว

ตั้งแต่นั้นต่อไป ถ้าท่านจะใช้หนังสือราชการไปมา ฤๅลงชื่อในคำตัดสินของศาล
แพ่งแล้ว ควรจะต้องลงนามในนั้นว่า พระยาประชาภิจักรจักษ อธิบดี พระเกษมศุขการี
เจ้ากระทรวงศาลแพ่ง ดังมีปรากฏอยู่ในงบประมาณเบิกเงินเดือนต่อไป

ได้ช่องโอกาสนี้ ขอแสดงความนับถือต่อท่านด้วย

พระศรีธรรมสาสน์

จึงเป็นอันว่าศาลแพ่งเกษมและศาลแพ่งไกลีหรือศาลแพ่งกลาง รวมเข้าเป็นศาล
เดียวกันเรียกว่าศาลแพ่ง มีพระยาประชาภิจักรจักษ เป็นอธิบดี แล้วแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน
คือ แพ่งประเพณี แพ่งเกษตรและแพ่ง แต่ในเอกสารราชการบางแห่งเรียกว่า “ส่วนแพ่ง
ประเพณี ส่วนแพ่งเกษตรราชการ และส่วนแพ่งสุภาวดี” ก็มี ในพระธรรมนูญตำแหน่ง
ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๔ ได้กล่าวถึงหน้าที่ของศาลส่วนแพ่งประเพณีว่า “มี
หน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีความแพ่งอันมีมูลเหตุวิวาทแก่กันว่าทำผิดด้วยกฎหมายประเพณีใน
ระหว่าง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา กับบุตร หลาน เหลน แลฝ่ายชาย สะใภ้
ภรรยา สามี มิตร ญาติ ทาสกับนายเงินแลอื่น ๆ กับคดีลักพา ผัวเมีย มรดก สินเดิม
สินสมรส แลลักษณะวิวาท ลักษณะทาส แลเบ็ดเสร็จอื่น ๆ” ส่วนเกษตรราชการ “มีหน้าที่
พิจารณาพิพากษาบรรดาคดีแพ่งอันมีมูลคดีวิวาทกันด้วยเรื่องที่ดินบ้านเรือนสวนไร่นาป่าไม้

หนองน้ำลำคลอง แลสรรพทรัพย์สิ่งของอันติดเนื่องกับที่แผ่นดินไม่ยกเลื่อนเคลื่อนที่ได้
ทั้งปวง กับความวิวาทซึ่งที่รักที่เข้าถือซื้อขายจำนอาศัยที่แผ่นดิน แลตึกโรงเรือนที่ไร่นาสวน
ซึ่งกันแลกันทั้งปวงนั้น” ส่วนแพ่งสุภาวดี “มีหน้าที่พิจารณาพิพากษาบรรดาความแพ่งอันมี
มูลคดีเกิดแต่การวิวาทด้วยหาว่าทำผิดบริคณห์สัญญา ค้าขาย กุยืม จ้างเช่าเข้าหุ้นส่วน
แลอื่น ๆ อันอาศัยแก่หนังสือกรรมกรรม สัญญาตราสารบาญชี แลเชื่อถือกันเป็นหลักทรัพย์
หลักความทั้งปวง ดังลักษณะกู่หน้แลสัญญาค้าขายลักษณะเบ็ดเสร็จแลอื่น ๆ”

รวมศาลแพ่งสรรพากรเข้ากับศาลแพ่ง

พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงประจวบและทูลลาออกจาก
ตำแหน่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์
ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมสืบต่อมาเป็นพระองค์ที่ ๓ ตั้งแต่วันที่ ๓ มีนาคม
ร.ศ. ๑๑๕ ในชั้นแรกได้ทรงปรับปรุงทางศาลพระราชอาญาก่อน และพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขุนหลวงพระไกรสี (เปล่ง เวการะ)
เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญา เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ร.ศ. ๑๑๖ ตามคำกราบบังคม
ทูลของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ส่วนทางด้านศาลแพ่งนั้น เสนาบดีได้มีคำสั่งลงวันที่ ๑๐
เมษายน ร.ศ. ๑๑๖ ให้รวมศาลแพ่งสรรพากรเข้ากับศาลแพ่ง ดังนี้

คำสั่งเสนาบดี

ที่ ๑/๑๗๑

กระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๑๐ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๖

ทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ อธิบดีศาลแพ่งสรรพากร

ด้วยศาลแพ่งสรรพากรนั้นยังแยกศาลอยู่ ควรจะต้องรวมอยู่ในศาลแพ่งเหมือน
อย่างศาลแพ่งประเพณี แพ่งเกษตร ซึ่งได้รวมกันมาแต่ก่อนนั้นแล้ว ตั้งแต่นั้นต่อไปให้ศาล
แพ่งสรรพากรยกไปรวมอยู่ในศาลแพ่ง ให้ผู้พิพากษาเจ้าพนักงานในศาลแพ่งสรรพากรทั้ง
บังคับบัญชาพระยาประชาภิจักรจักร อธิบดีศาลแพ่งตามสมควรที่ขอด้วยราชการ

รพีพัฒนศักดิ์

จึงเป็นอันว่านับแต่วันที่ ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๖ เป็นต้นมา ศาลชั้นต้นใน กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งทั้งปวง คงมีแต่ศาลแพ่งเพียงศาลเดียว เป็นเวลานาน ๘๔ ปี ๕ เดือน จนถึงวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๒๔ อันเป็นวันที่ศาลแพ่งธนบุรีเปิดทำการ

อาคารที่ทำการของศาลแพ่ง

ในโอกาสสมโภชพระนครครบ ๑๐๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริให้สร้างถาวรวัตถุเป็นอนุสรณ์ ๒ อย่าง คือ ปฐมบรมราชานุสาวรีย์ ส่นองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยจะสร้างเป็นมณฑปศิลา เป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไว้เป็นที่เชิดชูพระเกียรติยศพระเกียรติคุณ และเพื่อบรรดาชนได้สักการะบูชาระลึกถึงพระเดชพระคุณสืบไป ทั้งนี้โดยมอบหมายให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เสนาบดีกรมทำเนียบผู้ช่วยการสร้าง กับศาลสถิตยุติธรรม โดยมอบหมายให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) สมุหพระกลาโหม เป็นผู้ช่วยการสร้าง และได้เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราทางวรางคิลาก่อพระฤกษ์ทั้งสองแห่งวันเดียวกัน ในวันศุกร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๒๕ การที่ทรงมอบหมายให้ท่านเสนาบดีทั้งสองเป็นผู้ช่วยการสร้างนั้น ปรากฏตามพระราชหัตถ์เลขาฉบับวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๘ หลัง จ.ศ. ๑๒๔๗ (ตรงกับวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๒๔) ซึ่งทรงมีให้พระยาภาณุวงศ์ ฯ ตอนหนึ่งว่า “...ฉันเห็นว่าการซึ่งจะทำปฐมบรมราชานุสาวรีย์นี้ เป็นการซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการซึ่งอาศัยพระบรมเดชานุภาพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ตั้งดำรงวงศ์ตระกูลสืบมา ช่วยกันสร้างขึ้นไว้เป็นที่ระลึกถึงพระเดชพระคุณเป็นการใหญ่ซึ่งได้ทำไว้เป็นที่หมาย เมื่อประดิษฐานพระนครมาได้ครบร้อยปี มีท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ซึ่งมีตระกูลแลบรรดาศักดิ์ยิ่งกว่าเสนาบดีทั้งปวงในเวลานั้นสองคนคือ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์แลตัวเธอ จึงได้มอบการศาลสถิตยุติธรรมให้เจ้าพระยา

สุรวงศ์ไวยวัฒน์ทำ การประมบรมราชานุสาวรีย์นี้ให้เธอทำ เป็นการเฉพาะตัว เพื่อจะให้ เป็นเกียรติยศชื่อเสียงปรากฏสืบไปภายหน้า จึงได้จารึกการที่สร้างลงในหิรัญบัตรบรรจุไว้ใน ศิลาก่อฤกษ์ทั้งสองแห่ง เธอย่อมทราบอยู่แล้ว ฉะนั้นจึงถือว่าหน้าที่ให้ทำประมบรมราชานุสาวรีย์นี้เป็นการเฉพาะตัว ตามที่กรมหมื่นเทวะวงษ์วโรประการ กล่าวนั้นถูกต้องแล้ว...”

ประมบรมราชานุสาวรีย์นี้ สร้าง ณ สนามหน้าศาลสถิตยุติธรรม แต่ดำเนินการ ไปได้เพียงวางศิลาฤกษ์และก่อฐานอิฐระดับศิลาเท่านั้น ต่อมาเกิดเหตุขัดข้องขึ้น จึงได้ เลิกล้มไป เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้รื้อลงนั้น สิ่งของที่บรรจุไว้ในหีบทองเหลืองในแท่งศิลาฤกษ์ เช่น หิรัญบัตรจารึกพระราชดำริในการสร้างประมบรมราชานุสาวรีย์ พระบรมฉายาสาทิส ลักษณะ รูปถ่ายวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนและวัดอรุณราชวราราม ผ้าแดง บรรจุเงินเหรียญบาท สลึง เพ็ชร์ ซึ่งใช้อยู่ในขณะนั้น เป็นต้น โปรดเกล้าฯ ให้นำไปเก็บ ไว้ที่กรมภูษามาลา อิฐที่รื้อเอาไปใช้ทำการอื่น ส่วนศิลานั้นต่อมาสมเด็จพระยาดำรง ราชานุภาพโปรดให้อามารักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน

สำหรับศาลสถิตยุติธรรมซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์อำนวยการ สร้างนั้น ได้ดำเนินการสร้างสำเร็จเรียบร้อยตามพระราชประสงค์ สิ้นพระราชทรัพย์ เป็นเงิน ๒,๔๒๗ ชั่ง ๔ ตำลึง (๑๙๔,๑๗๖ บาท) นับเป็นอาคารที่โอโถงสง่างามหลังหนึ่ง เมื่อสร้างเสร็จแล้วโปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ทำการของศาลต่าง ๆ ต่อมาเมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรม ขึ้นแล้ว ศาลต่าง ๆ ซึ่งต่อมารวมกันเป็นศาลแพ่งดังกล่าวมาข้างต้น ได้ตั้งอยู่ในอาคารหลังนี้ และเมื่อรวมเป็นศาลแพ่งแล้ว ก็ใช้อาคารหลังนี้เป็นที่ทำการตลอดมา จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๒ ตัวอาคารชำรุดทรุดโทรมมากและอยู่ในสภาพที่ไม่ปลอดภัย จึงต้องรื้อลงเพื่อสร้างใหม่ ในการรื้ออาคารครั้งนั้น คนงานของบริษัทผู้รับเหมาก่อสร้างได้พบหิรัญบัตรซึ่งจารึกเรื่องที่ ทรงพระราชดำริสร้างศาลหลวง บรรจุอยู่ในหีบสังกะสีสอดอยู่ในแท่นหินสีเหลี่ยมผืนผ้า อันเป็นศิลาปฐมฤกษ์ เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๐๓ พระราชปรารภที่ปรากฏในหิรัญบัตรนี้ แสดงให้เห็นซึ่งถึงพระปรีชาญาณและพระราชปรารภอันแรงกล้าที่จะทะนุบำรุงให้ประชา ราชภฏได้อยู่เย็นเป็นสุข แม้จะมีการนำออกเผยแพร่กันหลายครั้งหลายแห่งแล้ว ก็เห็น สมควรอัญเชิญมาลงไว้ในที่นี้อีกครั้งหนึ่ง

ศาลสถิตยติธรรม

“ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เปนนิตติกาลล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา จุลศักราช ๑๒๔๔ ปรัตยบันกาลตรงคสงัวัจจระวิสาขมาส ชุชนแบ้กษจตุตถิดฤถิ ศุกรวาระบริจเจทกาล กำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฏ บรุษยรัตนราชววิงษ วรุตมพงษ์บริพัตร วรชติยราชนิกรโธม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติ สังสุทธเคราะห์ณี จักรกรีบรมนารถ มหามกุฏราชวง์กร สุจริตมูลสุสาธิต อรรคอุภฏฐไพบูลย์ บุรพาตูลยภดาภิหาร สุภาธิการรังสฤษดิ์ ธิัญญลักษณ์วิจิตรโสภาคย สรรพพงศ์ มหาชนิตตมางศ์ประนต บาทบงกฏยกุล ประสิทธิสรรพศุภผล อุดมบรมสุขุมาล ทิพยเทพาวตาร ไไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศศ สรรพเทเวศรานุรักษ์ วิศิษฐศักดิ์ สมยา พินิตประชานารถ เปรมกระมลชติยราชประยูร มูลมุขมาตยาภิรมย อุดมเดชธิการ บริบูรณ์คุณसार สยามาทินกร วรุตเมกราชติลก มหาปรีวารนายก อนันตมหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศศศิรินทร อเนกชนนิกโรสมรสสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพพลเสวตรฉัตรชาติฉัตร ศิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเศกาทิศิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหยศวรียมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหารามาธิราช วโรดมบรมนารถ ชาติ อาชาวไศรย พุทธาทิไตรยรัตนสรณารักษอดุลยศักดิ์อัครเรศราชบดิ เมตตากฤษณา สีตล หฤทัย อโนปไมยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิบดินทร ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริหว่า กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหिनทรายุทธยานี้ นับจำเดิมตั้งแต่ ณ วัน ๑๖ ค่ำ ปีมานจัตวาศก ศักราช ๑๑๔๔ ซึ่งเป็นวันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ประชุมบรมกระษัตริย ทรงสถาปนาหลักพระนคร มาจนถึงวัน ๖๖ ค่ำ ปีมเมียจัตวาศก ศักราช ๑๒๔๔ นั้นบรรจบครบร้อยปี เป็นบรมราชธานีมหานครใหญ่สมบูรณ์ ปราศจากการคึกสงครามเป็นความทุกข์อย่างย้ง ราษฎรข้าขอบขัณฑ์สมาพระราชอาณาเขต ได้ตั้งนำทามาหากินเจริญบริบูรณ์ ด้วยทรัพย์สมบัติ แลรุ่งเรืองด้วยความรู้ในวิชา แลทางค้าขายโดยวิจิตรพิศดารเปนนันมาก พระราชกิจในการรักษาประโยชน์ความสุขแลดำรงความยุติธรรม เปนสิ่งสำคัญที่จะต้อง

ทรงพระอุสาห์ดำรงรักษาโดยพระสุตพิริยปรีชาอุสาหะ เพื่อจะขจัดตัดเสียซึ่งการอาศัยย
 อารมทั้งปวง แลต้องป้องกันแห่นหวงศัตรูภายนอกภายใน มิให้มีโอกาสล่วงเกินเบียดเบียน
 ราษฎรให้เดือดร้อนได้ มิได้ทรงเอื้อเฟื้อแก่ความสุขในพระองค์ ฤฯพระบรมราชอริยยศ
 ทรงพระราชประสงค์แต่จะเลิกล้างการที่ไม่เป็นธรรมให้น้อยให้หมดไปฝ่ายเดียว สู้ทรง
 อุตสาห์สอดส่องหาในสวรรคตธรรม และสวรรคตการที่จะเป็นเครื่องเกื้อกูล ความสุขความเจริญ
 ยิ่งมั่นคงของพระราชอาณาเขตแลราษฎร มาประดิษฐานทุนบำรุงให้เกิดมีแลยืนอยู่เป็นคุณ
 สืบไป แต่ทรงพระราชดำริเห็นว่าในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียวเป็นการที่
 สำคัญยิ่งใหญ่นี้ ^{หลัก} } การชำระตัดสินความทุกโรงศาลเป็นเครื่องประกอบรักษาให้
 ความยุติธรรมเป็นไป ถ้าจัดได้ดีขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้น
 เท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงพระอุสาห์ได้ส่วนในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ แลการ
 ที่ ^{ลูกขุน} } ได้กระทำแต่ก่อน ๆ สืบมาจนทุกวันนี้ จนทราบแจ้งตลอดด้วยมหันต
 พริยญาณ แล้วทรงพระราชพินิจจยสอบด้วยกฎหมายอย่างธรรมเนียมในประเทศที่ใหญ่
 ทั้งปวง ที่ในทุกวันนี้ภาษาปรากฏกันว่า ราษฎรได้ความสุขเป็นอย่างยิ่งนั้น ๆ โดยละเอียด
 ตลอดแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า การอย่างธรรมเนียม พิจารณาตัดสินความ มากมาย
 หลายนศาล หลวงกระทรวงแลผู้มีอำนาจต่าง ๆ ทั้งปวง บังคับบัญชาว่ากล่าวเอาเองแทบจะ
 ทุกกระทรวง พนักงานสืบสนปะปนกันกับราชการอื่น ๆ นั้น เป็นเครื่องกีดกันให้การ
 ยุติธรรมเกิดยาก จำเป็นจะต้องจัดรวมเข้าให้เป็นแห่งเดียวกัน แลจัดให้ ^{พิพากษา} } มีหน้าที่
^{พิจารณา} } พนักงานแต่ที่จะทุนบำรุงรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว มิให้เกี่ยวในราชการอื่น ๆ ได้ ตัดเหตุที่
 เป็นช่องของการที่ไม่เป็นธรรมแลเพิ่มเติมเปิดช่องโอกาสของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรม
 ทุกอย่างที่เกิดขึ้นได้ ในเวลานี้ทุก ^{สิ่ง} } ได้ทรงพระราชดำริทำการตลอดสำเร็จแล้ว จึงมี
 พระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์วิพัฒนศักดิ์ อรรคยโสธม
 บรมนารถ ประมุขมาตยมหาเสนาบดีวรคชสีห์สิงหนุรธารท ทัชฌินนครคามรัษฎานุกิจการ
 ทวยหาญพลพยุหเนตรนเรศวรนายกสยามดิลกเสนางคนฤบดีนทร ประมินทรมหาราชวโรป
 การกิจ สรรพสิทธิยุติธรรมธาดาอภัยพิริยปราชกรมพาทู สมุทพระกระลาโหมเรียกเมสเยอ
 แกรซิบราเดอ รับจ้างกะการทำศาลหลวง มีแผนที่กว้างยาวสูงต่ำดังนี้ ดึกหลังใหญ่พื้น

สองชั้น โดยสูงตั้งแต่ดินขึ้นไปหกวาคืบ ตั้งแต่ฐานหอนาฬิกาสูงพ้นจากตึกหลังใหญ่ขึ้นไป ถึงยอดซุ้มนาฬิกาสิบเจ็ดวาสามศอกคืบ ตึกหลังใหญ่นาวสามสิบห้าวาสามศอกคืบ กว้างในที่ กลางขาดหลังผนังสิบสองวาศอก คืบแถว ^{ซ้าย} } สูงสามวา ยาวด้านละเจ็ดวาสองศอกคืบ _{ขวา} กว้างห้าวาสองศอก รวมเป็นเขตรศาลโดยยาวห้าสิบหกวา โดยกว้างสิบสองวา กำหนด พระราชทรัพย์เหมาะเป็นราคาค่าจ้างแลค่าสิ่งของต่าง ๆ รวมเป็นเงิน สองพันสี่ร้อยยี่สิบเจ็ดชั่ง กับสี่ตำลึง นายช่างได้ทำรากตึกสมควรที่จะวางศิลาฤกษ์ได้ ครั้น ณ วัน ๖ ๖ ๖ ค่ำปีมเมีย จัตวาศก ศักราช ๑๒๔๔ ซึ่งเป็นวันบันจบรอบร้อยปี จึงเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวน พยุหยาตรา มาทรงวางศิลาก่อพระฤกษ์ วันเดียวกันกับพระฤกษ์ประสูติบรมราชานุศสาวรีย์ แล้วพระราชทานนามว่า ((ศาลสถิตย์ยุติธรรม)) เป็นที่ประชุมลูกขุนตระลาการขุนศาล ทุกกระทรวง แลเป็นที่เก็บรักษาพระราชกฤษฎีกากฎหมาย พระราชบัญญัติ ^{เก่า} } รวบรวม _{ใหม่} ไว้ในที่เดียวกันทั้งสิ้น เพื่อให้สอบสวนง่าย แลให้การเสร็จคดีได้โดยเร็ว เป็นที่เบาใจ ของผู้ต้องคดีทั้งปวง แล้วโปรดเกล้าฯ ให้จากเรื่องพิธีทรงพระราชดำริห์สร้างศาลหลวงนี้ ไว้ในบริเวณบวรจุฬาลงกรณ์ในแห่งศิลาใหญ่ ซึ่งเป็นศิลาประมุขฤกษ์ เพื่อให้เป็นสำคัญ ประจำอยู่กับศาลสืบไปภายหน้า ขอให้ธรรมเนียมยุติธรรมนี้จงเจริญรุ่งเรืองแผ่ไพศาล แล จริยธิดกาลอยู่ชั่วฟ้าแลดิน สมดังพระบรมราชประสงค์โดยสุจริตนี้เทอญ

อาคารที่ทำการศาลแพ่งหลังใหม่นี้ ได้สร้างต่อจากอาคารซึ่งเป็นที่ตั้งของกระทรวง ยุติธรรมไปทางทิศใต้ขนานกับถนนราชดำเนินใน เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๔ ชั้น กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๑๕๓ เมตร ได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๓ โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นเป็นประธานในพิธี และก่อสร้าง อยู่ประมาณ ๓ ปี จึงเสร็จเรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินทรง ประกอบพิธีเปิด เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖ ชั้นล่างกับชั้น ๒ ของอาคารใหม่นี้ใช้ เป็นที่ทำการของศาลแพ่ง ส่วนชั้น ๓ และชั้น ๔ เป็นที่ทำการของศาลฎีกา อย่างไรก็ดีหลังจากนั้นมาประมาณ ๑๐ ปี คดีความของศาลแพ่งได้เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ที่ทำการซึ่งใช้อยู่จึง แออัดคับแคบ ไม่มีพื้นที่ที่จะขยายต่อเติมออกไปได้อีกแล้ว กระทรวงยุติธรรมจึงได้ ดำริจัดตั้งศาลแพ่งธนบุรีและอาญาธนบุรีขึ้น โดยให้มีเขตอำนาจในท้องที่ซึ่งเป็นจังหวัด

ธนบุรีเดิม และได้มีพระราชกฤษฎีกาให้เปิดทำการ เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๔๒๔ จึงเป็น
อันว่าศาลแพ่งสำหรับกรุงเทพมหานคร ซึ่งรวมกันเข้าเป็นศาลเดียว เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน
ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) นับเวลาได้ ๘๔ ปีเศษ ต้องแยกออกเป็นสองศาลด้วยความ
จำเป็นดังกล่าวแล้ว

ในช่วงเวลา ๘๔ ปีเศษนี้ ศาลแพ่งมีอธิบดีผู้พิพากษาเท่าที่ตรวจสอบได้ ดังนี้

๑. พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ร.ศ. ๑๑๕—ร.ศ. ๑๑๘
๒. หลวงจักรปาณิศรีศีลวิสุทธ์ (ลออ ไกรฤกษ์)^(๑) ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๘—ร.ศ. ๑๑๙
๓. หลวงเมธีนฤปกรณ (ตัน บุนนาค)^(๒) ๑๖ เมษายน ร.ศ. ๑๑๙—ร.ศ. ๑๒๖
๔. พระธรรมมณูวุฒิก (ย้อย กมลคนธ์)^(๓) ๗ มกราคม ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐)
—พ.ศ. ๒๔๕๖
๕. หลวงจินดาภิรมย์ (จิตร ณ สงขลา)^(๔) ๙ ตุลาคม ๒๔๕๖—๒๔๖๕
๖. พระยาโอสถศรีพิพัฒน์ (เชิญ ปรัชยานนท์) ๓๑ กรกฎาคม ๒๔๖๕—๒๔๗๑
๗. พระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ) ว่าที่อธิบดีศาลแพ่ง ตั้งแต่ ๑๔ สิงหาคม
๒๔๗๑ แล้วต่อมาได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศ
๘. พระยาอัครราชทรงศิริ (ผั่น อรุณลักษณ์) ว่าที่อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ตั้งแต่ ๒๒
ธันวาคม ๒๔๗๑
๙. พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ (วงศ์ ลัดพลี) ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง
เป็นการชั่วคราวตั้งแต่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๔๗๖
๑๐. พระมณูภาณวิมลศาสตร์ (ชม จามรมาน) ผู้รั้งตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งตั้งแต่
๑๙ สิงหาคม ๒๔๗๖ และต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง
๑๑. พระสุทธธีรรัตนมุนี (สุธ เลขยานนท์) ๑ มีนาคม ๒๔๘๑—๒๔๘๒
๑๒. พระยารัศมีประจิตธรรมจารี (เขียน รักษประจิต) ๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๒—๒๔๘๔

(๑) ก่อนมาได้เป็น เจ้าพระยามหิธร

(๒) ก่อนมาได้เป็น เจ้าพระยาพิชัยญาติ

(๓) ก่อนมาได้เป็น พระยาพิรามราชสุภาวดี

(๔) ก่อนมาได้เป็น เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ

๑๓. หลวงจำรูญเนติศาสตร์ (จำรูญ โปษยานนท์) ๑๗ มกราคม ๒๔๔๔—๒๔๔๕
๑๔. นายประวดี บัตตพงศ์ (หลวงธรรมานุวุฒิกร) ๑๕ สิงหาคม ๒๔๔๕—๒๔๔๐
๑๕. พระปรีชาวินิจัย (ปรีชา ชากร) ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๔๐—๒๔๔๑
๑๖. พระดุลยพากย์สุวมันท์ (ปันท์ บัทมสถาน) ๑ พฤษภาคม ๒๔๔๑ มาช่วยราชการชั่วคราวในตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง และต่อมาได้ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ ๑ มิถุนายน ๒๔๔๑—๒๔๔๒
๑๗. หลวงพิชัยบัณฑิต (บัณฑิต วิริยพานิช) ผู้พิพากษาศาลแพ่งทำการแทนอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งชั่วคราวตั้งแต่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๔๒
๑๘. พระดุลยการณโกวิท (เจริญ จารุภักดิ์) มาช่วยราชการชั่วคราวในตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งตั้งแต่ ๗ ๑๖ กันยายน ๒๔๔๒ และดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งตั้งแต่ ๑๗ กันยายน ๒๔๔๒—๒๔๔๔
๑๙. หลวงจักรปามณีศรีศีลวิสุทธิ (วิสุทธิ ไกรฤกษ์) ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๔๔—๒๔๔๖
๒๐. พระนิติธรรมประกรณ์ (จิ๋ว เนตราคม) ๑๔ มกราคม ๒๔๔๖—๒๕๐๑
๒๑. นายประกอบ หุตะสิงห์ ๑ มิถุนายน ๒๕๐๑—๒๕๐๓
๒๒. หลวงวิชัยนิตินาท (วิชัย นิตินาท วรรมประภา) ๑๕ มกราคม ๒๕๐๓—๒๕๐๖
๒๓. นายพจน์ ปุชปาคม ๑ ตุลาคม ๒๕๐๖—๒๕๐๘
๒๔. นายกิตติ สีहनนท์ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๐๘—๒๕๑๐
๒๕. นายโกวิท ธีระวัฒน์ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๐—๒๕๑๑
๒๖. นายสุธรรม ภัทราคม ๑๕ ตุลาคม ๒๕๑๑—๒๕๑๔
๒๗. นายเฉลิม สถิตย์ทอง ๑ ตุลาคม ๒๕๑๔—๒๕๑๗
๒๘. นายมานิช จรมาศ รองอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งทำการแทนชั่วคราวตั้งแต่ ๒ กันยายน ๒๕๑๗
๒๙. นายสรเสริญ ไกรจิตติ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๗—๒๕๒๑
๓๐. นายยุกุทธ เลอลภ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๑—๒๕๒๒
๓๑. นายมงคล วัลยะเพ็ชร ๑ ตุลาคม ๒๕๒๒—๒๕๒๓
๓๒. นายไพโรจน์ ไวกาสี ๑ ตุลาคม ๒๕๒๓ จนถึงปัจจุบัน

ส่วนตำแหน่งรองอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งนั้น กำหนดขึ้นโดยพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๑๒ มาตรา ๘ และได้รับอัตราตำแหน่งในบึงบประมาณ ๒๕๑๓ จำนวน ๒ อัตรา ต่อมาในบึงบประมาณ ๒๕๑๔ ได้อัตราตำแหน่งรองอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งเพิ่มอีก ๑ อัตรา จึงมีตำแหน่งรองอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งในปัจจุบันรวม ๓ ตำแหน่ง และมีผู้ดำรงตำแหน่งรองอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งมาแล้ว ดังนี้

๑. นายอุดม เพชรบุปผ์	๓ ตุลาคม ๒๕๑๒—๔ ตุลาคม ๒๕๑๔
๒. นายสุข หงสไกร	๓ ตุลาคม ๒๕๑๒—๓๐ กันยายน ๒๕๑๕
๓. นายจรวง อมระวัช	๑ มกราคม ๒๕๑๕—๓๐ กันยายน ๒๕๑๖
๔. นายมาโนช จรมาศ	๑ ตุลาคม ๒๕๑๕—๓๐ กันยายน ๒๕๑๙
๕. นายประพันธ์ ปานชุ่มจิตร	๑ ตุลาคม ๒๕๑๖—๓๐ กันยายน ๒๕๑๙
๖. นายบัณฑิต พรหมบุญญา	๑ ตุลาคม ๒๕๑๙—๕ มกราคม ๒๕๒๒ (ถึงแก่กรรม)
๗. นายทวี กสิยพงศ์	๑ มกราคม ๒๕๑๙—๓๐ กันยายน ๒๕๒๑
๘. นายวัฒน์ ผดุงจิตร	๑ กรกฎาคม ๒๕๒๑—๓๐ กันยายน ๒๕๒๒
๙. นายปรีชา พานิชวงศ์	๑ ตุลาคม ๒๕๒๑—๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๔
๑๐. นายสมศักดิ์ ปาลวัฒน์วิไชย	๑ ตุลาคม ๒๕๒๒—๓๐ กันยายน ๒๕๒๓
๑๑. นายเชิร เจริญวัฒนา	๑ ตุลาคม ๒๕๒๓—๑ ตุลาคม ๒๕๒๔

สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งรองอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งในปัจจุบัน ได้แก่

๑. นายดำรง แจ่มสุริ	ตั้งแต่ ๑ เมษายน ๒๕๒๒
๒. นายประการ กาญจนสุนัย	ตั้งแต่ ๑ มิถุนายน ๒๕๒๔
๓. นายอัมพร ณ ตะกั่วทุ่ง	ตั้งแต่ ๒ ตุลาคม ๒๕๒๔

ประวัติศาสตร์อาญา

วรา ไวยหงษ์

ความดำรงอยู่โดยผาสุกของประชากรภายใต้พระราชนิเวศน์จักร ย่อมประกอบ ด้วยปัจจัยหลายอย่างเป็นเครื่องเกื้อกูล ปัจจัยหนึ่งอันสำคัญยิ่ง อันสามารถแจกจ่ายแก่บุคคล ได้ถ้วนหน้าโดยไม่ต้องลงทุนซื้อ และเป็นสิ่งที่พึงใจแก่ทุกรูปนาม น่าจะได้แก่ความยุติธรรม ความเป็นสุข เสรีภาพ ความมีฐานะอันควรมิควรได้ จักมีอยู่ได้อย่างไรในถิ่นประเทศที่ไร้ ความยุติธรรมตามกฎหมาย ปราบปรามการประพฤติผิดทางประวัติศาสตร์เป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นว่าชุมชนได้ สร้างประเพณี สร้างกฎเกณฑ์แบบแผน จนที่สุดได้ตกลงร่วมกันสร้างกฎหมาย เพื่อเป็น อาณัติและที่อารักขา เพื่อความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน

จวบสมัยที่ได้จัดตั้งศาลอาญาธนบุรี ณ ท้องที่ เขตบางขุนเทียน ในกรุงเทพมหานคร กระทรวงยุติธรรมมีความดำริว่า ควรจักได้รวบรวมประวัติความเป็นมาแห่งศาลอาญา นับย้อนไปไม่กำหนดสมัยเท่าที่จะพึงศึกษาค้นคว้ามาได้ ให้ได้ความต่อเนื่องสืบมาถึงปัจจุบัน ผู้เขียนได้รับภาระในส่วนนี้ด้วยความเคารพในสถาบัน ในการเรียบเรียงประวัติของศาลอาญา ย่อมมีความจำเป็นที่ต้องอ้างถึงที่มาแห่งกฎหมายส่วนอาญาแต่ครั้งโบราณ สถานที่ทำการของ ศาลตลอดจนประวัติบุคคลที่เกี่ยวข้องพอควรที่จะเข้าใจ การเรียบเรียงทำนองนี้ต้องด้วยคำ บาลีว่า “กิริ” คือ ดังได้ยินมา ได้อ่านและตรวจหลักฐานเท่าที่จะพึงหาได้ ความมีสืบส่วน หากผู้เขียนรวบรวมมาได้สักสามส่วนก็จะเป็นช่องทางให้ท่านผู้รู้ผู้สนใจสืบเรื่องราวได้ต่อไป ให้บริบูรณ์ในการภายหลัง

ลำดับแห่งข้อเขียนส่วนนี้ จัดไว้เป็น ๔ บท กล่าวคือ

๑. ที่มาของกฎหมายส่วนอาญาในประเทศไทย
๒. ที่ทำการของศาลส่วนอาญา
๓. กิจการของศาลส่วนอาญา
๔. บทส่งท้าย

บทที่ ๑

ที่มาของกฎหมายส่วนอาญาในประเทศไทย

ก. สมัยกรุงสุโขทัย ดำเนินกฎหมายไทยเท่าที่ปรากฏหลักฐานตามศิลาจารึก แต่สมัยสุโขทัยในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๘ ถึง พ.ศ. ๑๘๓๔^(๑) ในศิลาจารึกนั้นนอกจากบรรยายพระราชประวัติพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว ยังได้บรรยายถึงวัฒนธรรม สังคม การปกครอง เศรษฐกิจ กฎหมายและการยุติธรรม การศาสนา ฯลฯ เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ที่มีค่าสูงสุด และเที่ยงตรงที่สุดชิ้นหนึ่ง มีหลายตอนในศิลาจารึกนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงในการวินิจฉัยคดีความของราษฎร เช่น “ไพร่ฟ้า ลูกเจ้า ลูกขุน ผิดแลผิดแฉกวางกัน สวนดูแท้แล้ว จึงแจ้งความแก่ข้าด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลัก มักผู้ซ่อน” ซึ่งแปลว่าราษฎรเกิดถ้อยความกัน ให้ได้สวนดูให้ลองแท้จึงตัดสินไปโดยยุติธรรม ไม่เข้าข้างผู้ลัก ไม่ลำเอียงทางผู้ซ่อน และข้อความต่อกันไปมีว่า “เห็นข้าวท่านบ่ใครพิน เห็นสินท่านบ่ใครเดือด” หมายถึงผู้ตัดสินคดีไม่โลก ไม่ต้องการลาภ เห็นข้าวของผู้อื่นไม่ยินดี เห็นทรัพย์สินผู้อื่นไม่มีใจฟุ้งช่านอยากได้ ผู้ศึกษาพอจะทราบเป็นเค้าความว่าได้มีกฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความโดยสังเขปมาแต่สมัยสุโขทัย เท่าที่อักษรจารึกโบราณจะให้ความกระจ่างแก่คนรุ่นหลังต่อมาได้ จารึกดังกล่าวนี้มีมาก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (พ.ศ. ๑๘๙๓ รัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๑ พระเจ้าอู่ทอง) ประมาณ ๖๐ ปี

ข. สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีอักษรไทยใช้โดยบริบูรณ์แล้ว หลักฐานเอกสารต่างๆ รวมทั้งบทกฎหมายน่าจะมีบันทึกไว้มาก หรือครบถ้วน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกทำลายโดยการรบใน พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น การรบบมิได้เป็นไปตามประเพณีทัฬหษัตริย์^(๒) คือถือการมีชัยชนะเป็นเกียรติยศแต่อย่างเดียว ข้าศึกได้เผาผลาญบ้านเมืองทำลายวัดวาอารามปราสาทราชวังทุกหนทุกแห่งที่ยกทัพไปถึง ทำเช่นนั้นแล้วยังได้ตั้งนายกองไว้อีกผู้หนึ่ง คุมพล ๓๐๐๐ อยู่ที่ค่ายโพธิ์สามต้นเหนือกรุงศรีอยุธยาไว้สำหรับค้นคว้าหาผู้คนและเก็บบริบททรัพย์สินสมบัติของไทยต่อไปอีก มีพักจะกล่าวถึงความพินาศแห่งทรัพย์สินทั้งปวง ในที่นี้ว่าแต่เฉพาะเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็สูญหายไปอย่าง

ประมาณมิได้ แม้จะมีวิบัติการด้วยเหตุสงครามถึงปานนั้น ประเทศไทยก็กอบกู้ความเป็นไทยขึ้นมาได้อีกในเวลาไม่นานดังปรากฏในประวัติศาสตร์ ลุขสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระบรมราชโองการให้รวบรวมชำระกฎหมายเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยาเท่าที่รวบรวมได้ เอามาเรียบเรียงตรวจแก้ตัดทอนเป็นกฎหมายฉบับหลวงขึ้นใหม่เรียกว่ากฎหมายตราสามดวง นับเป็นหลักฐานสำคัญที่นักนิติศาสตร์จะพึงหาได้และได้ศึกษาประวัติศาสตร์มา

ตามลักษณะของกฎหมายตราสามดวงมีพระราชกำหนด บทพระอัยการต่างๆ หลายนลักษณะ เฉพาะที่เกี่ยวข้องด้วยคดีส่วนอาญาก็มีปะปนอยู่ทั่วไป เช่น ในลักษณะโจร ลักษณะวิวาทซึ่งบัญญัติถึงความผิดฐานหมิ่นประมาทและบุกรุกไว้ด้วย ลักษณะอาญาหลวง (คือความผิดอาญาแผ่นดิน) ลักษณะอาญาราชฎ์ (คือความผิดต่อส่วนตัว)^(๓) ลักษณะขบถศึก หรือแม้ในกฎหมายลักษณะศัวเมียอันควรเป็นกฎหมายส่วนแพ่ง ในกฎหมายตราสามดวงก็ยังบัญญัติโทษส่วนอาญาไว้ด้วยเช่น โทษเมียน ประจาน และปรับ เป็นต้น

ก. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากยุคต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงที่ ๒ ยังไม่มีกิจการพิมพ์ในประเทศไทย การประกาศกฎหมายต่างๆ โดยปกติพระมหากษัตริย์มักดำรัสสั่งให้อาลักษณ์เป็นพนักงานเรียบเรียงข้อความที่จะประกาศลงเป็นหนังสือทรงตรวจแก้เรียบร้อยแล้วเป็นหน้าที่กรมพระสุรัสวดี (สัสดี) เป็นผู้ประกาศ คัดสำเนาประกาศแจกจ่ายไปยังกรมต่างๆ ทุกกรม เมื่อมหาดไทย กลาโหม กรมท่า อันเป็นเจ้ากระทรวงบังคับบัญชาหัวเมืองได้รับสำเนาประกาศนั้นแล้ว ก็คัดสำเนาส่งไปยังหัวเมืองอันขึ้นในกรมนั้นๆ อีกชั้นหนึ่ง ส่วนในกรุงเทพฯ กรมเมืองให้นายอำเภอเป็นเจ้าพนักงานไปเกี่ยวอ่านประกาศตามตำบลที่ประชุมชน สำหรับหัวเมืองเจ้าเมืองกรมการให้กำนันเป็นพนักงานอ่านประกาศ จะอ่านที่ตำบลใดก็ตีฆ้องเรียกประชุมเป็นสัญญา จึงมีศัพท์คำว่า “ตีฆ้องร้องป่าว” ตั้งแต่นั้นมา ต้นฉบับกฎหมายนั้น อาลักษณ์รักษาไว้ ณ หอหลวงฉบับ ๑ คัดส่งไปรักษาไว้ที่ศาลาธุขณอันเป็นที่ประชุมเสนาบดีฉบับ ๑ และส่งไปรักษาไว้ที่ศาลหลวงอันเป็นที่ประชุมผู้พิพากษาศาลด้วยอีกฉบับ ๑^(๔)

การเป็นดังนี้จึงเป็นเหตุให้ประกาศกฎหมายไปได้ไม่แพร่หลาย สูญหายไปบ้าง หรือคัดลอกผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปบ้าง แม้ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๔๒ จะได้มีโรงพิมพ์

ของพวกมิชชันนารีอเมริกันขึ้นแล้ว ก็ยังคงใช้วิธีประกาศกฎหมายโดยวิธีเดิม ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑ สร้างโรงพิมพ์หลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และได้เริ่มพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษา ซึ่งทำได้ปีเดียวก็เลิกไป จนถึง พ.ศ. ๒๔๑๗ สมัยรัชกาลที่ ๕ จึงมีหนังสือราชกิจจานุเบกษาประกาศกฎหมายมาจนบัดนี้ ที่พรรณนาประวัติมาเช่นนี้ ก็เพื่อแสดงว่าการรวบรวมกฎหมายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงที่ ๔ ไม่ได้ครบถ้วนเท่าที่ควรจะเป็นไป

กฎหมายในรัชกาลที่ ๑ เท่าที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง มีใน “พระราชกำหนดใหม่” ซึ่งระบุศักราชกฎหมายเป็นจุลศักราช เทียบแล้วเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ปีแรกในรัชกาล จนถึง พ.ศ. ๒๓๔๘ ก่อนสิ้นรัชกาลถึง ๔ ปี คั้นพระราชกำหนดได้ ๔๕ ฉบับ มีบัญญัติโทษทางอาญาไว้แทบทั้งหมด^(๕) นอกนั้นการตรวจสอบได้พบต้นฉบับอักษรเขียนของหอสมุดวชิรญาณเลขที่ ๑๑๑ เป็น พระราชกำหนดบ่อนเบี้ย จุลศักราช ๑๑๕๖ (พ.ศ. ๒๓๓๗)^(๖) อีกด้วย

กฎหมายในรัชกาลที่ ๒ ค้นได้ในพระราชพงศาวดารเพียง ๒ ฉบับ คือ พระราชกำหนดสักเลข พ.ศ. ๒๓๕๓ พระราชกำหนดห้ามมิให้สูบและซื้อขายฝิ่น พ.ศ. ๒๓๕๔^(๗)

กฎหมายในรัชกาลที่ ๓ มีปรากฏคือ กฎหมายลักษณะโจรห้าเส้น จุลศักราช ๑๑๙๙ (พ.ศ. ๒๓๘๐) อันเป็นกฎหมายส่วนอาญา นอกนั้นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเป็นกฎหมายภาษีอากรต่าง ๆ ซึ่งไม่เคยเก็บในรัชกาลก่อน ๆ ก็ได้มีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นหลายอย่าง^(๘)

กฎหมายในรัชกาลที่ ๔ พอที่จะเริ่มมีหลักฐานให้ค้นคว้าได้บ้าง เพราะมีการพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๐๑ ในรัชกาลนี้ แต่เนื้อหาเป็นการพิมพ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้อื่นไม่กล้ารับผิดชอบแต่งขึ้นราชกิจจานุเบกษาในครั้งแรกนั้นพิมพ์อยู่ได้สัก ๑ ปี ก็เลิกไป แต่เมื่อโรงพิมพ์หลวงยังมีอยู่ จึงมีการพิมพ์หมายเหตุต่าง ๆ ในรัชกาลนั้นมาก รวบรวมไว้เป็นประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ รวม ๓๔๓ ฉบับ มีทั้งบทบัญญัติกฎหมายส่วนอาญา ส่วนแพ่ง การปกครอง ภาษีอากร การศาสนา วัฒนธรรมและกิจในราชสำนักอันควรศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จะย่อความให้สมคุณค่าแห่งหมายเหตุเหล่านั้นในที่นี้จำกัดเพียงเท่านี้หาได้ไม่ และในรัชสมัยนี้เอง ประเทศ

ไทยได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศตามสภาพความสัมพันธ์ในทางพาณิชย์และเพื่อความคุ้มครองในทางการเมืองอยู่ด้วย สัญญาเช่นนั้นมีข้อความยอมให้กงสุลแห่งชาติคู่สัญญามีอำนาจตั้งศาลพิจารณาและพิพากษาคดีตามกฎหมายของชาตินั้น ๆ ในเมื่อคนในชาติดังกล่าวที่อยู่ในประเทศไทยเป็นความกันขึ้นเอง หรือเป็นจำเลยในประเทศไทย ชั้นแรกชนต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยยังมีไม่มาก คดีต่างประเทศมีจำนวนน้อยไม่เป็นข้อขัดข้องยุ่งยากแก่ประเทศไทยมากมายนัก

กฎหมายในรัชกาลที่ ๕ เมื่อต้นรัชกาลเริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ ซึ่งสมัยนั้นยังใช้จุลศักราชยังไม่มีประมวลกฎหมายในประเทศไทย กฎหมายที่บัญญัติขึ้นมีหลายรูปแบบ เช่น เป็นพระราชบัญญัติ พระราชกำหนดเป็นประกาศ บางครั้งก็เรียกตรง ๆ ว่า กฎหมาย เช่น กฎหมายโปลิศ ๕๓ ข้อ จ.ศ. ๑๒๓๗ เป็นต้น เฉพาะที่เป็นกฎหมายส่วนอาญามีมากมายด้วยกัน เช่น พระราชบัญญัติอากรขึ้นใน จ.ศ. ๑๒๔๔ พระราชบัญญัติโรงรับจำนำ ร.ศ. ๑๑๔ พระราชบัญญัติว่าด้วยอียี่ ร.ศ. ๑๑๖ พระราชกำหนดลักษณะการข่มขืนล่วงประเวณี ร.ศ. ๑๑๘ พระราชกำหนดลักษณะหมิ่นประมาทด้วยการพูด ฤฯ เขียนถ้อยคำเท็จ ออกโฆษณาการ ร.ศ. ๑๑๘ ฯลฯ ทั้งนี้เฉพาะแต่กฎหมายก็กระจายกันอยู่มิได้เป็นหมวดหมู่ ไม่นับถึงกระทรวงที่ใช้พิจารณาคดี ซึ่งเป็นทำนองเดียวกับแยกศาลอยู่ในกรมต่าง ๆ อันจะได้กล่าวถึงในภายหลัง

ล่วงมาถึง ร.ศ. ๑๑๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริด้วยเหตุผล ๒ ประการ ว่า

๑. นับแต่จุลศักราช ๑๑๖๖ (ตรงกับ ร.ศ. ๒๓ พ.ศ. ๒๓๔๗) สมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งมีการตรวจชำระพระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ เป็นกฎหมายตราสามดวงล่วงมา ๑๐๓ ปี กฎหมายต่าง ๆ บางลักษณะพ้นสมัยแล้ว ควรได้ตรวจชำระใหม่

๒. นับแต่จุลศักราช ๑๒๑๗ (ตรงกับ ร.ศ. ๗๔ พ.ศ. ๒๓๘๘) เมื่อประเทศไทยได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศและมีศาลกงสุล เมื่อการติดต่อกับชาวต่างประเทศมีมากขึ้น คดีความเกี่ยวกับคนต่างประเทศก็ทวีมากขึ้น เป็นการขัดข้องต่อการปกครองบ้านเมืองและเสียผลประโยชน์ จำเป็นต้องหาทางเลิกศาลคดีต่างประเทศนั้น โดย

วิธีที่ประเทศญี่ปุ่น ประเทศจีนกระทำได้ผลมาแล้ว คือจัดการศาลยุติธรรมและจัดระบบกฎหมายให้ทันสมัย เพื่อดำเนินการขอแก้ไขสัญญาเลิกอำนาจศาลกงสุลต่อไป นับแต่ ร.ศ. ๑๑๖ ดังกล่าวแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีกรรมการผู้ชำนาญกฎหมายทั้งฝ่ายไทยและต่างประเทศ ประกอบด้วยกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (ฐานันดรศักดิ์ขณะนั้น) เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมทรงเป็นประธาน ตรวจชำระกฎหมายเก่าใหม่เรียบเรียงเป็นร่างขึ้นไว้ถึง ร.ศ. ๑๒๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งคณะกรรมการอีกคณะหนึ่งมี มองซิเออร์ ยอช ปาดู เป็นประธานตรวจชำระแก้ไขร่างที่คณะกรรมการชุดเดิมทำไว้ โดยชำระร่างกฎหมายลักษณะอาชญาสำเร็จ นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการเสนาบดีชุดหนึ่ง มีกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ฐานันดรศักดิ์ขณะนั้น) ทรงเป็นประธาน และกรรมการอีกคณะหนึ่งสำหรับตรวจเทียบเคียงถ้อยคำบทกฎหมายที่ร่างใหม่กับกฎหมายเก่า มีกรมขุนศิริราชสังกาศ กรรมการศาลฎีกาทรงเป็นประธาน ช่วยกันตรวจชำระร่างกฎหมายลักษณะอาชญาพร้อมกับคณะกรรมการเดิมเป็นขั้นที่สู่อีกชั้นหนึ่ง ถึง ร.ศ. ๑๒๖ จึงสำเร็จลงได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทรงตรวจแก้ไขด้วยพระองค์เองอีกชั้นหนึ่ง สำเร็จเป็นกฎหมายลักษณะอาชญา ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๒๗ เป็นต้นมา นับเป็นประมวลกฎหมายที่สมบูรณ์ฉบับแรกในประเทศไทย^(๔)

และนับแต่ ร.ศ. ๑๒๗ เป็นต้นมาได้มีพระราชบัญญัติต่าง ๆ ในส่วนอาญาบัญญัติขึ้นเป็นเอกเทศโดยวิธีการร่างกฎหมายที่ทันสมัยเข้าระเบียบแบบแผน เช่นที่มีในนานาประเทศตลอดมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อได้เรียบเรียงแสดงมูลที่มาแห่งกฎหมายส่วนอาญาโดยสังเขปพอแก่ความเข้าใจแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องแสดงรายละเอียดกฎหมายส่วนอาญาอันมีขึ้นเป็นอันมากในกาลต่อมาอีก

บทที่ ๒

ที่ทำการของศาลส่วนอาญา

ก. สมัยกรุงสุโขทัย ประวัติศาสตร์เท่าที่พอทราบได้เกี่ยวกับการศาลหรือการยุติธรรมนั้น อาศัยข้อความในศิลาจารึกสุโขทัยบ้าง ศิลาจารึกจากเมืองต่าง ๆ ในสมัยเดียวกันบ้าง ตลอดจนจดหมายเหตุของจีนซึ่งได้ติดต่อกับไทยในสมัยนั้น ๆ ประกอบกันหลายทาง ได้ความว่าสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น การปกครองและการยุติธรรมอยู่ในสถาบันเดียวกันคือเจ้าเมือง การปกครองคือเอาการป้องกันบ้านเมืองตั้งเป็นหลัก วางระเบียบเป็นอย่างทหาร บรรดาพลเมืองที่เป็นชายฉกรรจ์นับว่าเป็นทหารทุกคน เจ้านายขุนนางผู้ที่เป็นมูลนายควบคุมผู้คนก็เป็นทหารด้วยทั้งนั้น เวลาเกิดศึกสงครามก็บังคับบัญชากันอย่างทหาร เวลาไม่มีศึกสงครามต่างก็ทำมาหากินบังคับบัญชาว่ากล่าวกันอย่างพลเรือน เมืองสำคัญรองจากกรุงสุโขทัยราชธานี มีตามลำดับ เช่นเมืองพระมหาอุปราชา (เมืองศรีสัชนาลัย) และหัวเมืองชั้นใน รองลงไปอีกเป็นเมืองพระยามหานครอันเป็นหัวเมืองชั้นนอก เช่น เมืองแพรง (สวรรคบุรี) เมืองสุพรรณบุรี อุทอง ตะนาวศรี ศรีเทพ เป็นต้น เมืองเหล่านี้ทรงตั้งคนไทยเป็นเจ้าเมือง นอกจากนี้ยังมีเมืองประเทศราช เช่น เมืองยะโฮ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองน่าน หลวงพระบาง เวียงจันทร์ เวียงคำ ครบทั้งสี่ทิศ เมืองประเทศราชมีเจ้าวนายชาวเมืองนั้น ๆ เป็นเจ้าเมือง การปกครองหัวเมืองทุกประเทศดังกล่าวมาสิทธิ์ขาดอยู่แก่เจ้าเมืองทั้งสิ้นไม่ว่าทางทหาร ทางปกครอง หรือทางการยุติธรรม เฉพาะในกรุงสุโขทัยเป็นพระราชฐานะเรื่องรักษาความยุติธรรม พระเจ้ารามคำแหงมหาราชทรงรับภาระของราษฎรโดยให้เอากะดังแขวนไว้ที่ประตูพระราชวัง ใครมีทุกข์ร้อนจะถวายฎีกาก็ให้ไปส่นกระดิ่งนั้นให้ได้ยื่นถึงพระกรรมเป็นนิจ วิธีการอันนี้เป็นต้นประเพณีซึ่งเรียกว่าตักลงร้องฎีกาอันมีสืบมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปภายหลัง^(๑๐)

ข. สมัยกรุงศรีอยุธยา นับแต่จุลศักราช ๗๑๒ ปีชาล โทศก วันศุกร์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ เพลา ๓ นาฬิกา ๙ บาท (ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๙๓) สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี^(๑๑) ตั้งแบบธรรมเนียม

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ประทานความยุติธรรมแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เป็นผู้พิพากษาสูงสุด ทรงสอดส่องควบคุมให้การอำนวยความยุติธรรมเป็นไปด้วยดี ทั้งวางข้อบังคับเพื่อจัดระเบียบ การศาล และการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีด้วย คัดเลือกแบบจากตำราอินเดียมาผสมกับ แบบไทย เป็นประเพณีที่ไม่เหมือนกับประเทศอื่น โดยแยกหน้าที่ออกเป็นสองส่วน และ ใช้คนสองจำพวกเป็นพนักงานตุลาการ การบังคับบัญชาครั้งแรกคือ รับฟ้อง พิจารณา ตลอดจนปรับไหมลงโทษผู้กระทำผิด ให้เป็นหน้าที่ของข้าราชการไทยที่จะบังคับบัญชา ส่วน พวาทมณซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญพระธรรมศาสตร์ เรียกว่าลูกขุน ณ ศาลหลวงมี ๑๒ คน หัวหน้า เป็นพระมหาราชครูปุโรหิตคนหนึ่ง มหาราชครูมหิศรคนหนึ่ง ถือศักดินาเท่าเจ้าพระยา มี หน้าที่เพียงตรวจสำนวน ชี้บทกฎหมายแล้วตัดสินว่าฝ่ายใดผิดแลชอบตามกฎหมาย ห้าม อำนาจบังคับบัญชาอย่างใดไม่ อำนาจบังคับบัญชาทุกอย่างขึ้นอยู่กับฝ่ายไทย วิธีพิจารณา ความคือผู้ที่ฟ้องความ จะเขียนเป็นหนังสือฟ้องไม่ได้ ต้องไปร้องต่อจำศาลว่าประสงค์จะฟ้อง ความนั้น ๆ จำศาลจดด้วยคำลงเป็นหนังสือแล้วมอบให้พนักงานประทับฟ้องนำขึ้นปรึกษา ลูกขุน ณ ศาลหลวง ว่าเป็นฟ้องถูกต้องตามกฎหมายควรรับพิจารณาหรือไม่ ถ้าลูกขุนเห็นว่า ควรรับ พนักงานประทับฟ้องหรือลูกขุนอีกชั้นหนึ่งว่า เป็นศาลไหนที่จะพิจารณา แล้วส่ง ฟ้องกับตัวโจทก์ไปยังศาลนั้น ตุลาการศาลนั้นมีหมายเรียกตัวจำเลยมาตามคำให้การ แล้ว ส่งคำให้การไปปรึกษาลูกขุนให้ชี้สองสถานว่าข้อใดรับกับในสำนวนและข้อใดจะต้องสืบ พยาน ตุลาการไปสืบพยานตามคำลูกขุน เมื่อสืบเสร็จแล้วส่งสำนวนไปยังลูกขุน ลูกขุนจะ ชี้ว่าฝ่ายไหนแพ้คดีพร้อมด้วยเหตุผล ตุลาการนำคำพิพากษาไปส่งผู้ปรับ ผู้ปรับวางโทษว่า ควรปรับโทษเช่นนั้น ๆ และส่งตุลาการไปบังคับ ถ้าคู่ความไม่พอใจในคำพิพากษาก็ถวายฎีกา ได้ แต่การถวายฎีกานั้นผู้ถวายจำต้องระงับตัว ถ้าเอาความเท็จไปถวายฎีกาอาจจะถูกพระราช- อาญา เพื่อเป็นเครื่องป้องกันมิให้ถวายฎีกาพว้าพว้อ(๑๒)

ตามตำนานกรุงเก่า ย้อนสมัยไปถึงครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี กล่าวถึงศาล หลวงว่า ศาลาลูกขุนนอก คือศาลหลวง คงอยู่ภายในกำแพงชั้นนอก (ของพระราชวัง จันทรเกษม) ไม่สู้ห่างนัก คงจะอยู่มาทางตอนใกล้กำแพงด้านริมน้ำ ด้วยในที่นี้ เมื่อชุด วังได้พบดินประจำผูกสำนวน มีตราเป็นรูปต่าง ๆ และบางก่อนก็มีรอยหยิกเล็บมือ ศาลหลวง

คงจะถูกไฟไหม้เมื่อกรุงเสีย ดินประจำผูกสำนวนจึงสูกเหมือนดินเผา มีสระน้ำอยู่หน้าศาลา ซึ่งขุนหลวงหาว่า เป็นที่สำหรับพิสูจน์ลูกความให้ดำน้ำในสระนั้น พระยาโบราณราชธานินทร์ผู้รวบรวมตำนานกรุงเก่าลงความเห็นว่ สระน้ำในพระราชวังชั้นในมีสระเดียว คือ สระหนองหวาย มีน้ำน้อยพอแต่งวังไว้ในพระราชวัง เข้าใจว่าการดำน้ำพิสูจน์ลูกความ พิสูจน์กันในแม่น้ำใหญ่^(๑๓)

ในจดหมายเหตุของ โยส เซาเต็น พ่อค้าชาวฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยาใน รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมครั้งหนึ่ง และในต้นรัชกาลพระเจ้าปราสาททองอีกครั้งหนึ่ง มีเวลา อยู่ในกรุงศรีอยุธยา รวม ๒ คราว ถึง ๘ ปี ใน พ.ศ. ๒๑๗๙ ที่ โยส เซาเต็น พำนักร ในกรุงศรีอยุธยาเป็นปีสุดท้ายก่อนเดินทางกลับ บุคคลผู้นี้ได้เขียนจดหมายเหตุไว้ บรรยาย ความถึงกรุงศรีอยุธยาไว้หลายอย่างเท่าที่เป็นความอยากรู้อยากเห็นและความสังเกตของคน ต่างชาติ ในกิจการศาล โยส เซาเต็น ได้บันทึกไว้ว่า มีผู้พิพากษาซึ่งประเพณีและกฎหมาย แต่โบราณกำหนดไว้เป็นผู้นั่งพิจารณาคดี เฉพาะในกรุงศรีอยุธยานั้นนอกจากศาลต่าง ๆ และ ผู้พิพากษตามธรรมดาแล้ว ยังมีคณะลูกขุนอีก ๑๒ ท่าน ประกอบด้วยข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้หนึ่งเป็นประธาน ตั้งขึ้นไว้ประดุจศาลสูง^(๑๔) จดหมายเหตุนี้มีข้อสังเกตว่า เขียนขึ้นก่อน เริ่มต้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๒๒ ปี จึงเป็นจดหมายเหตุที่มีมาก่อนจดหมาย เหตุลาลูแบร์ จดหมายเหตุบาทหลวง ตาซาร์ดี และจดหมายเหตุฟอร์บิง ซึ่งพำนักรในกรุง ศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ข้อความเกี่ยวกับกิจการกิจการศาลโดยย่อ ของ โยส เซาเต็น ก็ตรงกับข้อความส่วนมากในกฎหมายตราสามดวงที่รวบรวมชำระในสมัย สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช ดังได้กล่าวมาข้างต้นนั่นเอง

การปกครองตั้งแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นแบบจตุสดมภ์ คือกรมทั้งสี่มีกรมเมือง (หรือเวียง) กรมวัง กรมคลัง กรมนา เสนาบดีกรมวังเป็นผู้ว่าราชการด้านยุติธรรมด้วย จึงมีนามว่า ธรรมาธิกรณ์ เพราะเป็นธรรมเนียมโบราณเหมือนกันทุกประเทศว่าพระเจ้า แผ่นดินเป็นผู้ประทานความยุติธรรมแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ครั้นภาระหนักมากขึ้นจึงโปรดให้ เสนาบดีกรมวังซึ่งอยู่ใกล้ชิดพระองค์เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายยุติธรรม^(๑๕) ทั้งนี้หมายถึงในกรุงศรี อยุธยานั่นเอง ศาลส่วนอาญาในเมืองหลวงขณะนั้นค้นได้จากพระธรรมมูญ ศก ๑๑๔๔ ตรง

กับ พ.ศ. ๒๑๖๗ มีศาลอาญานอก ศาลกระทรวงอาณัติ ศาลกระทรวงนครบาล ศาลกรมวัง ศาลแพทยา กระจัดกระจายกันอยู่ ศักราชที่เทียบพ.ศ. ดังกล่าวข้างต้นมีในตำนานกฎหมายไทย ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ ส่วนในหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก เมืองพระมหาอุปราช เมืองประเทศราช มอบอำนาจสิทธิ์ขาดแก่เจ้าเมือง ดังเช่นสมัยสุโขทัยตามเดิม จดหมายเหตุลาลูแบร์ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ได้จดบันทึกยืนยันไว้เช่นนั้น (พ.ศ. ๒๒๓๐ — พ.ศ. ๒๒๓๑)

ก. สมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี นับแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นต้นมา การยุติธรรมดำเนินตามแบบกรุงศรีอยุธยา โดยอาศัยบทกฎหมายและพระธรรมนูญ (ศาล) ที่รวบรวมไว้ได้ในกฎหมายตราสามดวงนั่นเอง แต่เนื่องจากการปฏิรูประบบศาลยุติธรรมและมีการตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพื่อความเข้าใจง่าย สมควรที่จะได้ทราบเรื่องราวแยกเป็นสองสมัยคือ สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงที่ ๔ และสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

การยุติธรรมสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔

เนื่องจากบทความนี้ มุ่งวัตถุประสงค์เพื่อทราบความเป็นมาของศาลส่วนอาญา เมื่อได้กล่าวถึงการยุติธรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยาพอเป็นที่เข้าใจแล้ว แบบอย่างที่ยืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยามีข้อขัดข้องซับซ้อนมากขึ้นทุกรัชกาล ดังปรากฏในพระนิพนธ์กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงบรรยายไว้ใน “พระราชบัญญัติปัจจุบัน” ดังต่อไปนี้

“ท้าวความไปถึงพระธรรมนูญในกฎหมาย ๒ เล่มแล้ว ศาลทั้งหลายที่มีความชำระมากขึ้น ขึ้นอยู่ในกระทรวงใดกระทรวงหนึ่งทั้งสิ้น เช่นศาลในหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทย ศาลในหัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นอยู่ในกลาโหม (คือกลับไปใช้แบบสมัยพระบรมไตรโลกนาถนั่นเอง) แลศาลหัวเมืองที่ขึ้นอยู่ในกรมท่าก็มีอีก ได้แก่เมืองท่าชายทะเล ศาลนครบาลในกรุงเทพฯ ขึ้นอยู่ในกรมเมือง ศาลกรมพระนครบาลว่าได้แต่ความอาญาอย่างเดียว”

แต่วิธีพิจารณาความสำหรับคดีอาญาในสมัยนั้นแบ่งเป็นหลายหน้าที่ หลายกรม เช่น กรมรับฟ้อง ลูกขุน ผู้ปรับ และขุนศาลตระลาการ ลูกขุนและผู้ปรับไม่ขึ้นกระทรวง

ได้ก็จริง แต่กระทรวงอื่น ๆ ที่มีนายสำคัญมีอำนาจ ก็มักชำระความเสียเองก็มี ตำแหน่งกรมวังในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ลดความสำคัญลงไป เพราะตั้งศาลชำระความได้เฉพาะซึ่งเกี่ยวข้องกับในกรมพระนครบาล (หรือกรมเมือง) มีศาลพิจารณาคดีอาญามีโทษสูงได้ แต่ข้าราชการกรมนี้ไม่มีรายได้มากเหมือนกรมที่เกี่ยวข้องการภาษีหรือทรัพย์สินสมบัติ การจะหารายได้ผลประโยชน์จึงเข้าลักษณะ “ร้อน ๆ เย็น ๆ หวาด ๆ หวั่น ๆ”^(๖๖) โดยเฉพาะศาลกรมพระนครบาลนี้ เป็นปฐมมูลที่กำเนิดแห่งศาลอาญา จะได้กล่าวโดยละเอียดในภายหลัง

เนื่องจากลูกขุนมีความสำคัญในราชการยุติธรรมสมัยนั้น จึงขอทำความเข้าใจกับคำว่าลูกขุนเสียก่อน ข้าราชการราชการชั้นสูงคือฝ่ายปกครองทำงานที่ ศาลาลูกขุนในพระบรมมหาราชวัง มีตราราชสีห์ คชสีห์ ปราบฏอยู่ที่จั่ว เรียกว่าลูกขุน ณ ศาลา มีอยู่ ๒ หลัง เมื่อแรกสร้างในรัชกาลที่ ๑ เป็นเรือนไม้ ส่วนศาลาลูกขุนนอกมี ๑ หลัง อยู่นอกพระบรมมหาราชวัง เป็นเรือนไม้เช่นเดียวกัน เป็นที่ทำงานของตุลาการชั้นสูงเรียกว่าลูกขุน ณ ศาลหลวง อยู่ใกล้ศาลหลักเมือง กรมพระสุรัสวดีหรือกรมสัสดีและใกล้โรงช้าง ต่อมาในครั้งรัชกาลที่ ๓ มีการรื้อเรือนไม้ ๒ หลังของศาลาลูกขุนใน สร้างเป็นตึก ๓ หลัง ส่วนศาลาลูกขุนนอกคือ ที่ทำการศาลหลวงยังคงเป็นเรือนไม้ตามเดิม ศาลยุติธรรมก็เป็นเช่นนี้ตามชะตามาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว เรือนไม้คงจะทรุดโทรมลงมากจึงได้รื้อใน พ.ศ. ๒๓๙๖ รัชกาลที่ ๔ แต่แล้วก็ไม่ได้สร้างขึ้นใหม่ โดยไปอาศัยตึก ๑ หลังของศาลาลูกขุนในในพระบรมมหาราชวัง^(๖๗) หลักเกณฑ์การสร้างศาลาลูกขุนใน ศาลาลูกขุนนอก ดำเนินตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา

การติกลงร้องฎีกาตามแบบอย่างสมัยกรุงสุโขทัย ยังคงใช้อยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ทราบความตามพระราชพงศาวดาร เจ้าพระยาพระคลังทำกลองใหญ่ด้วยไม้รักโต ๑๓ ก้า นำเข้ามาถวาย สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานชื่อกลองนั้นว่า “วินิจฉัยเกร” ตั้งไว้ที่ทิมดาบ ให้ราษฎรมาติกลงร้องฎีกาได้อย่างธรรมเนียมโบราณ ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เลิกการติกลงร้องฎีกา แต่จัดให้รับเรื่องราวถวายฎีกาได้ เป็นผลทำนองเดียวกัน นอกนั้นการยุติธรรมในรัชกาลที่ ๔ ไม่มีข้อเปลี่ยนแปลงมากนัก

ข้อควรสังเกตอีกประการหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ ได้มีสัญญาทางพระราชไมตรีกับหลายชาติด้วยเหตุผลทางการเมือง เพื่อรักษาเอกราชของชาติไทยไว้ ประเทศดังกล่าวคือ อังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก ปอร์ตุเกส ฮอลันดา เยอรมัน สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี ออสเตรเรีย ฮังการี สเปน รัสเซีย และญี่ปุ่น อันเป็นเหตุให้เกิดศาลกงสุล พลเมืองของประเทศเหล่านี้ที่พำนักในประเทศไทย ไม่ต้องขึ้นศาลไทย^(๑๘) ที่อ้างถึงนี้ก็เพราะคดีส่วนอาญาเกี่ยวกับชาวต่างประเทศที่เป็นคู่สัญญาต้องขึ้นศาลกงสุลไปด้วย

การยุติธรรมสมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงปัจจุบัน

รัชสมัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงราชการด้านยุติธรรมเป็นอย่างมาก ทรงตระหนักในพระราชหฤทัยว่าภายในบ้านเมืองการยุติธรรมยังสับสนไม่เรียบร้อย และเกี่ยวกับต่างประเทศด้านการศาลก็ตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบ เพราะถูกลิดรอนด้วยอำนาจศาลกงสุลด้วย ข้ออ้างอันปฏิเสธได้ไม่เต็มที่คือระบบกฎหมายและระบบการ ศาลไทยยังไม่ทันสมัยพอแก่ความปลอดภัยของประเทศภาคีสันติสัญญาทางพระราชไมตรีดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ดังปรากฏตามคำจารึกกหิรัญบัตร “ศาลสถิตย์ยุติธรรม” ตอนหนึ่งว่า “เพื่อจะขจัดตัดเสียซึ่งการอาศัยอารมณทั้งปวง และต้องป้องกันแทนหวงศัตรูภายนอกภายใน มิให้มีโอกาสล่วงเกินเบียดเบียนราษฎรให้เดือดร้อนได้”^(๑๙) โดยเหตุผลทั้งการภายในและภายนอกประเทศดังกล่าว พระองค์จึงทรงแก้ไขปรับปรุงกิจการยุติธรรมทุกด้าน ดังต่อไปนี้

เริ่มด้วยจุลศักราช ๑๒๓๖ (พ.ศ. ๒๔๑๗) ทรงปรารภถึงศาลกรมพระนครบาลที่เจ้าพระยายมราช (เฉย ต้นสกุล ยมภักย์)^(๒๐) เป็นอธิบดีว่าการ ศาลนี้เดินหาสะดวกไม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเอาความกรมพระนครบาลมาให้ศาลรับสั่งพิเศษชำระ ศาลรับสั่งพิเศษนี้คือข้าราชการผู้ใหญ่หลายคนด้วยกัน พระยาเจริญราชไมตรีเป็นนายก ฤๅทีในครั้งนั้นเรียกว่าแชแมน^(๒๑) ตราเป็นพระราชบัญญัติสำหรับตราการศาลรับสั่ง ๑๑ ข้อ จ.ศ. ๑๒๓๖ ถือว่าเป็นประกาศจัดศาลฉบับแรกในรัชกาลที่ ๔ และประมาณเวลาใกล้เคียงกันนั้นเอง มีปณิธานจัดขึ้นในกรุงเทพมหานครแบ่งเป็น ๓ กอง กองหนึ่งสำหรับในกำแพงเมือง

อีกสองกองสำหรับนอกกำแพงเมืองฝั่งตะวันออกและตะวันตก โจรผู้ร้ายที่ไปลิดจับได้ ผู้ว่าการ
 โปลิซหาระเองเป็นทำนองจับเองตัดสินเอง ไม่ส่งให้ศาลรับสั่งชำระ ล่วงมา จ.ศ. ๑๒๔๓
 (พ.ศ. ๒๔๒๔) กรมพระนครบาลรวบรวมอำนาจชำระความโจรผู้ร้ายได้อีกทั้งหมด กรมหมื่น
 ภูเรศธำรงศักดิ์ทรงเป็นผู้บังคับการ กรมพระนครบาลมีอำนาจชำระความอาญาทั้งปวงใน
 กรุงเทพฯ ฯ แม้ในวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๒๔ (ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย
 จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔) จะได้จัดตั้งศาลสถิตย์ยุติธรรมขึ้นมาแล้วก็ตาม กรมหมื่นภูเรศ
 ธำรงศักดิ์ก็ยังทรงมีอำนาจชำระความอาญาในกรุงเทพฯ ฯ อยู่เช่นเดิม การโจรผู้ร้ายไม่สงบ
 เรียบร้อย จึงได้มีประกาศเปลี่ยนอธิบดีกรมพระนครบาล ลงวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๔
 โปรดเกล้า ฯ ให้กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์พ้นจากตำแหน่งอธิบดีกรมพระนครบาล
 ในประกาศนั้นแจ้งพระราชดำริว่าจะจัดการศาลสถิตย์ยุติธรรมอยู่อีก จึงไม่จำเป็นต้องตั้งอธิบดี
 กรมพระนครบาล เป็นแต่เพียงโปรดเกล้า ฯ ให้กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ
 พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ๑ พระยาเทพประชน ๑ และพระยาธรรมสารนิติวิจิตรภักดี ๑ เป็น
 ผู้มีอำนาจสิทธิขาดในกรมพระนครบาล เรียกว่า กอมมิตี(๒๒)

เกี่ยวกับศาลนครบาลกล่าวเฉพาะเท่านั้นไว้เป็นเบื้องต้น ต่อเมื่อจัดตั้งกระทรวง
 ยุติธรรมรวมศาลต่าง ๆ เข้าเป็นหมวดหมู่แล้ว ยังจะปรากฏเรื่องราวของศาลกรมพระนครบาล
 ต่อไปอีก

ตั้งกระทรวงยุติธรรม

ตามตำนานที่อ้างมาแล้ว เห็นได้ว่าจัดตั้งศาลสถิตย์ยุติธรรมขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๒๔
 ก่อนมีการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมเสียอีก

ความเดิมที่จักมีกระทรวงยุติธรรมนั้นมีว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ
 เมื่อครั้งทรงเป็นกรมหลวง เสด็จไปช่วยงานฉลองรัชกาลสมเด็จพระบรมราชินีวิกทอเรีย
 ครบ ๕๐ ปี ณ ประเทศอังกฤษแทนพระองค์ ตรัสสั่งให้ไปพิจารณาแบบคณะเสนาบดีใน
 ยุโรป ว่าเขาเอาอะไรเป็นหลักกำหนดตำแหน่งเสนาบดี สมเด็จพระยา ฯ เสด็จกลับมา
 ทูลถวายงาน จึงทรงกำหนดคณะเสนาบดีที่จะจัดใหม่ให้เป็น ๑๒ กระทรวง คงตำแหน่ง

เสนาบดีเดิมไว้ทั้ง ๖ กระทรวง กระทรวงที่ต้งขึ้นใหม่นั้น คือ กระทรวงพระคลัง กระทรวงยุทธนาธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงธรรมการ กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงมรุทธาร ทดลองฝักระเบียบและเลือกสรรหาตัวเสนาบดีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๑ เป็นต้นมา

วันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม โดยมีพระราชปรารภขึ้นต้นว่า “ทุกวันนี้คดีของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอยู่ตามโรงศาลต่าง ๆ ทั้งปวงนั้นมีมากขึ้นทุกวัน เพราะอาไศรยราษฎรพลเมืองมีการค้าขายเกี่ยวข้องพัวพันถึงกันมากขึ้น ประการหนึ่งศาลที่จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายอยู่หลายกระทรวง ทั้งผู้พิจารณาและผู้พิพากษาก็อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะบังคับความชี้ขาดปรับสัดยัดตัดสิน ก็อาไศรยแต่ในถ้อยคำสำนวนที่ในกระดาดสมุด ไม่ได้เห็นด้วยจักษุในการพิจารณาเลย... ฯลฯ ได้ทรงพระราชดำริห์จะแก้ไขเหตุการณ์เหล่านั้นให้เรียบร้อยดีขึ้นเพื่อประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎรทั่วพระราชอาณาจักร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น ได้บังคับบัญชาคดีความทั้งปวง”

ศาลต่าง ๆ ที่มีอยู่กระจัดกระจายตามพระราชปรารภนั้นมีถึง ๑๖ ศาล ยุบรวมกันเป็น ๗ ศาล เกี่ยวกับความอาญาซึ่งเป็นหัวข้อที่ประสงค์เรียบเรียงนี้ ประกาศมีว่า ศาลนครบาลกับศาลอาญานอก รวมกันเรียกว่า ศาลพระราชอาญา

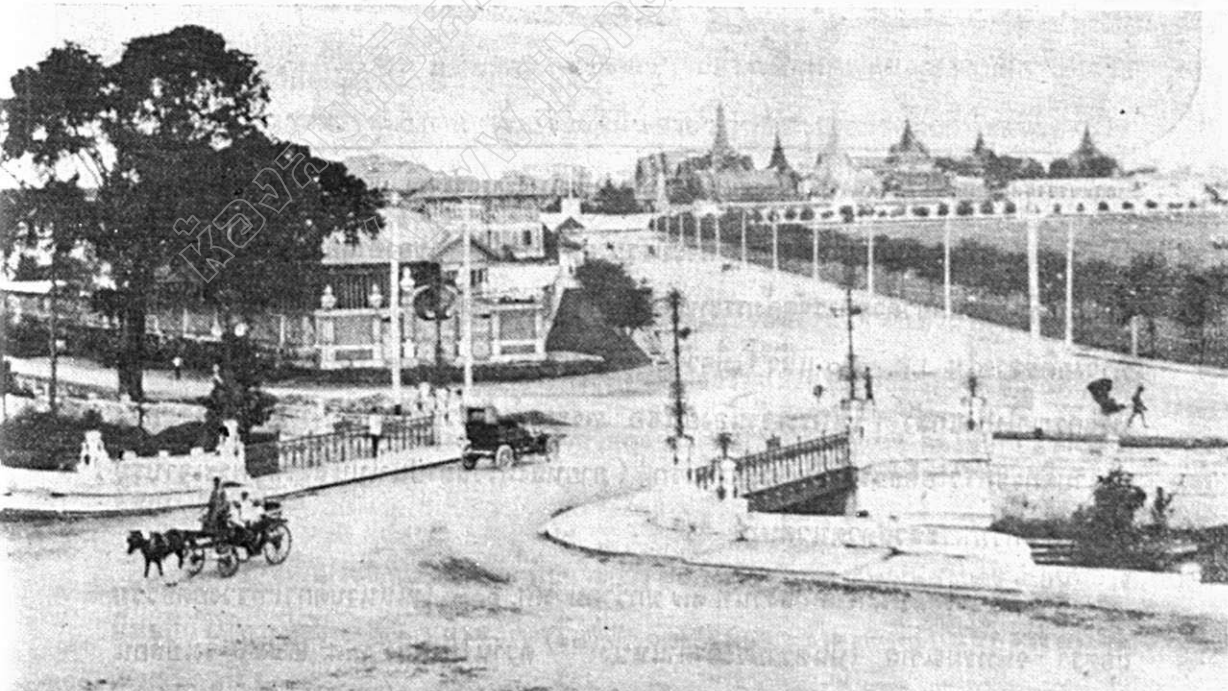
คำว่าศาลนครบาลได้กล่าวถึงมาบ้างแล้วเบื้องต้น คำว่าศาลอาญานอกได้แก่ศาลกลาโหม ซึ่งมีอำนาจพิจารณาคดีอาญาที่คู่ความเป็นประชาชน คู่ศาลมหาดไทยซึ่งพิจารณาคดีเกี่ยวกับ ราชการหรือข้าราชการเป็นจำเลยนั่นเอง^(๒๔)

เนื่องจากการสร้างศาลสถิตย์ยุติธรรมขึ้นก่อนมีประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมดังได้กล่าวมาแล้ว แม้ว่าข้อเขียนนี้จะมุ่งบรรยายประวัติศาสตร์อาญาเป็นข้อสำคัญก็จะขอล่าถึงที่ตั้งกระทรวงยุติธรรมแต่โดยย่อดังต่อไปนี้

เดิมเมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรม ตัวกระทรวงอยู่รวมกับศาลสถิตย์ยุติธรรม คือระยะที่เป็นห้องประชุมใหญ่ของกระทรวงในปัจจุบันนี้ สมัยที่สร้างศาลสถิตย์ยุติธรรมใน พ.ศ. ๒๔๒๕ ยังไม่มีถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินในเพิ่งตัดทำถนนใน พ.ศ. ๒๔๔๐^(๒๕)

ศาลสถิตย์ยุติธรรมอันเป็นที่ทำการกระทรวงยุติธรรมในเบื้องต้นนั้น เดิมเป็นที่สร้างวังประทับของพระองค์เจ้าสาทิพิการ^(๒๖) พระราชโอรสในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ (วังหน้าในรัชกาลที่ ๒) และเจ้าจอมมารดาน้อยเล็ก ท่านเจ้าของวังประทับอยู่ที่นั่นสิ้นพระชนม์สมัยรัชกาลที่ ๓ ถัดไปด้านหลังของศาลสถิตย์ยุติธรรม เดิมเป็นวังที่ประทับของพระองค์เจ้าก้อนแก้ว ต่อมาเป็นที่ประทับของพระองค์เจ้ามั่ง และพระองค์เจ้านพเก้าในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (วังหน้ารัชกาลที่ ๑) เสด็จอยู่ต่อมาจนในรัชกาลที่ ๔ แล้วเป็นที่ประทับของพระองค์เจ้ากำภู ในกรมพระราชวังบวรมหาคัณฑ์พลเสพ (วังหน้ารัชกาลที่ ๓) เสด็จอยู่มาในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระองค์เจ้ากำภูสิ้นพระชนม์แล้ว หม่อมเจ้าในกรมอยู่ต่อมาจนสร้างตรางลหุโทษ^(๒๗) ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๓ โดยซื้อที่ดินของราษฎรเพิ่มเข้ากับที่หลวงด้วย^(๒๘) โปรดสังเกตในตอนต่อไปว่า ที่ดินติดกับศาลสถิตย์ยุติธรรมแปลงที่กล่าวนี้ ต่อไปจะเป็นที่ตั้งของกระทรวงยุติธรรม ศาลอาญา และศาลอุทธรณ์ต่อไป

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่งพระนคร ขยายเขตสนามหลวงจากแนวถนนพระจันทร์ขึ้นไปทางทิศเหนือ รื้อบ่อน

สะพานผ่านพิภพลีลา ก่อนสร้างกระทรวงยุติธรรม

ปรากฏสถานที่ต่าง ๆ ของวังหน้า (เสด็จทิวงคต พ.ศ. ๒๔๒๘) ให้คงไว้แต่พระอุโบสถวัด
บวรสถานสุทธารวาส (วัดพระแก้ววังหน้า) โปรดให้สร้างตึกในสนามข้างด้านเหนือ ๓ หลัง
เป็นที่ว่าการกระทรวงธรรมการก่อน แล้วเปลี่ยนมาใช้เป็นที่ตั้งกระทรวงยุติธรรม สถานที่
นั้นบัดนี้รื้อเสียแล้ว เป็นที่ตั้งโรงละครแห่งชาติในปัจจุบัน ตึกกระทรวงยุติธรรมหลังเดิมคือ
ที่ปรากฏตามภาพ

กระทรวงยุติธรรมก่อน พ.ศ. ๒๔๔๖ บัดนี้รื้อแล้ว สร้างเป็นโรงละครแห่งชาติ เบื้องสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า
เนื่องจากข้อเขียนนี้ประสงค์จะบรรยายถึงประวัติที่มาของศาลอาญาเป็นสำคัญ จึง
ขอสรุปเรื่องราวเกี่ยวกับการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมแต่โดยสังเขป คือ เมื่อประกาศตั้งกระทรวง
ยุติธรรมใน ร.ศ. ๑๑๐ แล้ว เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอภัยธาดา พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ทรงดำรงตำแหน่ง
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นพระองค์แรก (ภายหลังทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฐ์)

อนึ่งได้มีประกาศ ลงวันที่ ๑๗ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓ ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
ถือตรา “จันทรมณฑล” เป็นตราประจำตำแหน่ง^(๒๙) ตรานี้ใช้มาถึง พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงเปลี่ยน
เป็นตราพระจุลจอมเกล้า มีคำอธิบายของพระยาอนุนามราชชน ปรากฏดังต่อไปนี้^(๓๐)

ตราจันทรมณฑลใหญ่

ตราจันทรมณฑลน้อย

ตราพระศุภพาห

ตรากระทรวงยุติธรรม

ตรากระทรวงยุติธรรมเดิมใช้ตราจันทรมณฑล ซึ่งเป็นตราพระราชทานเป็นตราประจำตัวของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ภายหลังพระราชทานเป็นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม มีทั้งตราใหญ่และตราน้อย ตราใหญ่เดิมเป็นรูปรถบุษบกมีอุณาโลมอยู่กลาง และมีรูปกระต่ายอยู่ท้ายรถ รางที่จึงเรียกเพี้ยนเป็นตราบุษบกอุณาโลม เข้าใจว่าภายหลังโปรดให้ทำใหม่เพราะอุณาโลมนั้นเกินไป จึงเอาอุณาโลมในบุษบกออกเสีย ตราน้อยมีลายเป็นพระจันทร์คันเมฆ ตราใหญ่และตราน้อยของเดิมอยู่ที่ในราชพิพิธภัณฑ

มาในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ เปลี่ยนตราตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นตราพระศุภพาห ตราใหญ่เป็นลายรูปพระแสงขรรค์กับรูปตุลหรือตราขู ประดิษฐานอยู่บนพานสองชั้น ตราน้อยเป็นลายรูปพระแสงขรรค์กับรูปตุลเฉยๆ ไม่มีพาน

ถึง พ.ศ. ๒๔๘๑ สมัยเจ้าพระยาศรัทธาภินิเทศเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม มีความดำริจัดสร้างตึกที่ทำการกระทรวงยุติธรรมและศาลยุติธรรมขึ้นใหม่ แต่ท่านได้พ้นตำแหน่งไปก่อน หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ดำรงตำแหน่งสืบมาและได้ลงมือก่อสร้างตามรายการดังต่อไปนี้

๑. ตึกประธานด้านหน้า มีขนาดยาว ๕๐.๖๐ เมตร กว้าง ๑๖.๐๐ เมตร ตอนกลางมีมุขยื่นไปทางหลัง ๘.๐๐ เมตร มุขกว้าง ๑๐.๑๓๒ เมตร ชั้น ๓ จัดเป็นห้องรัฐมนตรีสำนักงานเลขา ห้องรับแขก ห้องประชุมและห้องสมุด ห้องปลัดกระทรวง ห้องหัวหน้า

กองกลางและผู้ช่วย ชั้น ๒ จัดเป็นห้องแผนกรับส่ง ห้องหัวหน้ากองคลังและเจ้าหน้าที่
ห้องหัวหน้ากองบังคับคดีแพ่งและผู้ช่วยพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่

๒. ปีกตึกด้านถนนราชินี มีขนาดยาว ๖๐.๖๗๕ เมตร กว้าง ๑๖.๐๐ เมตร
ชั้น ๓ จัดเป็นห้องเจ้าหน้าที่กองกลาง ห้องหัวหน้ากองการคดีและเจ้าหน้าที่ ชั้น ๒ จัดเป็น
ห้องหัวหน้ากองบังคับคดีล้มละลายและผู้ช่วยพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่

๓. ปีกตึกทางถนนราชดำเนินใน ยาว ๖๐.๖๗๕ เมตร กว้าง ๑๖.๐๐ เมตร
ชั้น ๓ จัดเป็นที่ทำการศาลฎีกาชั่วคราว ชั้น ๒ จัดเป็นห้องเก็บพัสดุศาลฎีกาและห้อง
รับประทานอาหารของผู้พิพากษาศาลฎีกา

๔. ชั้นล่าง จัดเป็นที่รับประทานอาหารของข้าราชการ เป็นที่เก็บพัสดุต่าง ๆ
ของกระทรวงและกองบังคับคดีทางแพ่ง เป็นที่ขายทอดตลาดทรัพย์สิน และเป็นที่ยอด
รถยนต์และรถจักรยานของข้าราชการ

รายการค่าก่อสร้างตึก

๑. ค่าซื้อเหล็ก	๗๑,๘๙๘.๕๖ บาท
๒. ค่าก่อสร้าง	๒๒๑,๖๗๙.๕๓ บาท
๓. ค่าเครื่องประกอบเครื่องใช้ตกแต่ง	๘,๙๐๖.๖๐ บาท

รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๓๐๒,๔๘๔.๕๙ บาท

การดำเนินงานก่อสร้างเริ่มแต่ ๑ เมษายน ๒๔๘๓ ผู้รับเหมาทำการก่อสร้าง
แล้วเสร็จและส่งมอบเมื่อ ๑๕ มีนาคม ๒๔๘๔ และได้กระทำพิธีเปิดเมื่อ ๒๕ มิถุนายน
๒๔๘๔^(๓๑)

เท่าที่บรรยายมานี้เป็นการสร้างที่ทำการกระทรวงยุติธรรม อันเป็นโครงการ
ตอนที่ ๑ ส่วนโครงการสร้างศาลยุติธรรมภายหลังการสร้างตึกที่ทำการกระทรวงยุติธรรม
ยังมีข้อความต่อไปในภายหน้า สรุปได้ว่ากระทรวงยุติธรรมได้ย้ายที่ทำการจากตึกสามหลัง
ที่ทำข้างวังหน้า มาอยู่ที่ตั้งประจำในปัจจุบันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นมา

ที่ตั้งศาลพระราชอาญา

เมื่อได้ตั้งศาลพระราชอาญาขึ้นในคราวประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมแล้ว ศาล
กรมต่าง ๆ ซึ่งบังคับบัญชาคดีอยู่ ได้ส่งสำนวนความมารวมที่ศาลพระราชอาญาในเดือน
เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมกราบบังคมทูล
ถวายบัญชีความค้างที่ปรากฏต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นความอาญาที่ค้างชำระถึง
๑,๒๔๑ เรื่อง กราบบังคมทูลขอตีกรมพระสุรัสวดี (สัสดี) เป็นที่ทำการศาลพระราชอาญา
อีกด้วย ข้อนี้แสดงว่าแม้เมื่อตั้งศาลพระราชอาญาแล้วเดิมก็ทำการอยู่ในศาลสถิตย์ยุติธรรม
นั่นเอง จึงได้ขอพระราชทานที่ทำการใหม่ ที่สุดก็ได้หอสัสดีเป็นที่ทำการศาลพระราชอาญา
เพื่อเป็นประวัติแห่งศาลพระราชอาญา ได้สำเนาพระราชหัตถเลขาและลายพระหัตถ์ ที่สำคัญ
มาประกอบเป็นหลักฐานไว้ดังนี้

ที่ ๗๑๘๓ รั้ววันที่ ๑๒ สิงหาคม ๑๑๑

ร. ที่ ๓๓๘ บ. ๒๓
๑๑๑

เกาะสีชัง

วันที่ ๙ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๑

ถึงพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ด้วยเธอมีหนังสือ ที่ ๑๒/๓๑๕๐ ลงวันที่ ๑๓
มิถุนายน ๑๑๑ ขออนุญาตเพิ่มศาลขึ้นอีกสองศาล คือศาลแพ่งศาลพระราชอาญา และขอ
หอสัสดีเป็นศาลพระราชอาญานั้น ได้ทราบความแล้ว ที่จะคิดตั้งศาลขึ้นอีก ๒ ศาลนี้
เป็นการชอบแล้ว ถ้าไม่จัดเพิ่มขึ้นอีก เหนจะชำระไม่ทันแน่นอน ซึ่งจะขอหอสัสดีเป็นศาล
อีกนั้น ก็สมควรเพราะอยู่ติดต่อกัน แต่หอสัสดีจะย้ายไปอยู่ที่แห่งใด จะต้องให้เจ้าของกรม
คิดดูก่อน ถ้าจะให้ไปอยู่ที่วังกรมขุนเจริญ เวลานั้นพระศพท่านก็ยังอยู่ แลดูเหมือนจะโต
เกินต้องการไปด้วย เดิมกรมขุนนริศรจ้องไว้ว่าจะเอาเพนออฟฟิศโยธาธิการ เดียวนี้จะเลิกไป
แล้วฤาประการใดไม่ทราบ จะต้องได้ถามดูก่อน

สยามินทร์

ที่ ๗๔๓๙ ที่ ๑๗ สิงหาคม ๑๑๑

ร, ที่ $\frac{๓๔๒}{๑๑๑}$ ๗, ๖, ๔

เกาะสีชัง

วันที่ ๑๐ สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑

ถึงเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง ด้วยสวัสดิโคภณจะขอหอສັດิเป็นศาลพระราชอาญา เพราะที่ศาลสถิตยุติธรรมมีไม่พอที่จะขยายศาลให้มากขึ้นอีกได้ แต่เดี๋ยวนีก็เป็นการยึดเยียดลูกความได้ความลำบากอยู่แล้ว ที่หอพระສັດิเดี๋ยวนี้อยู่ใกล้ศาลแลในหอສັດิไม่มีการว่าความฤาจะระตัวเลขอย่างใด มีแต่ศาลเทพารักษ์กับเบี่ยนทางว่าวเก็บไว้ ถ้าจะย้ายไปที่อื่นก็พอจะได้ เห็นว่าศาลที่จะว่าความคิดจะรวมให้อยู่แห่งเดียวกันแต่ศาลสถิตยุติธรรมไม่พอก็ควรที่จะใช้หอສັດิซึ่งเป็นทีใกล้ชิดกัน ไม่เป็นการแยกศาลไปอีก แต่จะย้ายไปตั้งอยู่ที่แห่งใดจะเป็นที่สมควรแก่การในกรมพระสุรัสวดีนั้นให้คิดอ่านดู จะได้จัดการต่อไป

สยามินทร์

ที่ ๘๐๗๗ ที่ ๒๗ สิงหาคม ๑๑๑

ออฟฟิศไปรเวตสิเกรตารีหลวง,

พระที่นั่งจักรกริมหาปราสาท

๗, ที่ $\frac{๒๖๐}{๑๑๑}$ ย. ๑

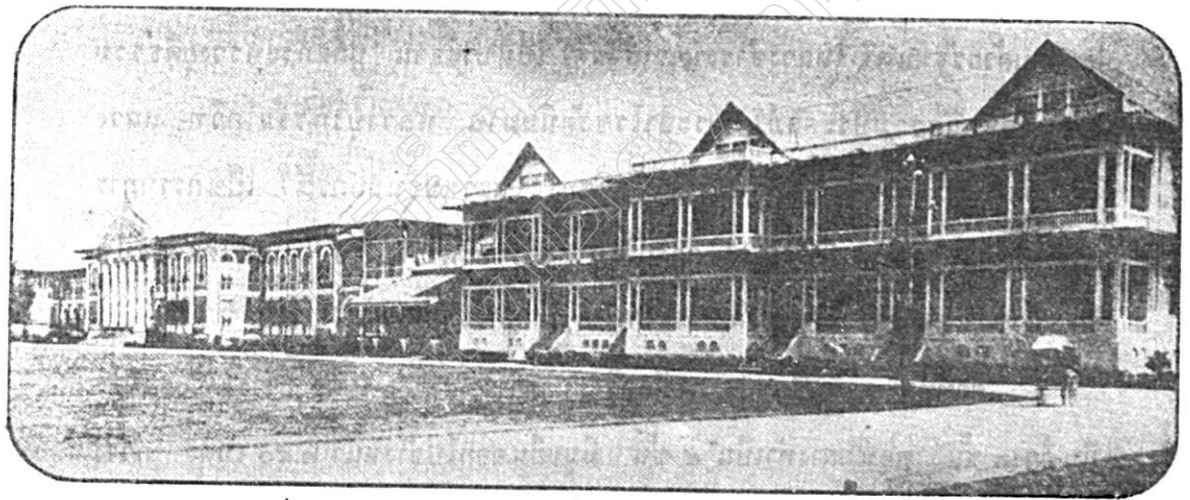
วันที่ ๒๕ สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑

ทูลพระเจ้านั่งยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโคภณ ด้วยท่านจดหมายที่ ๑/๖๑๘๑ มาเดือนหนังสือ ๑๒/๓๑๕๐ เรื่องขอหอສັດิเป็นศาลพระราชอาญานั้น ได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้มีพระราชหัตถเลขาถาม เจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า จะย้ายมาที่ศาลต่างประเทศ ทรงพระราชดำริเห็นชอบตาม เจ้าพระยามหินทรศักดิธำรงกราบบังคมทูลพระกรุณานั้น และโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหอສັດิเป็นศาลพระราชอาญาตามที่กราบบังคมทูลพระกรุณาขอขึ้นแล้ว

สมมตอมรินทร์

พิจารณาตามวันที่อันปรากฏในพระราชหัตถเลขาและลายพระหัตถ์ทั้งสามฉบับ จะเห็นได้ชัดว่าราชการในสมัยนั้นรวดเร็วมาก ทั้ง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงตรวจตรางานราชการ วินิจฉัยข้อราชการอื่น ๆ มากหลายอีกด้วย

ตึกสี่สัตรีเก่านี้ ท่านเจ้าพระยามหิธรได้เล่าไว้ว่า ตึกสี่สัตรีเก่า สร้างครั้งเจ้าพระยามหินทรนั้น แต่ก่อนเป็นตึกสี่หลังด้วยกัน หลังคามุงกระเบื้องจีน ตึกสองข้างสูงสะเทิน ตึกเล็กด้านหลังที่ใช้เป็นห้องขังเป็นตึกชั้นเดียว ส่วนหลังกลางเป็นตึกใหญ่สองชั้น ตึกสามหลังนอกจากหลังเตี้ยเล็ก หลังคาชุดอ่อนเห็นถนัด แต่หลังกลางนั้นพื้นห้องใหญ่ชุดแล้วเมื่อใช้เป็นโรงเรียนกฎหมายต้องเอาเสาสองต้นค้ำจนไว้ มาแก้ไขเปลี่ยนรูปใหม่ในสมัยเจ้าพระยาอภัยราชา เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม^(๓๒) (พ.ศ. ๒๔๕๕ - ๒๔๖๙)

ภาพศาลสถิตย์ยุติธรรมเดิม (ซ้ายมือ) ใช้เป็นที่ทำการศาลแพ่ง และศาลอาญาเดิม (ขวามือ)

ในภาพ ศาลพระราชอาญาคือตึกที่ใหญ่ที่สุด ถัดไปคือตึกศาลสถิตย์ยุติธรรม ซึ่งใช้เป็นที่ทำการศาลแพ่งตรงชั้นล่าง ส่วนชั้นบนของตึกศาลสถิตย์ยุติธรรมสมัยก่อนใช้เป็นที่ทำการศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ สำหรับศาลต่างประเทศนั้น แผนกแพ่งรวมอยู่กับศาลแพ่ง ส่วนคดีต่างประเทศที่เป็นแผนกออาญารวมอยู่ที่ตึกศาลพระราชอาญา

ชื่อศาลพระราชาอาญา เปลี่ยนแปลงเรียกว่า ศาลอาญา ในสมัยใช้พระธรรมนูญ ศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๗๔ ที่ทำการศาลพระราชาอาญาหรือศาลอาญา (ในกรุงเทพ ฯ) มีการก่อสร้างขึ้นใหม่ภายหลังที่การก่อสร้างตึกกระทรวงยุติธรรมเสร็จไปแล้ว ปรากฏในบันทึกของกระทรวง^(๓๓) ความว่า

การก่อสร้างกระทรวงและศาลทั้งนี้ มีโครงการก่อสร้างแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ สร้างที่ทำการกระทรวง ตอนที่ ๒ สร้างที่ทำการศาลอุทธรณ์และศาลอาญาต่อจากปีกตึกกระทรวงทางด้านถนนราชินีไปจดถนนหน้าหีบเผยแพร่ ตอนที่ ๓ สร้างที่ทำการศาลฎีกาและศาลแพ่งต่อจากปีกตึกกระทรวงทางด้านถนนราชดำเนินในไปจดถนนหน้าหีบเผยแพร่ การก่อสร้างตอนที่ ๑ ได้สำเร็จเรียบร้อยไปแล้ว

การก่อสร้างตอนที่ ๒ การดำเนินการก่อสร้างรายนี้ได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วยรัฐมนตรี (หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์) เป็นประธาน ปลัดกระทรวงยุติธรรม (พระยาปลัดพลีธรรมประคัลภ์) พระสาโรชรัตนนิมมาน หลวงบุรกรรมโกวิท หลวงจักรปาณิสวัสดิ์วิสุทธ์ กับผู้แทนเนติบัณฑิตยสภา (หลวงเมธินฤปรกรณ์) เป็นกรรมการวางแผนแบบแปลนแผนผังอยู่ภายใต้ความอำนวยการของพระสาโรช ฯ และได้แต่งตั้งให้พระสาโรช ฯ หลวงบุรกรรม ฯ กับหลวงจักร ฯ เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง

ตึกที่ทำการศาลเป็นรูป ๔ เหลี่ยมมี ขนาดยาว ๑๕๗.๐๐ เมตร กว้าง ๑๖.๐๐ เมตร เป็นตึก ๓ ชั้น ตอนกลางทำเป็น ๔ ชั้น มีมุขยื่นออกไปข้างหน้า ๒.๕๐ เมตร กว้าง ๕๐.๐๐ เมตร มุขยื่นไปข้างหลัง ๒๒.๐๐ เมตร กว้าง ๓๒.๐๐ เมตร ใช้เป็นที่ทำการของศาลฎีกา ศาลอุทธรณ์และศาลอาญา (ศาลฎีกาอาศัยชั่วคราว) ตามลำดับดังนี้ คือ

ชั้นที่ ๔ จัดเป็นห้องสำหรับเจ้าหน้าที่พิมพ์หนังสือ ห้องเก็บพัสดุและเก็บสำนวนความของศาลฎีกาและศาลอุทธรณ์

ชั้นที่ ๓ ด้านที่ติดกับตึกที่ทำการกระทรวงจัดเป็นที่ทำการของศาลฎีกามีห้องประธานศาลฎีกา ห้องประชุม ห้องผู้พิพากษา ห้องรับแขก ห้องจำศาลกับเจ้าหน้าที่ และ

ห้องพิจารณาคดี ๒ ห้อง ด้านถนนหน้าหับเผยจัดเป็นที่ทำการของศาลอุทธรณ์ มีห้องอธิบดี ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ห้องประชุม ห้องผู้พิพากษา ห้องรับแขก ห้องจำศาลกับเจ้าหน้าที่ และห้องพิจารณาคดี ๒ ห้อง

ชั้นที่ ๒ จัดเป็นที่ทำการของศาลอาญาตลอดทั้งชั้น มีห้องอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา ห้องประชุม ห้องผู้พิพากษา ห้องรับแขก ห้องจำศาลกับเจ้าหน้าที่ และห้องพิจารณาคดี ๑๑ ห้อง

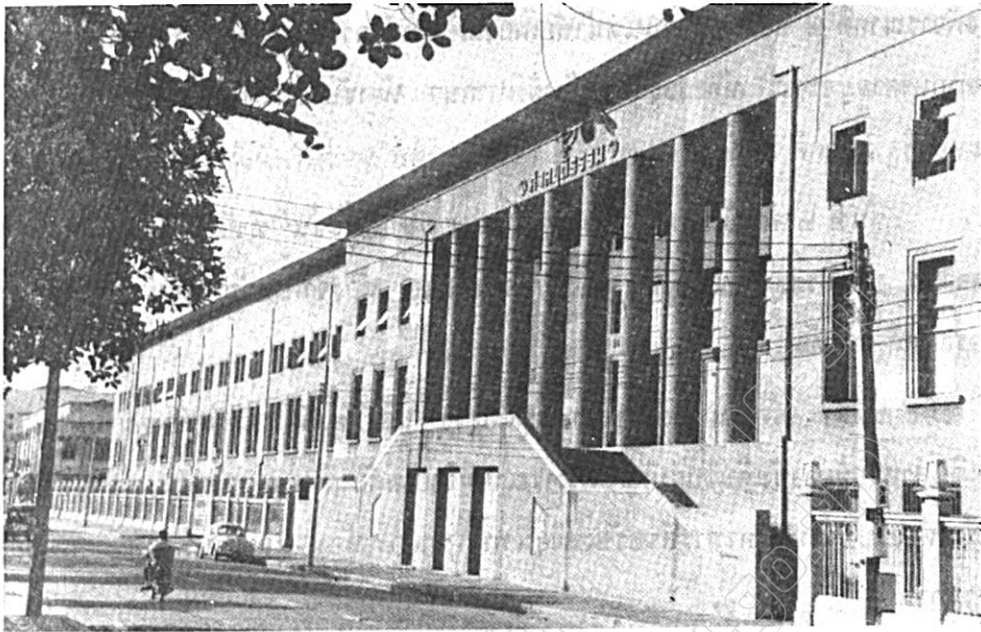
ชั้นล่าง จัดเป็นห้องคุมขังจำเลยผู้ต้องขัง และห้องผู้คุม จากห้องคุมขังมีถนนทางเดินสำหรับผู้ต้องขังเดินไปสู่บัลลังก์พิจารณาคดีโดยไม่ต้องผ่านบุคคลใดๆ นอกจากนี้ได้จัดเป็นห้องรับประทานอาหารสำหรับเสมียนพนักงาน ๒ ห้อง และเป็นที่จอดรถยนต์ของข้าราชการ

รายการค่าก่อสร้างมีดังต่อไปนี้ :-

๑. ค่าก่อสร้างตัวตึก	๓๘๘,๐๐๐ บาท
๒. ค่าติดตั้งไฟฟ้า	๑๒,๐๐๐ ,,
๓. ค่าทำถนนบริเวณศาลและติดประปา	๑๐,๒๖๑ ,,
๔. ค่าเครื่องครุภัณฑ์ต่าง ๆ	๒๑,๐๖๐ ,,
๕. ค่าจ้างผู้คุมงานก่อสร้างและค่ารถนายช่างตรวจการ	๔,๕๐๐ ,,
รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน	<u>๔๓๕,๗๖๑ ,,</u>

การดำเนินงานก่อสร้างเริ่มแต่ ๑ มกราคม ๒๔๘๔ การก่อสร้างแล้วเสร็จและกระทำพิธีเปิดเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๖

ตามบันทึกดังกล่าว พึงสังเกตว่า ศาลฎีกาตามโครงการจะอยู่ชั้นเหนือสุดของศาลแห่ง แต่เมื่อก่อสร้างศาลอาญาและศาลอุทธรณ์ขึ้นก่อนศาลแห่ง ศาลฎีกาได้มารวมอาศัยอยู่ในตึกที่สร้างใหม่ขึ้นเป็นการชั่วคราว ศาลอาญา (กรุงเทพ ฯ) เมื่อสร้างเสร็จตามภาพนี้แล้ว ยังใช้เป็นที่พักทำการมาจนบัดนี้

ศาลาความรู้แห่งชาติ

อนึ่งโปรดทราบด้วยว่า ที่ตั้งของศาลาความรู้ (กรุงเทพฯ) ก็คือที่ตั้งกองตรวจ
 ลหุโทษเดิมซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ ดังบรรยายมาข้างต้นนั่นเอง

บทที่ ๓

กิจการของศาลส่วนอาญา

เพื่อความเข้าใจง่ายและเป็นไปตามลำดับการเรียบเรียง ในบทที่ ๓ นี้จะกล่าว
 เฉพาะแต่กิจการศาลส่วนอาญา ก่อนที่จะประกาศใช้ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา เพื่อ
 ทราบประวัติความเป็นมาของกิจการศาลส่วนอาญา คือนับแต่เริ่มตั้งศาลพระราชอาญาใน
 ร.ศ. ๑๑๑ จนถึงวาระประกาศใช้ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ ช่วงระยะเวลา
 ดังกล่าวมีเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ๓ พระองค์ คือ

๑. พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (ภายหลังทรงกรมเป็นกรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์)
 ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ ถึง ร.ศ. ๑๑๓

๒. กรมหลวงพิชิตปรีชากร ตั้งแต่วันที่ ๒๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓ ถึง ร.ศ. ๑๑๕

๓. พระองค์เจ้าระพีพัฒน์ศักดิ์ (ทรงกรมเป็นกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์)

การเรียบเรียงกิจการของศาลส่วนอาญาจึงแยกเป็นสามสมัย ดังต่อไปนี้

ก. สมัยพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงเป็นเสนาบดี

แม้ว่าจะได้จัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๔ และตั้งศาลพระราชอาญาขึ้นพร้อมกันให้อำนาจชำระความนครบาลมารวมในศาลพระราชอาญาแล้วก็ตาม จากนั้นอีกปีเดียวมีประกาศกรมพระนครบาล ให้มีอำนาจชำระความพิจารณาสอบสวนโจรผู้ร้าย ให้เจ้ากรม ปลัดกรม เป็นตระลาการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลกองตระเวนได้ต่อไปอีก (เสียงคำว่าศาลนครบาล) กำหนดโทษเข็ญ ๕๐ ทิลงมา โทษไม่ถึงจำคุก แต่จะตีตราตั้งตั้งแต่ ๖ เดือนลงมา หรือปรับไม่เกิน ๒ ชั่ง ประกาศลงวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๑^(๓๔)

ในประกาศฉบับนี้มีข้อควรสังเกต คือ คำว่า คุณ กับ ตราง มีความหมายต่างกัน คำว่า คุณ คือ ที่คุมขังนักโทษตั้งแต่มัธยมโทษถึงอุกฤษโทษ กำหนดคุมขังตั้งแต่ ๖ เดือนขึ้นไป ขึ้นต่อกองมหันตโทษ

ตราง เป็นที่คุมขังนักโทษชั้นลหุโทษ กำหนดคุมขังตั้งแต่ ๖ เดือนลงมาขึ้นต่อกองลหุโทษ^(๓๕) และมีอธิบายในพระราชบัญญัติปัจจุบัน เล่ม ๑ ว่า โทษในคุณนั้นต้องใส่ห่วงคอและเพิ่มเติมโซ่ตรวนอีกด้วย

ตั้งนั้นก็เล็งเห็นแล้วว่า กรมพระนครบาลยังเพียรพยายามยึดอำนาจการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาไว้ กระทรวงยุติธรรมได้ติดต่อเป็นผลให้มีพระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตย์ยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๑ ประกาศในวันขึ้นปี คือวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ ให้ยกเลิกกรมรับฟ้อง ให้คดีทั้งหมดมาขึ้นฟ้องต่อศาลสถิตย์ยุติธรรม จัดตั้งศาลโปลิศภา (ต่อมาเรียกไปริศภาหรือศาลแขวง) ขึ้น ยกเลิกศาลกองตระเวน ให้ศาลโปลิศภาหรือไปริศภาขึ้นต่อกระทรวงยุติธรรม^(๓๖) นับว่าเป็นการโอนอำนาจกันอีกครั้งหนึ่ง

กล่าวถึงศาลพระราชอาญาซึ่งตั้งพร้อมกับตั้งกระทรวงยุติธรรม แต่มีคดีที่รับโอนมาจากศาลกรมต่าง ๆ มากครั้งค้างทับถมอยู่ รับโอนมาครั้งแรกตามบัญชีถึง ๑,๒๘๑ คดี แม้จะเริ่มกิจการศาลพระราชอาญาขึ้นใหม่ แต่ก็ต้องชำระความเก่าควบคู่กับความใหม่ พระองค์เจ้า

สวัสดิโสภณ องค์เสนาบดีองค์แรกได้กราบบังคมทูลขยายกิจการศาลยุติธรรมรวมทั้งศาล
ส่วนอาญาเพื่อให้ได้ส่วนสัมพันธ์กับคดีความ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราช
หัตถเลขา ลงวันที่ ๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๑ ความว่า

“เมื่อได้เห็นบาญชีซึ่งรวบรวมมาเช่นนี้ ก็ให้เกิดความสังเวชเป็นหนักหนา การที่
จัดใหม่ ถ้าเป็นทางที่พิจารณาได้เร็วสะดวก จะเป็นการระงับความรื้อรันทิ้งปวงนี้ได้ เป็น
การดียิ่งนัก แต่ความเก่าค้างมากถึงเพียงนี้ น่ากลัวผู้พิพากษาทั้ง ๗ ศาลจะชำระไม่เปลื้อง
ไปได้ ความใหม่ก็จะเพิ่มมาเสมอ น่าที่จะต้องเพิ่มศาลอีกเสียเป็นแน่แล้ว... ฯลฯ...”

โดยเฉพาะศาลพระราชอาญานั้น เสนาบดีกราบบังคมทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้ามิ
มีความร้อนใจมากกว่าทุกศาล เพราะความมากกว่าทุกศาล แลเป็นความที่จำจะต้องพิจารณา
ตลอดถึงสืบโดยมาก สำนวนยืดยาวเป็นความสำคัญยิ่งนัก เกรงว่ากำลังพระนเรศวรมหา
ที่จะฉลองพระเดชพระคุณไปไม่ให้ค้างคั่งจะไม่ได้ ฯลฯ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า
ตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาในศาลพระราชอาญานี้ มีหน้าที่หนักหนัดเหนื่อยแลสำคัญกว่า
ตำแหน่งอื่นทั้งปวงในสนามสถิตย์ยุติธรรม จำจะต้องเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์สูงแลประกอบด้วย
ความสามารถและความเชื่อถือของคนที่เป็นความด้วย จึงจะทำการให้สำเร็จได้... ฯลฯ...”
หนังสือกราบบังคมทูลฉบับนี้ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๑ (๓๗)

ตามหนังสือข้างต้นนี้ ความแสดงว่าสมัยเริ่มตั้งศาลพระราชอาญา พระนร
เนติบัญชากิจ (แดง) ทำการเป็นผู้พิพากษาอยู่เท่านั้น การเลือกหาตัวผู้ที่จะดำรงตำแหน่ง
อธิบดีศาลพระราชอาญานั้น ยังขอรับพระราชทานพระราชดำริอยู่ และโดยเหตุที่มีคดีความ
มากมาตั้งแต่เริ่มตั้งศาลพระราชอาญานี้เองในการตราพระราชบัญญัติจัดการศาลในสนาม
สถิตย์ยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๑ ดังกล่าวมาแล้ว จึงโปรดเกล้าให้ตั้งศาลราชทัณฑ์พิเณเพิ่มขึ้น
อีกศาลหนึ่ง เพื่อพิจารณาคดีอาญาซึ่งยังเหลือค้างคั่งอยู่ในศาลพระราชอาญา ให้ศาลทั้งสองนี้
แบ่งคดีกันไปชำระทั้งคดีเก่าคดีใหม่

ความปรากฏต่อมาในเดือนกันยายน ร.ศ. ๑๑๓ ว่า ผู้ดำรงตำแหน่งอธิบดีศาล
ราชทัณฑ์พิเณ คือ พระยาธรรมสารเนติ อธิบดีศาลพระราชอาญา คือ พระยาธรรมสารเนติ
(แดง ซึ่งเลื่อนบรรดาศักดิ์มาจากพระนเรศวรมหาบัญชากิจนั่นเอง)

อนึ่ง ควรจะบันทึกให้ปรากฏไว้ในประวัติแห่งศาลส่วนอาญาเกี่ยวกับชาวต่างประเทศ อันบังเกิดขึ้นในสมัยพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี คดีดังกล่าว คือ ในเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๒ พระยอดเมืองขวาง (ข้า ต้นสกุล ยอดเพชร)^(๓๔) ข้าหลวงไทยแคว้นคำเกิด คำมวน ต่อสู้ขัดขวางกองทหารฝรั่งเศส ที่เข้ายึดเมืองดังกล่าว ทำให้เมอซิเออร์ โกรสกรูแรงชาวฝรั่งเศสถึงตาย และมีคดีอื่นทำนองเดียวกันนี้ที่ทุ่งเชียงคำ ก่อนคดีนี้อีกด้วย รัฐบาลฝรั่งเศสเรียกร้องให้พิจารณาโทษตามสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีที่ได้ทำต่อกัน ว่าด้วยคนในบังคับสยามกระทำความผิดกฎหมายต่อคนในบังคับฝรั่งเศส ในบันทึกนี้ จักกล่าวแต่โดยย่อเพราะเป็นคดีการเมืองที่ไม่ควรแก่การวิจารณ์ ฝ่ายไทยได้ตราพระราชบัญญัติตั้งศาลรับสั่งพิเศษ ประกาศลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๒ ตั้งให้

๑. กรมหลวงพิชิตปรีชากร	เป็นอธิบดีผู้พิพากษา
๒. พระยาสิทธิราชเดโชไชย	ผู้พิพากษารอง
๓. พระยาอภัยรณฤทธิ์	ผู้พิพากษารอง
๔. พระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์	ผู้พิพากษารอง
๕. พระยาธรรมสารนิติ	ผู้พิพากษารอง
๖. พระยาธรรมสารนิติ	ผู้พิพากษารอง
๗. พระยาฤทธิรงค์วิเศษ	ผู้พิพากษารอง

ดำเนินการพิจารณาคดีนี้ ฟังทราบด้วยว่ากรมหลวงพิชิตปรีชากร ขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ต่างประเทศองค์มณฑลลาวท้าว (อุบล) อยู่ ศาลรับสั่งพิเศษชุดนี้พิจารณาพิพากษาเสร็จก่อนสิ้นปีนั้นเองโดยพิพากษายกฟ้อง รัฐบาลฝรั่งเศสไม่พอใจในผลแห่งคำพิพากษานั้น ได้อ้างข้อความแห่งสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีขึ้นอีก ให้จัดตั้งศาลอันมีระลาการฝ่ายไทยและฝรั่งเศสผสมกัน จึงได้มีประกาศลงวันที่ ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๓ ตั้งผู้พิพากษามุขฝรั่งเศส ๓ นาย ฝ่ายไทย ๒ นาย (ซึ่งไม่มีผู้พิพากษาชุดเดิมในศาลรับสั่งร่วมด้วย) ร่วมกันพิจารณาคดีใหม่ ผลคดีปรากฏในปลาย ร.ศ. ๑๑๓ อันเป็นสมัยกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดี ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ข. สมัยกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดี

วันที่ ๒๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมสืบแทนพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ งานแรกที่ทรงจัดคือ การปรับปรุงราชการศาล เริ่มด้วยให้ย้ายพระยารธรรมสารเนติจากตำแหน่งอธิบดีศาลราชทัณฑ์พิเฑไปดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ให้พระยารธรรมสารวิทย์จากศาลคดีต่างประเทศไปดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลราชทัณฑ์พิเฑ ควรทราบในที่นี้ด้วยว่า ทั้งศาลราชทัณฑ์พิเฑและศาลพระราชอาญา มีผู้พิพากษารวมทั้งอธิบดีด้วย เพียง ๖ คน เท่านั้น ต่อมาพระยารธรรมสารเนติถึงแก่กรรมในสภานั้นเอง องค์เสนาบดีกราบบังคมทูลขอตั้งพระเกษมสุขการิแทนไปพลางก่อน และในที่สุดโปรดเกล้าฯ ให้พระณรงค์วิจิต เป็นอธิบดีศาลพระราชอาญา

ยุบเลิกศาลราชทัณฑ์พิเฑ ล่วงมาถึง ร.ศ. ๑๑๕ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมทรงเห็นว่าการมีศาลราชทัณฑ์พิเฑไว้พิจารณาความอาญาเช่นเดียวกับศาลพระราชอาญานั้น เป็นการขัดข้องสับสนเปลืองโดยใช่เหตุ ทรงดำริจะยุบเลิกเสียดังเหตุผลที่ปรากฏในหนังสือกราบบังคมทูล ดังนี้

ที่ ๑๔๓/๑๓๗๕๐

ศาลว่าราชการกระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๕ มกราคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๕

ขอเดชะ ฝ่าล่องธูลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงพิชิตปรีชากร ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าล่องธูลีพระบาท

ด้วย เมื่อครั้งพระเจ้านั่งยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ยังทรงพระยศตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่นั้น เหนด้วยเกล้าฯ ว่าความอาญาของเก่าค้างค้างอยู่ยากจึงได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระบรมราชานุญาตตั้งศาลราชทัณฑ์พิเฑขึ้นอีกศาลหนึ่งสำหรับพิจารณาความอาญาใหม่ที่เจ้าพนักงานเหมือนอย่างศาลพระราชอาญา จึงได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตออกประกาศตั้งศาลราชทัณฑ์พิเฑ ลงวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ นั้นแล้ว

บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้า ๆ เห็นว่าการที่แยกศาลพิจารณาความอาญา เป็น ๒ ศาล ดังนี้ ราชการที่ทำอยู่ๆทำไปนั้นก็มีอุปสรรคประโยชน์อยู่บ้าง แต่เป็นการยากลำบาก แก่งแย่งหลบหลีกความรับผิดชอบแก่กัน ทั้งเปลืองพระราชทรัพย์เบี้ยหวัดเงินเดือนให้แก่ เจ้าพนักงานผู้น้อย ๆ ในหน้าที่ต่าง ๆ อีกด้วย

เพราะเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้า ขอรับพระราชทานพระมหากรุณาบารมีปกเกล้า รับพระราชทานยกเลิกศาลราชทัณฑ์พิเชษฐมารวมอยู่ในศาลพระวชิราวุธเป็นศาลเดียว พิจารณาความอาญาทั้งปวง มีอธิบดีศรีนครบาลผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง และผู้พิพากษาดำรงตำแหน่ง ฯลฯ

เป็นผลให้มีประกาศยกเลิกศาลราชทัณฑ์พิเชษฐมารวมอยู่ในศาลพระวชิราวุธ ประกาศลงวันที่ ๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔^(๓๙)

อนึ่งในสมัยกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี มีการเปลี่ยนแปลง ระบบยุติธรรมที่กล้าตัดสินพระทัยอยู่หลายข้อ เช่นเมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะ พยาน ร.ศ. ๑๑๓ แล้ว ได้มีคำสั่งเสนาบดีที่ ๘/๑๒๐๑๖ ลงวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔ ให้ยกเลิกตำแหน่งตระลาการ ผู้พิจารณา และนายเวร เปลี่ยนวิธีให้ผู้พิพากษาพิจารณา ความเองแล้ว ไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งนั้นต่อไป^(๔๐) นอกจากนั้นได้มีการแก้ไขการลงโทษ อันล้ำสมัย ประกาศให้ลงโทษจำคุกแทนโทษทวน (โทษเชี่ยน) ประกาศ ณ วันที่ ๑๓ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ พระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล ประกาศลงวันที่ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ ก่อนที่เสนาบดีพระองค์นี้จะทรงลาออกจากตำแหน่งเพียง ๒ วัน เป็นต้น

ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การออกประกาศกำหนดโทษผู้แพคดีมีโทษหลวง กล่าวให้เข้าใจง่ายคือ เมื่อจำเลยคดีอาญาต้องคำพิพากษาว่ามีความผิดแล้ว สมัยเดิมนับแต่ กฎหมายตราสามดวงเป็นต้นมา เมื่อศาลพิพากษาลงโทษจำคุกจำเลย ไม่เคยมีกฎหมาย กำหนดโทษชั้นสูงชั้นต่ำไว้ ในคำพิพากษาก็ไม่มีกำหนดโทษไว้เช่นเดียวกัน คงว่าไว้แต่ให้ ประหารชีวิตหรือจำคุกไว้เท่านั้น ถ้าเป็นโทษจำคุก ต่อเมื่อใดผู้พิพากษาเห็นสมควร จึงจะ นำความขึ้นกราบบังคมทูล ฯ ขอให้ทรงพระกรุณาปล่อยตัวไป ทว่าพระราชอาณาเขตจะมี จำเลยมากเพียงใด เป็นการหนักเหลือวิสัยต่อองค์พระมหากษัตริย์ที่จะทรงรับเรื่องราวเพียงใด กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงพิจารณาแล้ว ประกาศให้ข้าหลวงพิเศษในหัวเมืองต่าง ๆ กำหนด

โทษจำเลยในคำพิพากษาคืออาญาทุกคดีไป เป็นการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมเดิม เป็นผลดีแก่ทุกฝ่าย ประกาศลงวันที่ ๒๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕

ส่วนคดีเรื่องพระยอดเมืองขวางเป็นจำเลย ซึ่งได้ตั้งคณะตุลาการผสมฝรั่งเศสไทย ขึ้นพิจารณาคดีใหม่ในสมัยเสนาบดีพระองค์ก่อนนั้น เนื่องจากองค์คณะตุลาการผสมมีผู้พิพากษาที่เป็นฝรั่งเศส ๓ คน ฝ่ายไทยเพียง ๒ คน ผลคดีจึงปรากฏในเดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๑๓ ว่าพระยอดเมืองขวางมีความผิดให้จำคุก ๒๐ ปี ผลคดีเช่นนี้ คนไทยทั้งชาติรู้สึกอย่างไรในสมัยนั้น เห็นได้จากประวัติท่านเจ้าพระยาหมื่นทรรค์ดิธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ว่าท่านเจ้าพระยาได้ชักชวนผู้ที่รู้จักคุ้นเคย เรือไรทำตrownด้วยทองคำเพื่อจำจองพระยอดเมืองขวางผู้ต้องโทษตามคำพิพากษานั้น

นอกเหนือไปจากการปรับปรุงศาลยุติธรรมในหลายด้านดังที่กล่าวมาแล้ว กรมหลวงพิชิตปรีชากรยังได้ทรงกวัดขັນเรื่องความค้างชำระตามกลไกต่าง ๆ ที่ขัดข้องทุกอย่างเท่าที่ทรงทราบ นับแต่ให้ยกศาลราชทัณฑ์พิเชษฐมารวมกับศาลพระราชอาญา เลิกตำแหน่งตระลาการ ผู้พิจารณาและนายเวรเสีย ดังได้กล่าวมาแล้ว คดีความก็มีได้ลดน้อยลงไปเท่าที่ควร จึงทรงจัดการต่อไปอีก ๓ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ทรงเป็นต้นคิดตราพระราชกำหนดตั้งศาลรับสั่งพิเศษ สำหรับชำระสะสางคดีความที่มีโทษหลวงชั้นเก่าซึ่งค้างอยู่ ณ ศาลพระราชอาญาในกรุงเทพฯ ทั้งปวง ลงวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕ ตั้งกรรมการพิเศษขึ้น ๓ กอง แยกชำระความค้างเป็นการด่วน มีข้อสังเกตว่า ได้ให้มีสเตอร์เกิก ปาตริก ที่ปรึกษากฎหมายขณะนั้นเป็นกรรมการด้วย กะว่าจะให้แล้วเสร็จใน ๓ เดือน แม้องค์เสนาบดีก็ทรงเป็นกรรมการในกองที่ ๒ ด้วย บทบัญญัติตามพระราชกำหนดนี้ให้อำนาจคณะกรรมการศาลรับสั่งอย่างกว้างขวาง ข้อ ๙ แห่งพระราชกำหนดนี้มีว่า เมื่อพิจารณาความเก่าเรื่องใด เห็นว่าจำเลยต้องขังมานานพอสมควร หรือเกินสมควรแล้ว ก็ไม่ต้องชำระต่อไป ให้ปล่อยตัวไปได้เลย ดังนี้ เป็นต้น

๒. ทรงดำริให้ตราพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕ มีข้อความเพียง ๔๐ มาตรา เพื่อเร่งรัดการพิจารณาคดีอาญาที่ค้างค้างอยู่มาก

๓. ออกกฎเสนาบติ ลงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ เร่งรัดเวลาทำการของ
ผู้พิพากษาทั้งปวงเพื่อให้ชำระคดีได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ตามพระประวัติ กรมหลวงพิชิตปรีชากร (พระองค์เจ้าศักดินาคุณยุคล ดันสกุล
ศักดินา) มิได้ทรงเล่าเรียนวิชากฎหมายในต่างประเทศแต่ประการใด เพียงแต่ทรงเข้ารับ
การฝึกราชการในสำนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเทววัชรินทร์ผู้บัญชาการศาลรับสั่ง แต่
พระปฏิภาณมีอยู่ประจำพระองค์จึงทรงรับความรู้ทางนิติศาสตร์ได้มากเป็นพิเศษ ประกอบ
ด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว รับผิดชอบในงานอย่างมั่นคง จึงทรงรับราชการด้านปกครอง
และด้านยุติธรรมได้เป็นอย่างดียิ่ง ดังพรรณนามา

ก. สมัยกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบติ

พระนามในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นที่ทราบที่เคารพของนักนิติศาสตร์
ในประเทศไทยอย่างสูงสุด ในฐานะองค์ปฐมาจารย์ผู้ทรงสั่งสอนวิชากฎหมายโดยตรง ทรง
ปรับปรุงประมวลกฎหมายทั้งสาขาสารบัญญัติและวิธีสบัญญัติให้ทันสมัยอย่างประเทศอารยะ
ทั้งปวง อันเป็นผลให้เป็นข้ออ้างเจรจายกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต คือยกเลิกศาล
ต่างประเทศได้ทั้งหมดในกาลต่อมา ข้อเขียนในที่นี้จำกัดเพียงเท่าที่พระองค์ท่านทรงจัดการ
ให้เป็นผลอย่างไรต่อคดีส่วนอาญา และในศาลส่วนอาญา พระกรณียกิจอันได้ทรงปฏิบัติมี
โดยย่อตามลำดับ นับแต่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบติ วันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ ดังต่อไปนี้

๑. เมื่อปลายสมัยกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงดำรงตำแหน่งเสนาบติ ได้ประกาศ
กำหนดโทษผู้แพคดีมีโทษหลวงในศาลหัวเมืองมาแล้ว กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเห็น
ว่า วิธีการกำหนดโทษเช่นนั้น ควรมีในศาลสถิตย์ยุติธรรมในกรุงเทพ ฯ ด้วย เมื่อทรง
รับตำแหน่งเสนาบติได้ ๗ วัน จึงมีประกาศสำหรับสนามสถิตย์ยุติธรรมจะกำหนดโทษผู้แพ
คดีมีโทษหลวง ลงวันที่ ๑๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ มีข้อความให้ศาลกำหนดโทษจำเลยผู้ต้อง
คำพิพากษาว่ากระทำผิดลงไว้ทุกคดี แต่เนื่องจากสมัยนั้นยังไม่มีประมวลกฎหมายอาญา องค์
เสนาบติได้รวบรวมอัตราโทษตามที่ทรงเห็นสมควรไว้เป็นแบบแผน^(๔๑) ดังนี้

กำหนดจำคุก

กำหนดจำคุกที่ศาลวางทุกวันนี้ ทราบได้พอเป็นประมาณ ได้ทำบาปไว้ว่า
เท่านี้ปี ๆ คือ เป็นกำหนดอย่างแรง ตามธรรมดาน้อยกว่านั้น และถ้ามีข้ออะไรเป็น
พิเศษมากกว่านั้นก็มียกน้อยเพียงไรนั้น แล้วแต่ผิดอย่างร้ายฤาอย่างเบา มีข้อผ่อนโทษ
ข้อกรณารุณาไม่ตามกฎหมายลักษณะอาญาธรรมดา ทุกวันนี้มีพระราชบัญญัติใหม่ก็มีข้อบ่ง
โทษเสมอ ต่อไปนั้นว่าแต่ที่ยังไม่มีบ่ง

ขบถ ประหารชีวิตร์ แลริบราชบาห์

รับสินบล ๓ ปี

ทำเงินแดง ๗ ปี

ฆ่าคนตายโดยตั้งใจ ประหารชีวิตร์

ฆ่าคนตายโดยทำร้ายสาหัส แต่ไม่ได้ตั้งใจให้ถึงตาย ๑๕ ปี

ฆ่าคนตายโดยไม่ตั้งใจ ๕ ปี

ทำร้ายเนื้อตัวคน ๑ ปี แผลสาหัส ๓ ปี

ทำร้ายเนื้อตัวคนด้วยอาวุธเครื่องมือ ๓ ปี แผลสาหัส ๗ ปี

แผลสาหัสโดยตั้งใจจะให้ตาย ๑๐ ปี

วางยาพิศม์ไม่ถึงตาย ๑๐ ปี

ลักเด็ก (ไม่ใช่ลักภา) ๕ ปี

ปล้นทำร้ายเจ้าทรัพย์ ๒๐ ปี (ธรรมดา ๑๕ ปี)

ปล้น ๑๒ ปี (ธรรมดา ๑๐ ปี)

กันโจกเอาทรัพย์ }
ข่มขืนเอาทรัพย์ } ๗ ปี

ตีชิง ๗ ปี

แย่งชิง ๕ ปี

วิ่งราว ๔ ปี (ธรรมดา ๓ ปี)

ย่องเบา ๓ ปี

รับของโจร บ่อย ๆ	๓ ปี ครั้งเดียว ๑ ปี
ตั้งใจทำร้ายทรัพย์	๓ ปี
วางเพลิง	๑๐ ปี (กฎหมายมีถึงให้ประหารชีวิต)
ปลอมตราปลอมลายมือ	๕ ปี

๒. เนื่องจากระบบการศาลสมัยนั้นยังไม่มีบทบัญญัติห้ามฟ้องซ้ำ คู่ความที่ได้ฟ้องร้องกันในศาลปรีศภาแล้ว ไม่พอใจในคำพิพากษา ได้นำคดีมาฟ้องยังศาลพระราชอาญา และศาลแพ่งอีกต่อไปเป็นที่เดือดร้อนเพราะไม่มีที่สิ้นสุด จึงมีประกาศห้ามมิให้คู่ความเก็บเอาคดีที่ศาลปรีศภาตัดสินแล้วมาฟ้องต่อศาลแพ่ง ศาลอาญา หากคู่ความไม่พอใจในคำพิพากษาศาลปรีศภาให้ฟ้องอุทธรณ์ต่อไป ประกาศลงวันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖^(๔๒)

๓. ปรับปรุงวิธีพิจารณาความอาญา โดยพระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา ศก ๑๒๐ ประกาศใช้วันที่ ๒๙ เมษายน ร.ศ. ๑๒๐ ว่าด้วยเหตุออกหมายจับเหตุราษฎรฟ้องร้องข้าราชการ และใน ร.ศ. ๑๒๖ ได้มีพระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญากลับบับหนึ่ง ว่าด้วยให้อำนาจพนักงานอัยการฟ้องเรียกทรัพย์คืนได้ในคดีลักทรัพย์ แย่งชิง วิวาท ปล้นทางบก ทางน้ำ กันโจก ฉ้อโกง ยักยอกทรัพย์ และรับของโจร โดยพนักงานอัยการไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาล ข้อความตอนนี้เป็นต้นบัญญัติที่ใช้มาถึงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในปัจจุบันด้วย

๔. เพื่อบรรเทาจำนวนคดีความในชั้นอุทธรณ์และชั้นฎีกา มีพระราชบัญญัติอุทธรณ์ ร.ศ. ๑๒๓ กำหนดโทษและทุนทรัพย์ที่จะอุทธรณ์ ฎีกาได้ตามลำดับ

๕. ในที่สุดได้มีประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ เป็นประมวลกฎหมายอาญาฉบับแรกในประเทศไทย ดังได้กล่าวไว้ในท้ายความแห่งบทที่ ๑ แล้ว รัฐบาลไทยยังสามารถประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ ได้ทันในปีเดียวกันนั้นด้วย ความเร่งรีบทำการทั้งนี้ เหตุผลข้อหนึ่งในจำนวนหลายข้อก็คือ พยายามปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัย เพื่อให้พันธุวิธสภาพนอกอาณาเขตหรือเพื่อให้ได้เอกราชทางการศาลนั่นเอง

ข้อสังเกตบางประการในพระธรรมนูญศาล ร.ศ. ๑๒๗ เกี่ยวกับคดีส่วนอาญามีว่า เมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรมคราว ร.ศ. ๑๑๐ นั้น ได้รวมศาลนครบาล ศาลอาญานอกเขารวม

กันเป็นศาลพระวราชอาญาแล้ว เหตุใดต้องมาบัญญัติไว้ในพระธรรมนูญศาล ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓ เป็นอย่างเดียวกันอีก ข้อนี้มีเหตุผลว่า เอาความเดิมมาบัญญัติไว้ให้แจ้งชัดแสดง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นของศาลยุติธรรมเพื่อเป็นผลในการขอเลิกสนธิสัญญา เกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนั่นเอง

อนึ่ง ปรากฏในที่หลายแห่งว่าคดีที่ต้องพิจารณาที่ศาลกงสุลกิติ คดีเกี่ยวกับคน ต่างประเทศกิติ ที่บางแห่งเรียกศาลนั้น ๆ ว่า ศาลต่างประเทศก็มี ศาลคดีต่างประเทศก็มี มีผู้สงสัยว่าเป็นคนละศาลกันมีหน้าที่ต่างกันอย่างไร คำตอบมีตามประกาศเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ ประกาศลงวันที่ ๙ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘ ว่า ศาลต่างประเทศ และศาลคดีต่างประเทศ คือศาลเดียวกัน ที่ถูกให้เรียกว่าศาลคดีต่างประเทศ

บทที่ ๔

บทสรุป

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์จำต้องทรงพินิจตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมไป ตั้งแต่วันที่ ๒๗ มกราคม ร.ศ. ๑๒๙ ด้วยเหตุพระอนามัยจะรับงานหนักเช่นในกระทรวงนี้สืบ ไปได้ด้วยยาก นับแต่ล่วงสมัยแห่งพระองค์ท่านแล้ว กิจการปรับปรุงประมวลกฎหมายที่เป็น หลักใหญ่ เช่นประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และพระธรรมนูญศาลก็ได้สำเร็จลงทั้งสิ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ด้วยลักษณะการทำงานเร่งเวลาของผู้มีความสำนึกในชาติของตน ประวณจะให้เป็นข้ออ้างเจรจากับต่างประเทศให้พ้นจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต อันลิดรอนอธิปไตยทาง ศาลของประเทศไทยมาช้านานตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔ (สมัยรัชกาลที่ ๔)

มีข้อสังเกตว่า ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ซึ่งประกาศใช้ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ เรียกชื่อ ศาลอาญา แทนชื่อศาลพระวราชอาญา และไม่มีชื่อศาลคดีต่างประเทศในพระธรรมนูญศาลยุติธรรมอีกต่อไป แต่เนื่องจากการเจรจาสัญญาเสมอภาคยังดำเนินไปไม่

สำเร็จ รัฐบาลไทยจึงจำต้องตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๔ เพื่อใช้พิจารณาคดีต่างประเทศที่ยังค้างชำระอยู่ เมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้มีการแลกเปลี่ยนสัตยาบัน สนธิสัญญาเสมอภาคกับประเทศฝรั่งเศสเป็นชาติสุดท้าย จึงมีการโอนคดีที่เกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษและคนในสังกัดชาติฝรั่งเศสไปยังศาลธรรมดาเมื่อวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒ เอกราชทางการศาลของประเทศจึงมีโดยบริบูรณ์นับแต่บัดนั้น^(๔๓) ที่เรียบเรียงเกี่ยวข้อมาถึงกรณีอำนาจศาลนี้ ก็เนื่องด้วยคดีอาญาเป็นแผนกหนึ่งในศาลคดีต่างประเทศอยู่ด้วย

ชื่อศาลอาญา มีขึ้นตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ซึ่งประกาศใช้ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ราชการ ศาลอาญาดำเนินการสืบต่อจากศาลพระราชอาญาเพราะเป็นศาลเดียวกัน ราชการและคดีความมีมากขึ้นทุกปี ตัวตึกที่ทำการต้องแยกซอยเป็นห้องพิจารณาให้มากที่สุด แม้จะขอใช้ตึกที่ทำการเดิมของศาลแขวงพระนครเหนือเป็นห้องพิจารณาเพิ่มเติมอีกก็หาพอแก่การไม่ เมื่อย้อนไปพิจารณาถึงพระราชปราวณในคราวยุบเลิกศาลราชทัณฑ์พิเลหมารวมกับศาลพระราชอาญา ครั้น ร.ศ. ๑๑๔ นั้น พระราชปราวณมีข้อความว่า

“ถ้าแลสืบไปภายหน้ามีความพระราชอาญาฤๅความแพ่งคั่งค้างมากกว่ากำลังแลเวลาที่ผู้พิพากษาจะทำการแต่ศาลเดียวให้แล้วลำเราไปไม่ได้ ก็ให้อธิบดีผู้พิพากษาใหญ่ในศาลพระราชอาญา ฤๅศาลแพ่งปรึกษาหารือกับเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จัดแบ่งแยกตัวผู้พิพากษาในศาลนั้น ๆ ออกเป็สองศาลฤๅสามศาลเป็กอง ๆ ทำการพิจารณาคดีความที่มีมากนั้น กว่าจะสำเร็จล่วงแล้วไปได้ให้ทันกำหนดเวลาอันควรจะแล้วได้ ฯลฯ”

ดังนี้ พระราชปราวณนั้นเป็นจริงขึ้นมาในบัดนี้เมื่อเวลาล่วงมา ๔๕ ปี การจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเพิ่มศาลอาญารับรู้ขึ้นเพื่อให้พอแก่คดีอาญาที่มีจำนวนทับทวีขึ้นไป

ในด้านคดีความนั้น คดีอาญาที่มีความลึกซับซ้อน ทารุณโหดร้าย หรือที่เกี่ยวกับการเมืองย่อมบังเกิดมิในทุกบ้านเมือง รวมทั้งในประเทศไทยนี้ด้วย และได้มีคดีทุกประเภทดังกล่าวได้รับการพิจารณาพิพากษามาในศาลอาญา กลไกแห่งความยุติธรรมมิได้อยู่ที่ตัวบทกฎหมายแต่อย่างเดียว ยังต้องประกอบด้วยศีลธรรม การจัดระบบสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษาและสิ่งแวดล้อมอีกหลายประการ ปัจจัยสำคัญในการยุติธรรมยังมีข้อควรพิจารณาอีกประการหนึ่ง คือ บุคคล

บุคคลในกระบวนการยุติธรรม ย่อมประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่าย เช่นเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ให้บริการต่อประชาชน พนักงานฝ่ายปกครอง ตำรวจ พนักงานสอบสวน ทนายความ พนักงานอัยการ รวมทั้งผู้พิพากษาด้วย ข้อเขียนนี้จะกล่าวถึงเฉพาะผู้พิพากษา โดยไม่ล่งล้าไปกล่าวถึงหน่วยงานอื่น

ตั้งแต่โบราณมาในคำภีร์พระธรรมศาสตร์ปรากฏคำสั่งสอนอยู่ว่า “อันว่านรชาติ จำพวกใด ผู้จะเป็นแวนแก้วอันวิเศษฉลองพระเนตรพระมหากษัตริย์ตัดสิน ข้อคดีอาญา ประชาราษฎร์ มีมิต คือโมหะ ทวิจารณปัญญามิได้ กำบังซึ่งปัญญาแลจักสุข มิได้เห็นซึ่งประโยชน์ในอิทธิโลกและปรโลก ประโยชน์ตนแลผู้อื่น มีเจ้าแห่งตนเป็นต้น มีจิตกำหนด ลามะสการโลกามิสต่าง ๆ และมีได้วินิจจยข้อคดีโดยยุติธรรมประเพณีตามคำภีร์พระธรรม- ศาสตร์ ลุอำนาจแก่อคติ ๔...าลา” คำสั่งสอนนั้นได้ชี้แจงให้เห็นความเสื่อมวิบัติ เพราะเหตุ ที่ผู้พิพากษาดุลาการไม่มีความรู้ ไม่มีความเป็นธรรมในการพิจารณาพิพากษา และในทาง เปรียบเทียบได้สั่งสอนให้ผู้พิพากษาดุลาการทั้งปวงตั้งอยู่ในศีล มีหิริโอตปรรณ มีเมตตา หมั่นศึกษาหาความรู้ทั้งปวง “อันอาจให้คุณวิเศษ คือเป็นพระเนตรแห่งพระมหากษัตริย์จะ ได้ตัดสินข้อคดีแห่งอาณาประชาราษฎร์ขอบเขตพันธสีมาพระราชอาณาจักร ให้ปราศจากหลักตอ เสี้ยนหนาม” ดังนั้นเป็นจรรยาบรรณมาแต่เบื้องโบราณ มิได้ล่วงด้วยกาล คงทันสมัยมาจน บัจุบัน

โดยเฉพาะตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญานี้ ปรากฏในลายพระหัตถ์พระองค์ เจ้าสวัสดิโสภณเสนาบดี ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๑ กราบบังคมทูลความว่า “ตำแหน่ง อธิบดีผู้พิพากษาในศาลพระราชอาญานี้ มีหน้าที่หนักหนัดเหนื่อยและสำคัญกว่าตำแหน่งอื่น ทั้งปวงในสนามสถิตย์ยุติธรรม จำจะต้องเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์สูง และประกอบด้วย ความสามารถและความเชื่อถือของคนที่เป็นความด้วย จึงจะทำการให้สำเร็จได้ ฯลฯ”

ความสำคัญในตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญายังคงสภาพเช่นนี้อยู่ตลอดมา ในวาระที่จะเปิดทำการศาลอาญาธนบุรี กระทรวงยุติธรรมได้เลือกข้าราชการตุลาการชั้น ผู้ใหญ่ ประกอบด้วยคุณลักษณะดังกล่าวเพื่อดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษา ดังปรากฏนาม ของท่านในหนังสือเล่มนี้ ได้นำความกราบบังคมทูล และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งนั้นแล้ว เป็นที่มั่นใจได้ว่าท่านอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาธนบุรีท่านแรกนี้ จักได้วางระเบียบแบบแผนอันดีควบคุมการปฏิบัติงานทั้งฝ่ายธุรการและฝ่ายตุลาการให้บรรลุ ประโยชน์ยุติธรรมและความผาสุกแก่ปวงชน สนองนโยบายของกระทรวงยุติธรรมสืบไป

หนังสืออ้างอิง

๑. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑
๒. หลักไทย โดย ชุนวิจิตรมาตรา พิมพ์ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๑๖ หน้า ๑๙๕
๓. ประวัติศาสตร์กฎหมาย โดย หลวงสุทธิวาตนฤพุมิ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๔๔๐
๔. คำนำ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔
๕. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒ หน้า ๔๕๗
๖. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓ หน้า ๑๒๑
๗. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เล่ม ๑ หน้า ๖๒, ๗๒
๘. หนังสือเมืองไทยในรัชกาลที่ ๓ โดยวอลเตอร์ เอฟ เวลลา พิมพ์ในงานศพพระชาติตระการ พ.ศ. ๒๕๑๑ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒ หน้า ๒๙
๙. พระราชปรารภในกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗
๑๐. บรรยายพงศาวดารสยาม กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พ.ศ. ๒๔๖๗ หน้า ๒๕
๑๑. พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา พิมพ์ครั้งที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๑๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๑๑
๑๒. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๕ หน้า ๓๔
- ปาฐกถาเรื่องลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พ.ศ. ๒๔๗๐
๑๓. ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๓
๑๔. ประชุมพงศาวดาร ภาค ๗๖
๑๕. ปาฐกถาตามข้อ ๑๒ และสาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑๓ หน้า ๑๓๗
๑๖. พระบรมราชาธิบายในรัชกาลที่ ๕ แก่ไขการปกครองแผ่นดิน
๑๗. สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑๑ หน้า ๒๒๘
๑๘. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม รวมสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับนานาประเทศ

๑๙. จารึกหิรัญบัตร ดุลหาญ เล่ม ๒ ปีที่ ๗ หน้า ๑๘๖
๒๐. เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ คณะรัฐมนตรี จัดพิมพ์ หน้า ๕๕
๒๑. พระราชบัญญัติในปัตยุบัน เล่ม ๑ พระนิพนธ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ หน้า ๑๕๔
๒๒. กฎหมายรัชกาลที่ ๕ หน้า ๖๕๔
๒๓. เล่มเดียวกับข้อ ๒๒ หน้า ๑๓๐๒
๒๔. เล่มเดียวกับข้อ ๓ หน้า ๑๔๔
๒๕. ดำนาวันงหน้า ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๓ โรงพิมพ์ก้าวหน้า หน้า ๑๖๕
๒๖. ดำนาวันงเก่า ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๖ โรงพิมพ์คุรุสภา หน้า ๑๒๔
๒๗. เล่มเดียวกับข้อ ๒๖ หน้า ๑๐๖
๒๘. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔ หน้า ๙๖
๒๙. เล่มเดียวกับ ข้อ ๒๒ หน้า ๑๗๓๔
๓๐. หนังสือพระราชลัญจกรและตราประจำตัว ประจำตำแหน่ง โดยพระยาอนุমানราชชน พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
๓๑. เรื่องที่ ๕๖ แฝ้ม ๒๔ ก. พ.ศ. ๒๔๙๕ กองเก็บ กระทรวงยุติธรรม
๓๒. ประวัติเจ้าพระยามหิธร พ.ศ. ๒๔๙๙ หน้า ๒๒๒
๓๓. กองเก็บ กระทรวงยุติธรรม เรื่องเดียวกับข้อ ๓๑
๓๔. เล่มเดียวกับข้อ ๒๒ หน้า ๑๓๔๙
๓๕. เล่มเดียวกับข้อ ๒๔ หน้า ๙๔
๓๖. เล่มเดียวกับข้อ ๒๒ หน้า ๑๔๗๐
๓๗. กองเก็บ กระทรวงยุติธรรม
๓๘. เอกสารกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา ร.ศ. ๑๑๒ กองทัพเรือจัดพิมพ์ หน้า ๒๐๗
๓๙. เล่มเดียวกับข้อ ๒๒ หน้า ๑๘๙๑
๔๐. กองเก็บ กระทรวงยุติธรรม แฝ้มที่ ๓ ร.ศ. ๑๑๔
๔๑. เล่มเดียวกับข้อ ๒๑ หน้า ๔ และหน้า ๑๒ ก.
๔๒. เล่มเดียวกับข้อ ๒๒ หน้า ๒๒๙๖
๔๓. วัฒนธรรมทางการศาล พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระนิติธารณ์พิเศษ พ.ศ. ๒๔๙๗ หน้า ๓๔

ประวัติศาสตร์แขวง

วรา ไวยหงษ์

การสืบตำนานศาลแขวงก็เช่นเดียวกับเรื่องราวความเป็นมาของศาลยุติธรรมทั่วไป ประวัติศาสตร์บอกให้เราเห็นว่า ในสมัยดึกดำบรรพ์เป็นต้นมา ใครมีอำนาจมากที่สุดได้เป็นผู้ปกครอง พลเมืองที่อยู่ใต้ความปกครองมีข้อพิพาทกันเรื่องใด ผู้ปกครองเป็นผู้ชี้ขาดว่าใครผิดใครถูก หลักประกันความถูกต้องหรือความยุติธรรมอยู่ที่คนคนเดียว หรืออย่างมากที่สุดก็อยู่ที่คนสองสามคนที่ผู้ปกครองไว้วางใจให้ชี้ขาดข้อพิพาทเท่านั้น มนุษย์มีวิวัฒนาการทางความคิดเพิ่มขึ้น รู้จักนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รู้จักเคารพนักบวชและนักปราชญ์ ซึ่งส่วนมากก็เป็นพลเมืองระดับเดียวกัน มีฐานะความเป็นอยู่เยี่ยงราษฎรสามัญด้วยกัน

มีตัวอย่างในคริสต์ศักราช ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๑๗๕๘ ก่อนรัชสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ๔๒ ปี) ราษฎรในประเทศอังกฤษได้ต่อสู้จนได้มาซึ่งกฎบัตร เรียกว่า แมกนา คาร์ทา ข้อหนึ่งแห่งกฎบัตรนี้มีว่า ราษฎรจะถูกจับกุมคุมขังนอกเหนือไปจากบทกฎหมายไม่ได้ และผู้ชี้ขาดผิดถูกต้องเป็นลูกขุนอันมาจากราษฎรพื้นเพเดียวกับเขาตนเอง เป็นการแยกอำนาจอธิปไตยทางการเมืองการศาลออกมาเป็นอิสระ เป็นแม่บทในระบอบประชาธิปไตยทั่วไป

ในประเทศไทยครั้งโบราณมีการปกครองระบบเจ้าเมืองมีอำนาจสูงสุด เจ้าเมืองเก็บภาษีว่าการปกครองและชำระตัดสินคดีไปเสร็จเด็ดขาดทุกอย่าง เริ่มจัดระเบียบการปกครองในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑—พ.ศ. ๒๐๓๑) จัดลักษณะการปกครองแบบพลเรือนเป็น เมือง วัง คลัง นา เรียกว่าจตุสดมภ์ กรมวังเป็นผู้จัดการด้านยุติธรรม เพราะอยู่ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์ตามรูปเดิม ที่กล่าวมานี้สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงต้นรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ การปกครองยังอยู่ในรูปเดิม เพียงแต่กรมเมืองให้เรียกว่ากรมพระนครบาล กรมพระนครบาลมีกองตระเวนซ้าย ตะเวนขวา มีเขตปกครองในกรุงเทพฯ พนักงานกรมพระนครบาลจับผู้ร้ายเอง ผู้ใหญ่ในกรมนั้นชำระตัดสินความโจรผู้ร้ายเองทั้งสิ้น ยังไม่มีผู้พิพากษาระลาการชำระความเป็นอิสระในสมัยนั้น

หลักฐานทางราชการที่จัดว่าเป็นปฐมบทจัดการศาลยุติธรรม ได้แก่พระราชบัญญัติสำหรับตราการศาลรับสั่ง ประกาศ ณ วันอังคาร เดือนแปด ขึ้นหนึ่งค่ำ ปีมะจอ จุลศักราช ๑๒๓๖ (ตรงกับวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๗) ความว่า พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุณนาค ตำแหน่งราชไปรวตเสีเกรตารี) กราบบังคมทูลว่า โจรผู้ร้ายชุกชุมขึ้นกว่าแต่ก่อน เหตุด้วยเจ้าพระยายมราช (เฉย ยมภัย) อธิบดีกรมพระนครบาลชราแล้วและเจ็บป่วย ราชการในกรมนั้นขัดข้องอยู่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรึษาในที่ปรัษาราชการแผ่นดินแล้ว ให้จัดข้าทูลละอองเป็นตราการศาลรับสั่งชำระความกรมพระนครบาล ให้กรมพระนครบาลเลือข้าราชการผู้ใหญ่ไว้นายหนึ่งรวมกับตราการศาลรับสั่งที่ตั้งขึ้นใหม่ร่วมชำระความที่ค้างอยู่ ให้กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า ที่มี ความชำระอยู่เดิม ส่งสารบบความผู้ร้ายมาขึ้นต่อตราการศาลรับสั่งให้สิ้นเชิง มีข้อยกเว้นอยู่ว่า ถ้าเป็นความผู้ร้ายย่องเบา ลักลวงทรัพย์สิ่งของเล็กน้อย ถ้าตราการศาลรับสั่งเห็นสมควร จะให้ตราการในศาลนครบาลเดิมชำระอยู่ต่อไปก็ได้ เดิมเมื่อดั้งศาลรับสั่งนั้น ให้พระยาเจิวราชไมตรีเป็นนายก หรือשר์แมน

พลตการณดังกล่าวนี้ เป็นระยะที่ ๑ ที่แสดงว่ามี การตัดอำนาจมิให้ปลิตจันผู้ร้าย แล้วตัดสินใจชำระความเสียเอง โดยให้ส่งเรื่องให้ตราการศาลรับสั่งตัดสินใจ

กรมพระนครบาลยังรักษาอำนาจชำระความ

ช่วงเวลา จ.ศ. ๑๒๓๖ (พ.ศ. ๒๔๑๗) ปีเดียวกับที่ตั้งศาลรับสั่งนั้นเอง ก็มีการปรับปรุงกิจการตำรวจ รุ่น “พลตระเวนสยาม” มีปลิตสำหรับกรุงเทพ ฯ ๓ กอง

กองหนึ่งสำหรับในกำแพงเมือง พระยามมหนนตรี เป็น กอดอแนล

กองหนึ่งสำหรับนอกกำแพงเมืองฝั่งตะวันออก พระยาอินทวราธิบติสิทราชรองเมือง (ม.ร.ว. ลพ สุทัศน์ ณ อยุธยา ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นเจ้าพระยาอภัยราชา) เป็น ผู้กำกับ

กองหนึ่งสำหรับฝั่งฟากตะวันตก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธวัชมิ กับพระสุริยภักติเป็นผู้กำกับ ปลิตทั้งสามกองนี้เมื่อจับผู้ร้ายได้ก็ชำระความเอง ไม่ส่งต่อศาลรับสั่ง ก็เห็นได้ว่าปลิตในกรมพระนครบาลยัดอำนาจชำระความคืนไป เห็นได้ชัดในประกาศ

จ.ศ. ๑๒๔๓ สมัยกรมหมื่นภูวเรศธำรงศักดิ์ทรงบังคับกรมพระนครบาล ให้รวมศาลกองตระเวนไปขึ้นกรมพระนครบาล นี่เป็นระยะที่ ๒ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้ทรงนิพนธ์ถึงเหตุนี้ว่า “ตุลาการเป็นคนผู้น้อยทั้งสติปัญญาและยศ” จะตัดสินอะไรในสมัยนั้นก็เป็นการยาก

การเปลี่ยนแปลงหลังจากตั้งศาลสถิตยยุติธรรม

เมื่อ จ.ศ. ๑๒๔๔ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๕) ได้ตั้งศาลสถิตยยุติธรรมแล้วก็ตาม กรมพระนครบาลในบังคับบัญชาของกรมหมื่นภูวเรศธำรงศักดิ์ยังคงมีอำนาจชำระความอยู่ต่อมาถึง จ.ศ. ๑๒๔๘ จึงมีประกาศให้ยกเอาความในกรมพระนครบาลทั้งหมดมาชำระในพระบรมมหาราชวัง เป็นระยะที่ ๓

สี่ ช เมื่อดังกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๐

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมใน ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) ในข้อ ๓ แห่งประกาศนั้นให้รวมศาลนครบาลกับศาลอาญานอกเข้าด้วยกัน เรียกว่าศาลพระราชอาญา ตามตัวหนังสือ คำว่าศาลนครบาลก็น่าจะหมดไป กรมนครบาลไม่น่าจะชำระความได้อีก แต่หาเป็นไปเช่นนั้นไม่ ถ้าจะว่ายุบเลิกศาลนครบาลไปแล้ว ก็ยังมีศาลกองตระเวนอยู่อีก ต้องมีพระราชบัญญัติตั้งศาลโปริสภา เป็นศาลกองตระเวนสำหรับกรุงเทพมหานคร ร.ศ. ๑๑๑ มาบังคับอีก ครั้งแรกตั้งขึ้น ๑ ศาล มีอำนาจพิจารณาความลหุโทษหรือถึงมีชฉนิโทษ เพียง ๕๐ ทีลงมา แลโทษจำต้องตั้งตั้งแต่ ๖ เดือนลงมา ปรับไม่เกิน ๒ ชั่ง ศาลโปริสภาให้ขึ้นต่อกระทรวงยุติธรรม เป็นระยะที่ ๔ และ คำว่าศาลโปริสภานี้เองคือที่มาของคำว่า ศาลแขวง ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

ล่วงมาถึง ๒ ปี เป็น ร.ศ. ๑๑๓ มีประกาศตั้งศาลโปริสภาขึ้นในกรุงเทพฯ เพิ่มอีก ๓ ศาล ด้วยเห็นว่าเป็นประโยชน์และความสะดวกของราษฎร รวมเป็นศาลโปริสภา ๔ ศาลอยู่ได้ ๑ ปี สมัยกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมทรงให้ยุบเสีย ๑ ศาล เหลือศาลโปริสภา ๓ ศาลในกรุงเทพฯ เท่าจำนวนศาลแขวงในกรุงเทพฯ สมัยปัจจุบัน ข้อความตอนนั้นจัดเป็นระยะที่ ๔

กองไต่สวนโทษหลวง

แม้จะได้ยกเลิกศาลนครบาล ศาลกองตระเวนไปตั้งที่ทราบแล้ว กรมนครบาลก็ยังมีอำนาจทางคดีอยู่ที่กองไต่สวนโทษหลวง จึงมีพระราชบัญญัติว่าด้วยหน้าที่ราชการซึ่งเกี่ยวข้องกับอยู่ในระหว่างกระทรวงนครบาลแลกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๖ บัญญัติให้ยกเลิกกองไต่สวนโทษหลวง ให้รวบรวมสำนวนคดีในกองนั้น ส่งต่อกรมอัยการซึ่งสังกัดกระทรวงยุติธรรม นับเป็นระยะที่ ๕ ของการแย่งอำนาจชำระความอาญาในกรุงเทพฯ

เริ่มใช้ชื่อศาลแขวง

ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยเร่งรีบจัดทำประมวลกฎหมายสารบัญญัติและวิธีสบัญญัติให้ทันสมัย รวมทั้งพระธรรมนูญศาลยุติธรรมด้วย เพื่อยกเป็นข้ออ้างเจรจาแก้ไขยกเลิกสัญญาทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศ ซึ่งจำกัดสิทธิรอนเอกราชทางการศาลของประเทศไทยได้ผลใน ร.ศ. ๑๒๗ คือกฎหมายลักษณะอาญาพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๒๗ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ เป็นต้น

โดยเฉพาะพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ มีข้อความหมวดที่ ๓ บัญญัติว่า ศาลสถิตย์ยุติธรรมกรุงเทพ ฯ มีศาลอุทธรณ์ ศาลพระราชอาญา ศาลแพ่ง ศาลคดีต่างประเทศ และศาลโปริสภา ส่วนศาลหัวเมืองมีสามชั้น คือ ศาลมณฑล ศาลเมือง และศาลแขวง

เพื่อความเข้าใจอันถูกต้องขออธิบายเพิ่มเติมว่า ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๔ มีประกาศกระทรวงยุติธรรมให้เปลี่ยนคำว่า ศาลเมือง เป็นศาลจังหวัด และใน พ.ศ. ๒๔๗๖ มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ยกเลิกศาลมณฑลให้มีฐานะเป็นศาลจังหวัด

ดังได้บรรยายมาแล้วว่า ศาลโปริสภายังคงมีในกรุงเทพ ฯ ๓ ศาล มีเขตพื้นที่ดังนี้ ศาลโปริสภาที่ ๑ มีเขตอำนาจทิศเหนือนับแต่ปากคลองโอ่งอ่างด้านใต้เรื่อยไปตามฝั่งคลองโอ่งอ่างฝั่งใต้ถึงคลองแยกมหานาค เลี้ยวไปตามคลองมหานาคฝั่งใต้จนถึงคลองแสนแสบ ตลอดคลองนั้นไปจนถึงเขตอำเภอมีนบุรี ทิศตะวันตกนับแต่ปากคลองโอ่งอ่าง

ตอนได้ลงไปตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกจนถึงเขตจังหวัดสมุทรปราการ ทางทิศอื่นติดต่อกับเขตอำเภอมีนบุรี อำเภอลาดกระบัง และจังหวัดสมุทรปราการ

ศาลโปรติสภาที่ ๒ มีเขตอำนาจทางตอนเหนือของจังหวัดพระนคร ทิศใต้ นับแต่ปากคลองโอ่งอ่างตอนใต้ไปตามฝั่งคลองโอ่งอ่างจนถึงคลองแยกมหานาคแล้ว ถัดแนวไปตามคลองมหานาคจนถึงคลองแสนแสบ ตลอดไปถึงเขตอำเภอมีนบุรี ส่วนทางทิศตะวันตก นับแต่ปากคลองโอ่งอ่างตอนใต้ขึ้นไปตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาปากตะวันตกจนถึงแดนจังหวัดนนทบุรี และจังหวัดปทุมธานี

ศาลโปรติสภาที่ ๓ มีเขตอำนาจในจังหวัดธนบุรีทั้งหมด รวมทั้งเขตแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง เท้าที่อยู่ในเขตจังหวัดธนบุรี ซึ่งทางทิศเหนือจดจังหวัดนนทบุรี ทิศใต้จดเขตจังหวัดสมุทรปราการ

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อบัญญัติชื่อศาลแขวงขึ้นในพระธรรมนูญศาล ร.ศ. ๑๒๗ นั้น ชื่อศาลแขวงใช้ในศาลหัวเมือง ส่วนในกรุงเทพฯ ใช้คำว่าศาลโปรติสภายุ่ต่อไป จนถึงสมัยประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๗๘ การเรียกชื่อศาลโปรติสภาจึงหายไปโดยเด็ดขาด ใช้คำว่าศาลแขวงทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง

ในกรุงเทพฯ ปีเดียวกันนั้นเอง ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงสำหรับจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี พ.ศ. ๒๔๗๘ ให้ตั้งศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแขวงพระนครเหนือ และศาลแขวงธนบุรีขึ้น แบ่งเขตชำระความตามเขตเดิมของศาลโปรติสภา ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ตามลำดับ

ในหัวเมืองก็เช่นเดียวกัน ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงสำหรับหัวเมือง พ.ศ. ๒๔๗๘ การจัดตั้งศาลแขวงในหัวเมืองสมัยนั้นทำโดยกฎกระทรวงยุติธรรม กฎกระทรวงดังกล่าวมี ๔ ฉบับ ดังนี้

ฉบับที่ ๑ ตั้งศาลแขวงมีนบุรี แม่สะเรียง หลังสวน ใน พ.ศ. ๒๔๗๘

ฉบับที่ ๒ ตั้งศาลแขวงแม่สอด ตะกั่วป่า ใน พ.ศ. ๒๔๗๘

ฉบับที่ ๓ ตั้งศาลแขวงกบินทร์บุรี ใน พ.ศ. ๒๔๘๐

ฉบับที่ ๔ ตั้งศาลแขวงเบตง ใน พ.ศ. ๒๔๘๒

การพัฒนาศาลแขวง

ศาลแขวงที่ตั้งขึ้นในกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองดังกล่าว ก็เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในแต่ละท้องที่ให้ได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีที่อัตราโทษหรือทุนทรัพย์ไม่มาก ให้รวดเร็วขึ้น ความประสงค์เดิมเป็นเช่นนี้ ครั้นตั้งศาลแขวงหัวเมืองขึ้นแล้ว ที่ทำการศาลก็มีแล้ว นโยบายกลับเปลี่ยนไปเป็นว่า ให้ยกฐานะศาลแขวงหัวเมืองเหล่านั้นขึ้นเป็นศาลจังหวัดทั้งหมด การยกฐานะดังกล่าวกระทำเมื่อตั้งศาลแขวงแต่ละศาลได้ ๑-๒ ปีเท่านั้น ศาลแขวงสุดท้ายที่ยกฐานะเป็นศาลจังหวัด คือศาลแขวงเบตง เปิดทำการเป็นศาลจังหวัดในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๔

เวลาล่วงมา ๑๕ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๙๙ ความคิดที่จะเปิดทำการศาลแขวงในหัวเมืองก๊วนเวียนเข้ามาสู่รัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนั้นมันหมายว่าจะพยายามเปิดทำการศาลแขวงให้ครบทุกจังหวัด แต่ในขั้นแรกทำได้ ๑๗ ศาล โดยพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง พ.ศ. ๒๔๙๙ และพระราชกฤษฎีกา กำหนดจำนวนอำนาจและวันเปิดทำการของศาลแขวงในบางจังหวัด พ.ศ. ๒๕๐๐ จำนวนศาลแขวงที่เปิดทำการโดยพระราชกฤษฎีกานั้น ทั้ง ๑๗ ศาล มีศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา ลพบุรี ชลบุรี นครราชสีมา สุรินทร์ อุบลราชธานี อุตรธานี ขอนแก่น เชียงใหม่ ลำปาง พิชณุโลก นครสวรรค์ ราชบุรี สุพรรณบุรี นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และสงขลา

ในกรุงเทพ ฯ เมื่อคราว พ.ศ. ๒๕๐๐ ก็มีการพัฒนา กล่าวคือตั้งศาลแขวงกลางคืน โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา ๓๕ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง กำหนดนั่งพิจารณาเวลา ๑๙.๐๐ น. ถึง ๒๒.๐๐ น. โดยศาลแขวงพระนครใต้ไปนั่งที่ว่าการอำเภอพระโขนง ศาลแขวงพระนครเหนือไปนั่งที่ว่าการอำเภอบางกะปิและบางเขน ศาลแขวงธนบุรีไปนั่งที่ว่าการอำเภอภาษีเจริญ ทำได้ไม่นานเพราะไม่ได้ผลตามนโยบายจึงเลิกศาลแขวงกลางคืนในกรุงเทพ ฯ เสีย

นโยบายด้าน ศาลแขวงหัวเมืองที่มุ่งหมายจะเพิ่มขึ้นให้ครบทุกจังหวัดนั้น ดูจะวาง ๆ ไป เพราะล่วงมา ๒๐ ปีเศษแล้วไม่ปรากฏว่าตั้งศาลแขวงหัวเมืองเพิ่มขึ้นอีกเลย กลับมาปรับปรุงเขตอำนาจศาลแขวงหัวเมืองให้กว้างออกไปนอกเขตอำเภอเมืองของจังหวัดนั้น ๆ

เริ่มต้นด้วยมีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตอำนาจศาลแขวงสงขลา พ.ศ. ๒๕๑๑ ให้ศาลแขวงสงขลามีเขตอำนาจในอำเภอหาดใหญ่เพิ่มขึ้นอีกด้วย ตัวอย่างการเพิ่มเขตอำนาจศาลแขวงนี้ได้ทำต่อมามี ๒ ครั้ง ซึ่งเรียกเป็นครั้งที่ ๒ และที่ ๓

ครั้งที่ ๒ พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตอำนาจศาลแขวง พ.ศ. ๒๕๑๗ ศาลแขวงที่เพิ่มเขตอำนาจในครั้งนี้ คือศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา ลพบุรี ชลบุรี นครราชสีมา สุรินทร์ อุบลราชธานี อุตรธานี ขอนแก่น เชียงใหม่ ลำปาง พิชณุโลก นครสวรรค์ ราชบุรี สุพรรณบุรี นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และสงขลา

ครั้งที่ ๓ พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตอำนาจศาลแขวงรวม ๑๓ ศาล ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ คือ ศาลแขวงนครราชสีมา สุรินทร์ อุบลราชธานี อุตรธานี ขอนแก่น เชียงใหม่ ลำปาง พิชณุโลก นครสวรรค์ สุพรรณบุรี นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และสงขลา มีข้อสังเกตว่า ศาลแขวงที่ขยายเขตอำนาจมาแล้ว นำมาขยายเขตเพิ่มให้กว้างขึ้นอีกทั้งสิ้น

นอกจากการปรับปรุงเขตพื้นที่ในอำนาจศาลแขวงหัวเมืองดังกล่าวแล้ว รัฐบาลยังได้พัฒนาต่อไปอีกด้วยการเพิ่มอำนาจพิจารณาพิพากษาในศาลแขวงให้มากขึ้นตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๒๒ อันทำให้ศาลแขวงทุกศาลในปัจจุบันมีงานมากขึ้นกว่าเท่าตัว

ประการสุดท้ายเกี่ยวกับการพัฒนาศาลแขวง แม้จะมีใช่โดยตรงก็เป็นโดยทางอ้อม มูลกรณีสืบว่า แม้จะมีได้ตั้งศาลแขวงขึ้นครบทุกหัวเมือง แต่ราชการยุติธรรมเล็งเห็นความเดือดร้อนของผู้มีคดีความอยู่มาก เห็นว่าวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงทำให้คดีเสร็จได้เร็ว และกีดกันมิให้คดีเล็กน้อยอุทธรณ์ในข้อเท็จจริงได้ สมควรนำวิธีพิจารณาความในศาลแขวงนั้นมาใช้บังคับในศาลจังหวัดได้ จึงได้มีพระราชบัญญัติให้นำวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงมาใช้บังคับในศาลจังหวัด พ.ศ. ๒๕๒๐ การบังคับใช้ให้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกา และในวันสิ้นปี พ.ศ. ๒๕๒๐ นั้นเอง ได้มีพระราชกฤษฎีกาให้ใช้บทบัญญัติมาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติให้นำวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงมาใช้บังคับในศาลจังหวัด พ.ศ. ๒๕๒๐ บังคับสำหรับคดีที่เกิดขึ้นในบางท้องที่ พ.ศ. ๒๕๒๐ บัญชีท้าย

พระราชกฤษฎีกาแสดงให้เห็นว่า ได้ใช้ระบบศาลแขวงในศาลจังหวัดถึง ๖๐ จังหวัด บางจังหวัดใช้สำหรับท้องที่ทุกอำเภอ บางจังหวัดใช้เฉพาะบางอำเภอตามความห่างไกลหรือความสะดวกทางคมนาคมมากนักน้อยเพียงใด นับว่าประชาชนส่วนมากได้ประโยชน์จากระบบวิธีพิจารณาความในศาลแขวงเกือบทั่วประเทศแล้ว

ที่พรรณนามาทั้งหมด เป็นเรื่องราวตามลำดับกาลเวลาของศาลแขวง แบบเล่าสู่กันฟัง มิได้ตั้งใจให้เป็นตำราหรือข้ออ้างอิงแต่ประการใด เพราะผู้เขียนประมาณตนได้ว่าไม่ได้มีความรู้ความเพียรถึงเช่นนั้นเลย ขอท่านผู้รู้พึงสดับโดยพิจารณาเถิด

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม
(www.library.coj.go.th)

การก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่ง และศาลอาญาธนบุรีกับศาลแขวงธนบุรี

วิชัย ชื่นชมพูนุท

เนื่องด้วยสถิติคดีของศาลแพ่งและศาลอาญาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ เมื่อ ๓๐ ปีก่อนศาลแพ่งมีคดีปีละ ๗๙๙ เรื่อง ศาลอาญามีคดีปีละ ๒,๙๓๖ เรื่อง แต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ศาลแพ่งมีคดีถึง ๑๐,๕๗๗ เรื่อง ศาลอาญามีคดีถึง ๑๕,๒๕๔ เรื่อง มากกว่าเมื่อ ๓๐ ปี หลายสิบเท่าตัว และจำนวนคดีค้างพิจารณาของทั้งสองศาลเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี และอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลอาญาทวีความแออัดมากขึ้นทุกปี จนไม่สามารถปฏิบัติราชการได้ เต็มกำลัง และเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คดีล่าช้า กระทรวงยุติธรรมดำเนินการจะขยายที่ทำการศาลเพิ่มเติมขึ้น เพื่อแบ่งเบาภาระคดีจากศาลแพ่งและศาลอาญา โดยในชั้นแรกดำริจะจัดตั้งศาลจังหวัดธนบุรี ให้มีเขตอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาในเขตท้องที่จังหวัดธนบุรีเดิม และได้ทำความตกลงกับกรมธนารักษ์ให้ได้ใช้ที่ดินแปลงโฉนดเลขที่ ๒๓๕, ๒๔๗๘ เนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่ บริเวณหน้าโรงเรียนสิงหนาทวิทยาลัย แขวงบางขุนเทียน เขตบางขุนเทียน เป็นที่ก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดธนบุรี ต่อมา นายพานิช สัมภวคุปต์ ผู้แทนราษฎรเสนอพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม โดยขอให้ยุบเลิกศาลแพ่งศาลอาญาเดิม แล้วแบ่งศาลแพ่งและศาลอาญาออกเป็น ๖ ศาล คือ ศาลแพ่งพระนครเหนือ ศาลแพ่งพระนครใต้ ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาพระนครเหนือ ศาลอาญาพระนครใต้ และศาลอาญาธนบุรี ซึ่งกระทรวงยุติธรรมเห็นว่าหากให้มีการแบ่งศาลแพ่งศาลอาญาเดิมออกเป็น ๖ ศาล จะเป็นการสิ้นเปลืองมากเกินไป และเป็นการทำลายเอกลักษณ์และสถานะที่ว่า ศาลแพ่งและศาลอาญาเป็นศาลชั้นต้นที่เป็นหลักสำคัญของประเทศ มีเขตอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั่วราชอาณาจักร จึงเสนอขอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาในที่สัตุคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบด้วยกับความเห็นของกระทรวงยุติธรรม

ต่อมากระทรวงยุติธรรมเห็นว่าคดีความในเขตท้องที่จังหวัดธนบุรี เดิมมีจำนวนมาก และส่วนใหญ่มีทุนทรัพย์สูง และบางคดีมีปัญหาข้อกฎหมายสลับซับซ้อน ทั้งทนายความในเขตกรุงเทพมหานครก็ล้วนแต่มีความชำนาญในการว่าคดี สมควรให้มีผู้พิพากษาในระดับที่ค่อนข้างอาวุโสไปประจำในศาลที่จะจัดตั้งขึ้นใหม่ และควรจัดตั้งเป็นศาลในระดับเดียวกันกับศาลแพ่งและศาลอาญา เพื่อให้สามารถสับเปลี่ยนผู้พิพากษาประจำศาลกันได้ โดยให้เรียกศาลที่จะจัดตั้งขึ้นใหม่นี้ว่า ศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี แทนการจัดตั้งศาลจังหวัดธนบุรี คณะรัฐมนตรีเห็นชอบด้วยและได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี พ.ศ. ๒๕๒๐ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๒๐

สำหรับที่ดินที่จะใช้เป็นที่ก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี คงจะใช้สถานที่ที่ตำรวจใช้เป็นที่ก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดธนบุรี แต่เมื่อได้ให้สถาปนิกและวิศวกร กรมโยธาธิการ ไปสำรวจตรวจสอบที่ดินแปลงดังกล่าว ปรากฏว่าคับแคบเกินไป ไม่อาจวางรูปอาคารขนาดใหญ่ให้ได้ความสว่างงามได้ กระทรวงยุติธรรมจึงได้ทำความตกลงแลกเปลี่ยนที่ดินกับการสื่อสารแห่งประเทศไทย (กรมไปรษณีย์โทรเลข) ซึ่งได้รับอนุญาตให้ใช้ที่ดินบางส่วนในแปลงเดียวกันเป็นที่ก่อสร้างอาคารที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข เขตบางขุนเทียน และขอที่ดินที่เขตบางขุนเทียนเล็กใช้เป็นที่ก่อสร้างอาคารที่ทำการเขตบางขุนเทียนเพิ่มเติม ในที่สุดได้ที่ดินด้านหน้ากว้าง ๑๕๐ เมตร ลึกประมาณ ๑๕๐ เมตร เนื้อที่ประมาณ ๑๖ ไร่ ๒ งาน ๘๔ ตารางวา กระทรวงยุติธรรมได้ขอให้สถาปนิกกรมโยธาธิการ ออกแบบแปลนการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีขนาด ๓๐ บัลลังก์ ศาลอาญาธนบุรีขนาด ๒๐ บัลลังก์ และย้ายศาลแขวงธนบุรีไปก่อสร้างอยู่ภายในบริเวณเดียวกันด้วย ขนาด ๑๐ บัลลังก์ รวม ๖๐ บัลลังก์ ในการนี้กระทรวงยุติธรรมได้ประสานงานกับกระทรวงมหาดไทยและขอทราบความเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของสถานที่ตั้งของศาลทั้งสามดังกล่าวจากสำนักผังเมือง ได้รับการยืนยันจากสำนักผังเมืองว่า เป็นสถานที่เหมาะสมที่จะใช้เป็นที่ก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลได้ เพราะอยู่ในบริเวณที่จะพัฒนาให้เป็นชุมชนหลักตามผังนครหลวงฉบับใหม่ และสามารถอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนส่วนใหญ่ที่มาติดต่อได้ทั้งจากเส้นทางที่มีอยู่แล้วและถนนอื่น ๆ ตามโครงการในผังนครหลวง กระทรวงยุติธรรมได้แจ้งให้กรมโยธาธิการทำการ ออกแบบแปลนและรายการก่อสร้างเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๒๐ โดยมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

๑. ศาลแพ่งธนบุรีขนาด ๓๐ บัลลังก์

- ๑.๑ ห้องทำงานอธิบดีผู้พิพากษา ๑ ห้อง
- ๑.๒ ห้องรับแขก ๑ ห้อง พร้อมด้วยชุดรับแขก ๑ ชุด
- ๑.๓ ห้องทำงานรองอธิบดีผู้พิพากษา ๒ ห้อง
- ๑.๔ ห้องทำงานผู้พิพากษา ๑๐ ห้อง
- ๑.๕ ห้องสมุดประจำศาล ๑ ห้อง
- ๑.๖ ห้องประชุมประมาณ ๕๐ คน ๑ ห้อง
- ๑.๗ ห้องทำงานเจ้าศาล ๑ ห้อง
- ๑.๘ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่รับฟ้อง สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๕ คน
- ๑.๙ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกพิมพ์ สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๕ คน
- ๑.๑๐ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกหมาย สำหรับเจ้าหน้าที่ ๓๕ คน
- ๑.๑๑ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกเงิน สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๐ คน
- ๑.๑๒ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกหน้าบัลลังก์ สำหรับเจ้าหน้าที่ ๕๐ คน
- ๑.๑๓ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกสารบรรณ สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๐ คน
- ๑.๑๔ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกสารบบ สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๐ คน
- ๑.๑๕ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกเก็บสำนวนและเอกสาร สำหรับเจ้าหน้าที่ ๒๐ คน
- ๑.๑๖ ห้องทำงานห้องสมุดและห้องประชุม แต่ละห้องให้มีห้องน้ำห้องส้วมด้วย
- ๑.๑๗ ห้องเก็บสำนวน ๑ ห้อง กว้างไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ม.^๒
- ๑.๑๘ ห้องพักทนายความ ๑ ห้อง
- ๑.๑๙ ห้องพักพยาน ๒ ห้อง
- ๑.๒๐ ห้องเก็บวัสดุและครุภัณฑ์ ๑ ห้อง กว้างไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ม.^๒
- ๑.๒๑ ห้องน้ำห้องส้วมสำหรับประชาชนผู้มาติดต่อ แยกไว้ตามส่วนต่าง ๆ ของอาคารอย่างน้อย ๓ แห่ง
- ๑.๒๒ โรงจอดรถยนต์ ขนาดจุได้ประมาณ ๕๐ คัน

๒. ศาลอาญานบรีขนาด ๒๐ บัลลังก์

- ๒.๑ ห้องทำงานอธิบดีผู้พิพากษา ๑ ห้อง
- ๒.๒ ห้องรับแขก ๑ ห้อง พร้อมด้วยชุดรับแขก ๑ ชุด
- ๒.๓ ห้องทำงานรองอธิบดีผู้พิพากษา ๒ ห้อง
- ๒.๔ ห้องทำงานผู้พิพากษา ๖ ห้อง
- ๒.๕ ห้องสมุดประจำศาล ๑ ห้อง
- ๒.๖ ห้องประชุมประมาณ ๕๐ คน ๑ ห้อง
- ๒.๗ ห้องทำงานจำศาล ๑ ห้อง
- ๒.๘ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกต้อนรับ สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๕ คน
- ๒.๙ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกพิมพ์ สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๕ คน
- ๒.๑๐ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกหมาย สำหรับเจ้าหน้าที่ ๓๐ คน
- ๒.๑๑ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกเงิน สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๐ คน
- ๒.๑๒ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกหน้าบัลลังก์ สำหรับเจ้าหน้าที่ ๓๕ คน
- ๒.๑๓ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกสารบรรณ สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๐ คน
- ๒.๑๔ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกสารบบ สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๐ คน
- ๒.๑๕ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่แผนกเก็บสำนวนและเอกสาร สำหรับเจ้าหน้าที่ ๑๕ คน
- ๒.๑๖ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ควบคุมผู้ต้องขัง ๑ ห้อง สำหรับเจ้าหน้าที่ ๓๐ คน
- ๒.๑๗ ห้องทำงานห้องสมุดและห้องประชุม แต่ละห้องให้มีห้องน้ำห้องส้วมด้วย
- ๒.๑๘ ห้องเก็บสำนวน ๑ ห้อง
- ๒.๑๙ ห้องพักทนายความ ๑ ห้อง
- ๒.๒๐ ห้องพักพนักงานอัยการ ๑ ห้อง
- ๒.๒๑ ห้องพักพยาน ๒ ห้อง
- ๒.๒๒ ห้องเก็บพัสดุ ๑ ห้อง กว้างไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ม.^๒

- ๒.๒๓ ห้องขังผู้ต้องหา ชาย ๒ ห้อง หญิง ๑ ห้อง (แต่ละห้องใช้สำหรับ
ผู้ต้องขังประมาณ ๕๐ คน)
- ๒.๒๔ ห้องน้ำห้องส้วมสำหรับประชาชนผู้มาติดต่อ แยกไว้ตามส่วนต่าง ๆ
ของอาคารอย่างน้อย ๓ แห่ง
- ๒.๒๕ โรงจอดรถยนต์ ขนาดจุได้ประมาณ ๕๐ คัน

๓. ศาลแขวงธนบุรีขนาด ๑๐ บัลลังก์

ให้มีรายละเอียดรายการก่อสร้างเช่นเดียวกับศาลจังหวัดและศาลแขวง
ต่างจังหวัด และให้มีห้องขังประจำศาล ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมผู้ต้องขัง และโรงจอด
รถยนต์ขนาดจุได้ประมาณ ๒๐ คันด้วย

อนึ่ง ทางเดินจากห้องทำงานผู้พิพากษาไปบัลลังก์ของแต่ละศาลให้แยกต่างหาก
จากทางเดินของคู่ความ และแต่ละศาลให้มีวัสดุครุภัณฑ์พร้อมที่จะเปิดทำการได้ และได้
เร่งรัดให้กรมโยธาธิการออกแบบแปลนและรายการก่อสร้างโดยเร็ว พร้อมทั้งจัดตั้งงบประมาณ
เพื่อก่อสร้างในปีงบประมาณรายจ่ายประจำปี ๒๕๒๑ โดยกำหนดวงเงินค่าก่อสร้างไว้ประมาณ
๘๕ ล้านบาท สำหรับที่ราชพัสดุที่จะใช้ทำการก่อสร้างที่ราชวรอาศัยอยู่ ๒๐ ราย และใน
การแลกเปลี่ยนที่ดินกับกรมไปรษณีย์โทรเลขนั้น กระทรวงยุติธรรมจะต้องรับภาระจ่ายค่า
ขนย้ายสำหรับราชวรที่อยู่อาศัยบนที่ดินแปลงที่กรมไปรษณีย์โทรเลขได้รับแลกเปลี่ยนไปด้วย
อีก ๑ ราย รวม ๒๑ ราย ซึ่งกระทรวงยุติธรรมได้ขออนุมัติใช้เงินงบกลาง รายการเงิน
สำรองจ่ายเพื่อกรณีฉุกเฉินหรือจำเป็น จำนวน ๓๔๘,๘๐๘ บาท เพื่อย้ายเป็นค่าขนย้ายให้
กับราชวรที่ปลูกบ้านอาศัยบนที่ราชพัสดุ

ในระหว่างที่กระทรวงยุติธรรมกำลังดำเนินการเตรียมสถานที่เพื่อก่อสร้างอาคารที่
ทำการศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี อยู่นั้น กระทรวงยุติธรรมได้
ประสานงานผลสืบหน้าของการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และ
ศาลแขวงธนบุรี ไปให้กระทรวงมหาดไทยเพื่อทราบเป็นครั้งที่สอง กระทรวงมหาดไทยได้มี
หนังสือด่วนที่สุด ลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๐ แจ้งมาว่า มีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่

๕ มกราคม ๒๕๒๐ ให้ดำเนินการก่อสร้างเรือนจำกรุงเทพมหานครใหม่อีกแห่งหนึ่ง และย้ายเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร ริมถนนมหาไชย แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร ไปชานเมือง ในการก่อสร้างเรือนจำใหม่ทั้งสองแห่งให้ก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลอาญาควบคู่กันไปในบริเวณเดียวกันด้วย เพื่อความสะดวกในการประสานงาน หากกระทรวงยุติธรรมจะดำเนินการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลอาญาชนบทที่ที่ดินราชพัสดุบริเวณหน้าวัดสิงห์ กระทรวงมหาดไทยไม่อาจจัดหาที่ดินสำหรับก่อสร้างเรือนจำในบริเวณใกล้เคียงเดียวกันได้ จำเป็นจะต้องจัดหาที่ดินในบริเวณอื่น ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้ของบกลางปี ๒๕๒๐ จำนวน ๖๐ ล้านบาท เพื่อซื้อที่ดินทั้งสองแปลง แปลงละ ๑๕๐ ไร่ เป็นที่ก่อสร้างเรือนจำและศาลทั้งสองแห่ง คือฝั่งธนบุรีหรือฝั่งพระนครใดแห่งหนึ่ง กับฝั่งพระนครเหนืออีกแห่งหนึ่ง ขอให้กระทรวงยุติธรรมชะลอการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลฝั่งธนบุรีไว้ก่อนจนกว่ากระทรวงมหาดไทยจะได้ที่ดินก่อสร้างเรือนจำ แล้วจะได้ก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลอาญาควบคู่ไปกับเรือนจำในบริเวณเดียวกัน เมื่อได้รับการยืนยันจากกระทรวงมหาดไทยดังกล่าวซึ่งอ้างมติคณะรัฐมนตรีมาด้วย ทำให้งานต่าง ๆ ต้องหยุดชะงักลง เพื่อรอฟังผลจากกระทรวงมหาดไทย ผู้เขียนได้บันทึกเสนอท่านปลัดกระทรวงยุติธรรมได้แจ้งหนังสือของกระทรวงมหาดไทยว่าเรื่องนี้เห็นว่าการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี กระทรวงยุติธรรมได้ขอให้กรมโยธาธิการดำเนินการออกแบบแปลนการก่อสร้างบนที่ดินที่ถนนเอกชัย แขวงบางขุนเทียน เขตบางขุนเทียน ตั้งแต่วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๑๙ บัดนี้ใกล้จะเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในการจัดสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี กระทรวงยุติธรรมยึดถือการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้มีอรรถคดีและผู้เกี่ยวข้องในเขตท้องที่จังหวัดธนบุรีเดิมจะได้ติดต่อกับที่ทำการศาลได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ที่ดินราชพัสดุถนนเอกชัย แขวงบางขุนเทียน เขตบางขุนเทียน ที่กระทรวงยุติธรรมด่าไว้จะใช้เป็นที่ก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรีนั้น ได้รับการยืนยันจากสำนักผังเมืองว่าเป็นสถานที่เหมาะสมที่จะใช้เป็นที่ก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลได้ เพราะอยู่ในบริเวณที่จะพัฒนาให้เป็นชุมชนหลักตามผังนครหลวงฉบับใหม่ และสามารถอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนส่วนใหญ่ที่มาติดต่อได้จากเส้นทางที่มีอยู่แล้วและถนนอื่น ๆ ตามโครงการในผังนครหลวง

ปัจจุบันนี้คดีความที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานครค้างพิจารณาอยู่จำนวนมากเนื่องจากบัลลังก์ไม่พอกับจำนวนคดีความ จำเป็นจะต้องก่อสร้างโดยรีบด่วน หากจะให้ชะลอการก่อสร้างไว้ก่อนเพื่อรอการจัดซื้อที่ดินของกระทรวงมหาดไทย จะทำให้การก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลในกรุงเทพมหานครล่าช้า ไม่ทันต่อความต้องการและขัดต่อเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรีที่จะให้มีศาลในกรุงเทพมหานครเพิ่มขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยเร็ว ประกอบกับกระทรวงยุติธรรมได้เคยประสานงานไปยังกระทรวงมหาดไทยครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๒๐ กระทรวงมหาดไทยมิได้แจ้งการขัดข้องหรือเสนอแนะการจัดหาที่ดินก่อสร้างศาลควบคู่กับเรือนจำเลย ต่อมากระทรวงยุติธรรมได้ทบทวนประสานงานเป็นครั้งที่สองเมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๒๐ จึงได้ตอบขัดข้องขอให้ชะลอการก่อสร้างศาลไว้ก่อน หากจะชะลอการก่อสร้างไว้ตามคำขอร้องของกระทรวงมหาดไทย นอกจากจะขัดต่อเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรีแล้ว ยังทำให้โครงการต่าง ๆ ที่กระทรวงยุติธรรมจัดทำไปแล้วเสียหายด้วย ประกอบกับการจัดหาที่ดินของกระทรวงมหาดไทยเป็นโครงการที่เลื่อนลอย จะได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีหรือไม่ก็ไม่สามารถทราบได้ แม้ได้งบประมาณมาตามที่กระทรวงมหาดไทยขอก็ไม่อาจทราบได้ว่าจะจัดหาซื้อที่ดินที่เหมาะสมต่อการก่อสร้างอาคารศาลเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน เว้นแต่จะเป็นกรณีจะก่อสร้างเพื่ออำนวยความสะดวกแก่กรมราชทัณฑ์เพียงอย่างเดียว เพื่อมิให้เกิดปัญหายุ่งยากควรรำเรื่องนี้หารือคณะรัฐมนตรีชี้ขาดว่าควรจะสร้างศาล ณ ที่แห่งใด หากคณะรัฐมนตรีเห็นควรสร้างศาลเพื่อความสะดวกแก่กรมราชทัณฑ์ตามที่กระทรวงมหาดไทยต้องการ ที่ดินบริเวณถนนเอกชัย แขวงบางขุนเทียน เขตบางขุนเทียน จะได้รับขอให้กรมโยธาธิการแก้ไขแบบแปลนก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีเพียงศาลเดียว ระหว่างที่กำลังโต้แย้งกับกระทรวงมหาดไทยอยู่นั้น สำนักงบประมาณได้มีหนังสือด่วนที่สุด ลงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๐ อนุมัติให้กระทรวงยุติธรรมเบิกจ่ายงบประมาณรายจ่ายประจำปี ๒๕๒๐ งบกลาง รายการเงินสำรองจ่ายเพื่อกรณีฉุกเฉินหรือจำเป็น จำนวน ๓๙๘,๘๐๘ บาท เพื่อเป็นค่าชดเชยแก่ผู้เช่าที่ดินที่จะก่อสร้างศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี และที่ดินที่จะก่อสร้างที่ทำการไปรษณีย์ เขตบางขุนเทียน ฯลฯ การที่

ได้รับอนุมัติเงินงบกลางซึ่งปกติขอได้ยากมากเป็นค่าชดเชยดังกล่าว แสดงว่าฝ่ายอื่นเห็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลตามที่กระทรวงยุติธรรมเสนอ ทำให้โครงการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี ซึ่งชบเซาหลักกระต้องขึ้นมาอีก ประกอบกับกระทรวงมหาดไทยมีหนังสือแจ้งผลการพิจารณาของกรมตำรวจว่า การก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลที่กระทรวงยุติธรรมกำหนดไว้เดิมนั้นเหมาะสมดีแล้ว ต่อมามีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๒๐ ให้ก่อสร้างศาลอาญาเพิ่มเติม และเรือนจำที่เขตมีนบุรี สำหรับการก่อสร้างศาลอาญาที่เขตบางขุนเทียน ผังธนบุรี ก็ให้ดำเนินการไปได้ตามเดิม อันเป็นการกลับมติคณะรัฐมนตรีซึ่งกระทรวงมหาดไทยกล่าวอ้างเดิม โครงการต่าง ๆ จึงได้เริ่มดำเนินการอีกครั้ง และได้รับอนุมัติงบประมาณในปีงบประมาณ ๒๕๒๑ เป็นเงิน ๑๑,๖๐๐,๐๐๐ บาท เป็นค่าก่อสร้างบางส่วน กระทรวงยุติธรรมได้เร่งรัดขอให้กรมโยธาธิการทำการออกแบบแปลนและรายการก่อสร้างโดยเร็ว ประมาณต้นปี ๒๕๒๑ ร่างแบบแปลนการก่อสร้างหายาบ ๆ แล้วเสร็จ โดยมีรูปแบบตัวอาคารด้านหน้า ๖ ชั้น เป็นที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี ส่วนด้านหลังเป็นที่ทำการศาลแขวงธนบุรี ๔ ชั้น และห้องประชุมใหญ่เป็นอาคาร ๒ ชั้น และได้ส่งร่างแบบแปลนไปสำนักงบประมาณเพื่อขออนุมัติวงเงินค่าก่อสร้าง เป็นเงิน ๘๙,๔๗๔,๕๕๖ บาท ซึ่งสำนักงบประมาณได้วิเคราะห์แล้วอนุมัติวงเงินค่าก่อสร้างไม่รวมค่าถมดิน รายการจัดทำร่างรายงานน้ำและเครื่องมือดับเพลิง เป็นเงิน ๗๖,๕๒๙,๐๐๐ บาท สาเหตุที่ได้รับอนุมัติวงเงินงบประมาณน้อยกว่าที่ขอก็เนื่องจากรายการถมดิน รายงานน้ำ (ท่อน้ำ) และเครื่องมือดับเพลิง รายละเอียดไม่เพียงพอ เจ้าหน้าที่งบประมาณจึงได้ตัดรายการดังกล่าวออกไว้ก่อน เมื่อได้รายละเอียดจะพิจารณาเพิ่มเติมให้ รายละเอียดที่ได้รับอนุมัติงบประมาณครั้งแรกมีดังนี้

“สำนักงบประมาณพิจารณาแล้วขอเรียนว่า ตามแบบแปลนและรายละเอียดค่าก่อสร้างที่แจ้งไปบารรายการยังไม่มีรายละเอียดประกอบเพียงพอที่จะพิจารณาได้ ในขั้นนี้จึงอนุมัติให้ใช้แบบแปลนดังกล่าว พร้อมทั้งรายละเอียดในการก่อสร้างศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี พร้อมทั้งก่อสร้างประกอบเฉพาะที่มีรายละเอียดประกอบครบถ้วนได้ก่อน ในวงเงิน ๗๖,๕๒๙,๐๐๐ บาท โดยจำแนกรายการได้ดังนี้

๑. อาคารศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และ

ศาลแขวงธนบุรี เนื้อที่รวม ๒๕,๐๔๓ ตารางเมตร	๖๑,๓๕๕,๐๐๐ บาท
--	----------------

๒. สิ่งก่อสร้างประกอบ

๗,๖๙๒,๐๐๐ บาท

๒.๑ กั้นห้องพิจารณาและห้องอื่น ๆ

๑,๖๔๕,๐๐๐ บาท

๒.๒ ติดตั้งบัลลังก์ ๖๐ บัลลังก์

๑,๘๐๐,๐๐๐ บาท

๒.๓ ห้องนิรภัย ๓ ศาล

๖๐๐,๐๐๐ บาท

๒.๔ ทำหินขัดทับหลัง

๒๑๗,๐๐๐ บาท

๒.๕ ถนน ค.ส.ล. พร้อมลานจอดรถ

๑,๖๓๙,๐๐๐ บาท

๒.๖ คั่นหินขอบถนนรอบบริเวณ

๑๑๙,๐๐๐ บาท

๒.๗ ทางเดินเท้ารอบบริเวณศาล

๒๐๒,๐๐๐ บาท

๒.๘ จัดระบบประปาภายนอก

๖๖๐,๐๐๐ บาท

๒.๙ จัดระบบไฟฟ้าภายนอก

๓๕๐,๐๐๐ บาท

๒.๑๐ รื้อรอบบริเวณศาล

๓๔๐,๐๐๐ บาท

๒.๑๑ เสาธง สูง ๕๐ เมตร

๑๕๐,๐๐๐ บาท

๓. ค่าภูมิสถาปัตย์

๓๒๙,๐๐๐ บาท

๔. ลิฟท์ ๓ ตัว

๑,๘๐๐,๐๐๐ บาท

๕. เครื่องปรับอากาศไม่ต่ำกว่า ๓๔๓ ตัน

๔,๔๕๕,๐๐๐ บาท

๖. ครุภัณฑ์สำนักงาน

๘๙๔,๐๐๐ บาท

ส่วนรายการสิ่งก่อสร้างประกอบครุภัณฑ์ที่ยังไม่มีรายละเอียดครบถ้วน คือ ระบบระบายน้ำ รอบบริเวณศาล ค่าถมดินและค่าอุปกรณ์ดับเพลิง ได้โปรดส่งแบบแปลนก่อสร้างและรายละเอียดกับประมาณราคาไปให้สำนักงานประมาณเพื่อประกอบการพิจารณาเพิ่มเติมด้วย”

กระทรวงยุติธรรมได้ขอให้กรมโยธาธิการดำเนินการจัดทำรายละเอียดการถมดิน รางระบายน้ำ และเครื่องมือดับเพลิงโดยละเอียด ต่อมากรมโยธาธิการได้ดำเนินการออกรายละเอียดการถมดินแล้วเสร็จ จึงได้ขออนุมัติไปยังสำนักงานประมาณเพื่อขอใช้งบประมาณปี ๒๕๒๑ ซึ่งได้รับไว้ ๑๑,๖๐๐,๐๐๐ บาท เป็นค่าถมดิน เป็นเงิน ๕,๒๕๐,๐๐๐ บาท ตามราคา ที่กรมโยธาธิการประมาณการไว้ ซึ่งสำนักงานประมาณได้อนุมัติให้เป็นเงิน ๔,๕๐๐,๐๐๐ บาท

โดยกำหนดเงื่อนไขไว้ว่าต้องถมดินบริเวณเนื้อที่ประมาณ ๑๘ ไร่ ถมดินสูงโดยเฉลี่ยไม่น้อยกว่า ๑.๕๐ เมตร และใช้ดินไม่น้อยกว่า ๗๐,๐๐๐ ม^๓. และอนุมัติให้เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๑ กระทรวงยุติธรรมได้รับดำเนินการประกาศว่าจ้างถมดินโดยวิธีประกวดราคา โดยทำการเปิดซองประกวดราคาเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๑ ซึ่งห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยดำรงค่อสร้าง เป็นผู้ประกวดราคาได้ภายในวงเงิน ๔,๑๕๐,๐๐๐ บาท กำหนดระยะเวลาแล้วเสร็จภายใน ๓ เดือน ลงนามสัญญาจ้างวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๒๑ คณะกรรมการดำเนินงานปรับและถมดินบริเวณที่จะทำการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี ดังต่อไปนี้

ก. กรรมการรับซองใบประกวดราคา

๑. ผู้อำนวยการกอง กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๒. ผู้อำนวยการกอง กองการเจ้าหน้าที่
สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๓. นายเยี่ยมกริช กฤษณจินดา เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป ๖	เป็นกรรมการ

ข. กรรมการเปิดซองใบประกวดราคา

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม (นายเฉลิม การปลื้มจิตต์)	เป็นกรรมการ
๓. อธิบดีผู้พิพากษามาตร ๑	เป็นกรรมการ
๔. เลขานุการส่งเสริมงานตุลาการ	เป็นกรรมการ
๕. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงธนบุรี	เป็นกรรมการ
๖. นายเสน่ห์ นาคสุสุข ผู้ช่วยผู้อำนวยการ สำนักงบประมาณ หรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๗. นายทองจุล สิงห์กุล อธิบดีกรมโยธาธิการ หรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๘. ผู้อำนวยการกอง กองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๙. นายวิชัย ชื่นชมพูนุท ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลประจำกระทรวง	เป็นกรรมการ

ก. กรรมการตรวจรับงานจ้าง

๑. อธิบดีผู้พิพากษามาตร ๑	เป็นกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม (นายเฉลิม การปลื้มจิตต์)	เป็นกรรมการ
๓. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงธนบุรี	เป็นกรรมการ
๔. นายทองจุล สิงห์กุล อธิบดีกรมโยธาธิการ หรือผู้แทน	เป็นกรรมการ

ในขณะที่ดำเนินการถมดินนั้น ราษฎรบางรายที่เช่าอาศัยบนที่ราชพัสดุแปลงที่จะใช้ก่อสร้างยังคงอาศัยอยู่ไม่ยอมออกจากที่ดิน เนื่องจากยังไม่ได้รับเงินค่าชดเชยจากกรมธนารักษ์ จำเป็นต้องหาเงินสำรองจ่ายเป็นค่าขนย้ายให้ก่อนแล้วให้ลงนามมอบอำนาจให้ไปรับเงินที่กรมธนารักษ์แทน กว่าที่จะดำเนินการถมดินเสร็จก็ยุ่งยากพอสมควร เมื่อการว่าจ้างถมดินดำเนินการไปแล้ว ส่วนแบบแปลนและรายการก่อสร้างตัวอาคารโดยละเอียด กรมโยธาธิการดำเนินการยังไม่แล้วเสร็จ จะเรียกประกวดราคาไม่ได้เพราะไม่มีแบบจะขาย ผู้เขียนต้องไปเฝ้าที่กรมโยธาธิการทุกวันเพื่อเร่งรัดให้แบบออกมาขายให้ได้ จนกระทั่งต้นเดือนกรกฎาคม ๒๕๒๑ แบบแปลนและรายละเอียดจึงแล้วเสร็จ (เสร็จอย่างหยาบๆ) กระทรวงยุติธรรมเห็นว่าจะรอต่อไปไม่ไหว จึงได้รับประกาศแจ้งความขายแบบ โดยกำหนดขายแบบตั้งแต่วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๒๑ ถึงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๒๑ และเปิดซองใบประกวดราคาวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๒๑ ในระหว่างที่ขายแบบอยู่นั้นก็เร่งระดมช่างจากกองแบบแผนกรมโยธาธิการ ทำการตรวจแบบและรายการอย่างเร่งรีบ เพื่อจะได้ชี้แจงแก้ไขแบบแปลนและรายการในวันชี้แจงแบบซึ่งกำหนดไว้ในวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๒๑ ระหว่างที่ขายแบบนี้ผู้เขียนต้องไปร่วมตรวจแบบและรายการที่กรมโยธาธิการทุกวันและทุกคืน กว่าที่จะกลับถึงบ้านก็ประมาณตีสามทุกวัน จนกระทั่งภริยาสงสัยจะไปมีบ้านอื่น แบบแปลนและรายการตรวจเสร็จเอาตอนตีสี่ของวันชี้แจงแบบนี้เอง ผู้เขียนต้องไปเฝ้าและช่วยพับแบบและรายการด้วย เพื่อนำมาชี้แจงและแจกจ่ายให้กับผู้ซื้อแบบ ในวันชี้แจงแบบมีผู้ซื้อแบบตีรวนหลายราย โดยพยายามจะให้เลื่อนการประกวดราคาออกไป อ้างว่าแบบแก้ไขมาก แต่ผู้เขียนสืบทราบมาว่าผู้รับเหมาหลายรายพยายามจะจัดการยื้ออยู่แต่ยังตกลงกันไม่ได้ ถ้าหากมีการเลื่อนเวลาออกไปก็จะไม่มีเวลาทำความตกลงกันได้ ผู้เขียนยืนยันต่อที่ประชุม

กรรมการไม่เห็นด้วยที่จะให้มีการเลื่อนออกไป ในที่สุดก็ได้มีการประกวดราคาตามที่กำหนดไว้เดิม ก่อนเปิดซองใบประกวดราคา ราคาของกรมโยธาธิการประมาณไว้เป็นเงิน ๙๔,๒๙๐,๐๐๐ บาท ส่วนราคากลางของสำนักงานประมาณ ประมาณไว้ประมาณ ๘๕-๘๗ ล้านบาท แต่ผลการประกวดราคา ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงเลื่อยจักรหัวเวียง เสนอราคาต่ำสุดเป็นเงิน ๖๙,๗๔๑,๑๑๘ บาท เมื่อต่อรองราคาแล้วลดลงเหลือ ๖๙,๗๔๐,๐๐๐ บาท ซึ่งเป็นราคาที่ต่ำมากเป็นประวัติการณ์ในวงการก่อสร้างของราชการ ค่าก่อสร้างตกประมาณตารางเมตรละประมาณ ๒,๐๐๐ บาทเท่านั้น ซึ่งในขณะนั้นหน่วยงานอื่น ๆ ว่าจ้างกันประมาณตารางเมตรละ ๓,๐๐๐ บาท กำหนดระยะเวลาก่อสร้าง ๘๕๐ วันนับแต่วันที่ลงนามสัญญาจ้าง โดยได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีให้ทำสัญญาผูกพันงบประมาณปี ๒๕๒๒, ๒๕๒๓ และปี ๒๕๒๔ แต่เนื่องจากแบบแปลนและรายการก่อสร้างตัวอาคารและอุปกรณ์อื่นได้ออกอย่างเร่งรีบ จึงมีการผิดพลาดจะต้องแก้ไขเพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา จึงมีการต่ออายุสัญญาการจ้างออกไปอีก ๓๔๐ วัน อุปสรรคการก่อสร้างมีอยู่มากมาย แต่ในที่สุดก็สามารถดำเนินการก่อสร้างจนแล้วเสร็จเป็นอาคารที่สว่างงามสมกับที่จะเป็นศาลสถิตยุติธรรม ปรากฏต่อสายตาท่านผู้อ่านอยู่ในทุกวันนี้

คณะกรรมการดำเนินงานก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี และห้องประชุม ดังต่อไปนี้

ก. คณะกรรมการรับซองใบประกวดราคา

๑. ผู้อำนวยการกอง กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๒. ผู้อำนวยการกอง กองการเจ้าหน้าที่
สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๓. นายเยี่ยมกริช กฤษณจินดา เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป ๖	เป็นกรรมการ

ข. กรรมการเปิดซองใบประกวดราคา

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม (นายเฉลิม การปลื้มจิตต์)	เป็นกรรมการ

๓. อธิบดีผู้พิพากษามาตร ๑	เป็นกรรมการ
๔. เลขาธิการส่งเสริมงานตุลาการ	เป็นกรรมการ
๕. เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๖. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงธนบุรี	เป็นกรรมการ
๗. นายทองจุล สิงห์กุล อธิบดีกรมโยธาธิการ หรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๘. นายเสน่ห์ นาคสุสุข ผู้ช่วยผู้อำนวยการสำนักงานประมาณ หรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๙. ผู้อำนวยการกอง กองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๑๐. นายวิชัย ชื่นชมพูนุท ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลประจำกระทรวง	เป็นกรรมการ
๑๑. หัวหน้ากองวิชาการ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ	เป็นกรรมการ

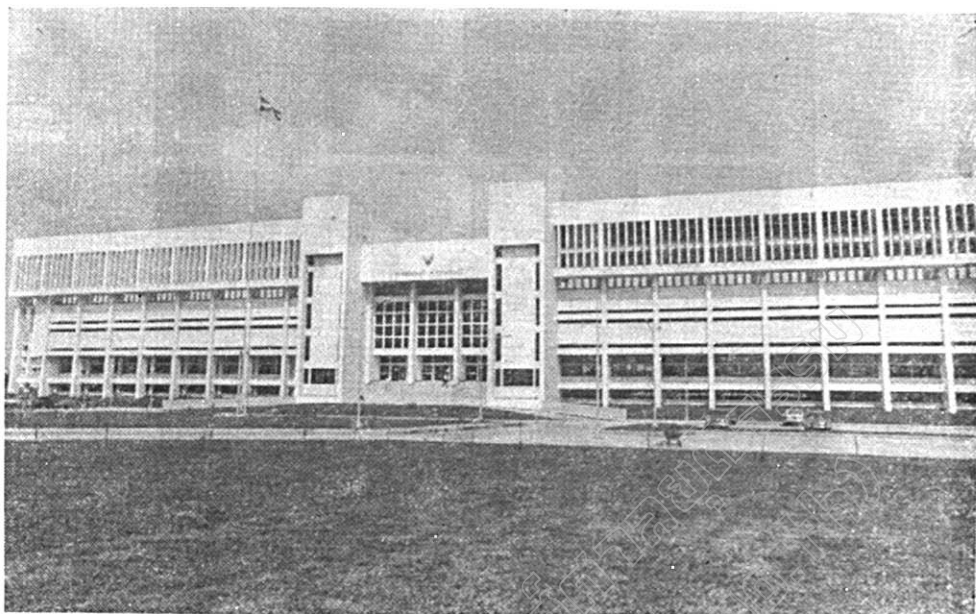
ก. กรรมการตรวจการก่อสร้าง

๑. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม (นายเฉลิม การปลื้มจิตต์)	เป็นกรรมการ
๒. อธิบดีผู้พิพากษามาตร ๑	เป็นกรรมการ
๓. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงธนบุรี	เป็นกรรมการ
๔. นายทองจุล สิงห์กุล อธิบดีกรมโยธาธิการ หรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๕. ผู้อำนวยการกอง กองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๖. นายวิชัย ชื่นชมพูนุท ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลประจำกระทรวง	เป็นกรรมการ
๗. นายจินดา กุลวัชร วิศวกรพิเศษ กรมโยธาธิการ	เป็นกรรมการ
๘. นายอาทร สิทธิเวช สถาปนิกพิเศษ กรมโยธาธิการ	เป็นกรรมการ
๙. นายสุรศักดิ์ จันทรานุกุล สถาปนิก กรมโยธาธิการ	เป็นกรรมการ

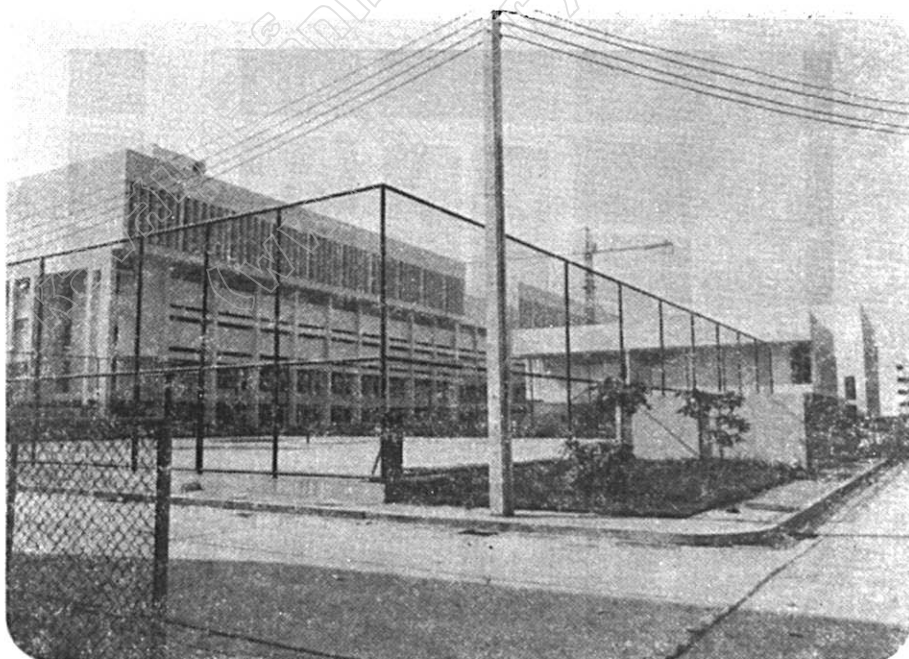
อาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรีนี้ เป็นศาลขนาดใหญ่มาก และเป็นตัวอาคารที่ทำการศาลที่สูงที่สุดในประเทศ เดิมกำหนดจะเชิญท่านนายกรัฐมนตรีเป็นประธานประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์เช่นเดียวกันกับการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่ง แต่เนื่องจากบริเวณก่อสร้างเป็นดินถมสูงกว่าบริเวณใกล้เคียงมาก การระบายน้ำลงที่ดินข้างเคียงเป็น

เหตุให้ประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ข้างเคียงเดือดร้อน และถนนเอกชัยกับซอยก้านไม้แน่น
 ชำรุด เขตบางขุนเทียนจึงขอร้องให้กักเก็บน้ำไว้บนที่ดินที่ก่อสร้าง การวางศิลาฤกษ์ตอน
 แรกๆ ทำการก่อสร้างจึงไม่สามารถทำได้ เพราะบริเวณก่อสร้างมีแต่แอ่งน้ำ ไม่สะดวกด้วย
 ประการทั้งปวง จึงได้ตกลงให้รอไปสักระยะหนึ่งก่อน ต่อมาก็มีการก่อสร้างตัวอาคาร ไม่
 ค้ำยันต่าง ๆ ปิดตัวอาคารไว้หมด ไม่อาจเข้าไปวางศิลาฤกษ์ได้ก็ต้องรอตต่อไปอีก และช่วง
 ระยะเวลาหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยครั้ง จนไม่อาจนัดหมายกับท่านนายกรัฐมนตรีมา
 วางศิลาฤกษ์ได้ รอกันไปรอกันมาตัวอาคารจะแล้วเสร็จแล้วยังไม่มีการวางศิลาฤกษ์ ท่าน
 รัฐมนตรีชวน หลีกภัย รับว่าจะไปหาพบท่านนายกรัฐมนตรีเปรม ติณสูลานนท์ แต่ก็
 ไม่ได้จังหวะ ในที่สุดตกลงกันว่าอาคารที่ทำการจนจะแล้วเสร็จก็ยังไม่มีการวางศิลาฤกษ์
 ขอให้ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมจัดวางศิลาฤกษ์ตามประเพณีที่เคยปฏิบัติ ส่วน
 การเปิดอาคารที่ทำการ ศาลจะได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทรง
 ประกอบพิธีเปิดต่อไป โดยกำหนดจะทำการวางศิลาฤกษ์วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๒๔ แต่บังเอิญ
 มีเหตุการณ์ไม่ปกติ ท่านรัฐมนตรี ฯ ไม่อาจอยู่ปฏิบัติราชการที่กรุงเทพมหานครได้ ท่าน
 ปลัดกระทรวงยุติธรรม (นายศิริ อติโพธิ) จึงเป็นประธานประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ตามวัน
 เวลาที่กำหนดไว้ ซึ่งเวลาการวางศิลาฤกษ์ตรงกับเวลาใกล้ค่ำถึงมืดพอดี เมื่อวางศิลาฤกษ์
 เสร็จแล้ว ท่านปลัดกระทรวงยุติธรรมได้เดินทางไปรายงานตัวที่ค่ายสุรนารี จังหวัดนคร-
 ราชสีมา ตามคำสั่งรัฐบาลทางวิทยุกระจายเสียงในวันเดียวกันนั่นเอง

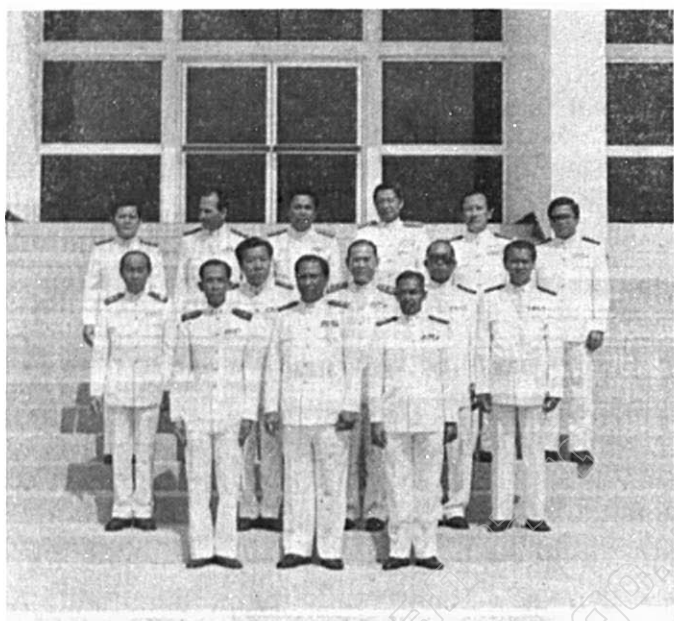
แม้การก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลจะมีอุปสรรคมากมาย เท่าที่เขียนมาเป็นเพียง
 ส่วนเล็กน้อยเท่านั้น แต่การก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และ
 ศาลแขวงธนบุรี กับห้องประชุมใหญ่ ก็ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความร่วมมือด้วยดี
 จากทุกฝ่าย จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

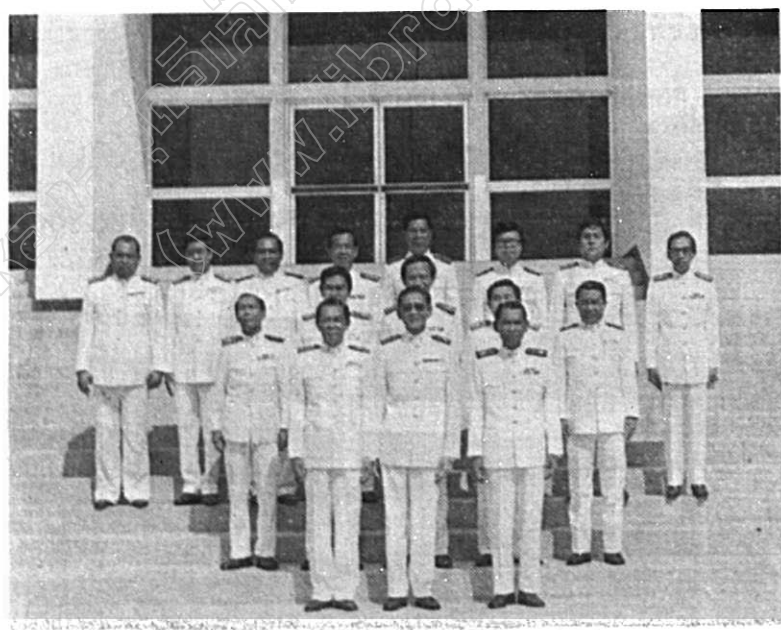
ศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี

สนามเทนนิส

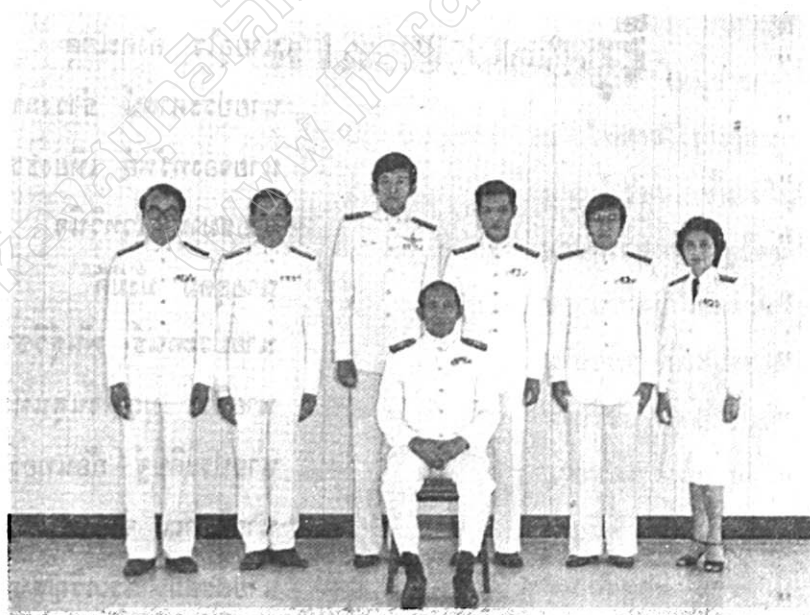
คณะผู้พิพากษาศาลแพ่งธนบุรี

คณะผู้พิพากษาศาลอาญาธนบุรี

ศาลแขวงธนบุรี

คณะผู้พิพากษาศาลแขวงธนบุรี

ศาลแพ่งธนบุรี

อธิบดีผู้พิพากษา

รองอธิบดีผู้พิพากษา

”

ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะ

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

”

นายสุวรรณพ กองวารี

นายอภิรักษ์ ปุษปาคม

นายวุฒิ ยุววิทยาพาณิชย์

นายประยูร อินทวัฒน์

นายสุวิทย์ วิชิตเนตินัย

นายเอกชัย วิมานะ

นายตัน เวทไ

นายศักดิ์ อุตตโม

นายศุภนิติ กิจวรวัฒน์

นายรุทธิ์ ถนอมกุล

นายนำชัย สุนทรพินิจกิจ

นายอุไร คังคะเกตุ

นายประศาสน์ ชำรงกาญจน์

นายจองทรัพย์ เทียงธรรม

นายสมาน เวทวินิจ

นายอุดม มั่งมีดี

นายประคนธ์ พันธุ์วิชาติกุล

นายจิระ บุญพจนสุนทร

นายประดิษฐ์ ก้อนทอง

นายโสภณ จันเทรมา

นายสะสม สิริเจริญสุข

นายพรชัย สมรรตเวช

นายไมตรีย์ โมรรต

ผู้พิพากษา

นายประพัฒน์ อุสุภาพ

”

นายบุญธรรม อยู่พัก

”

นายเสมอ อินทรศักดิ์

”

นายสันติ ทักวาล

”

นายกิติ ณ กาฬสินธุ์

”

นายโกษา ปิยสิริวาท

ศาลอาญาธนบุรี

อธิบดีผู้พิพากษา

นายประทีป ชุ่มวัฒนะ

รองอธิบดีผู้พิพากษา

นายดำรง อุณหวัฒน์

”

นายจำนง นิยมวิภาต

ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะ

นายมนู วงศ์แสงจันทร์

”

นายสุรินทร์ มาศพงศ์

”

นายดุสิต ไทบุราณ

”

นายไพศาล รวงชากร

”

นายชัยวัฒน์ ชันเจริญ

”

นายประสงค์ อธิวัฒน์

”

นายมานิตย์ จิตต์จันทร์กลับ

”

นายชลิต ประไพศาล

”

นายวิชัย บุญธินันท์

”

นายพล วงศ์พรหม

”

นายมีพาศน์ โปตระนันท์

”

นายสมศักดิ์ วิรุทธิ

”

นายอุดม ตูจินดา

”

นายสังเวียน รัตน์มุง

ผู้พิพากษา

”

”

”

”

”

นายมาลินทร์ จันส์ัญชัย

นายสุพรรณ มากแสง

นายวิธิ คล้ายทอง

นายระพีพร บรรจงศิลป์

นายเหล็ก ไทรวิจิตร

นายสิงห์ สัตย์ธรรม

ศาลแขวงธนบุรี

ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล

ผู้พิพากษา

”

”

นายไมตรีย์ โมรรัด

นางอรพินท์ เศรษฐมานิต

นายธาดา กษิตินนท์

นายชัช ชลวร

ผู้พิพากษาประจำกระทรวง

ช่วยทำงาน

นายประณม ชื่นภิรมย์

นายศิริชัย จิระบุญศรี

ถนนที่ไปยังศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี และศาลแขวงธนบุรี

ศาลทั้งสามตั้งอยู่ในอาคารกลุ่มเดียวกัน อยู่ริมถนนเอกชัย ตรงข้ามโรงเรียน
สิงหราชพิทยาคม แขวงบางบอน เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร (แขวงไปรษณีย์ฯ
กรุงเทพฯ ๑๕) มีถนนไปสู่ย่านนี้ ๔ ทาง คือ

๑. เข้าทางตลาดพลู แยกจากถนนอินทรพิทักษ์ตรงที่ทำการชุมสายโทรศัพท์ที่
ธนบุรี (กองโทรศัพท์นครหลวงเขตที่ ๓) เข้าถนนเทอดไทย ประมาณ ๑.๕ กม. ถึงตลาด
มะลิทอง อย่าตรงไป ให้เลี้ยวซ้ายไปตามถนนวุฒากาศ ผ่านหน้าวัดนางนองวรวิหารและ
เลี้ยวไปตามรูปถนน รวมประมาณ ๒.๕ กม. ทะลุออกถนนจอมทอง เลี้ยวขวาไปตามถนน
จอมทอง อีกประมาณ ๐.๗ กม. จะบรรจบกับถนนเอกชัย เลี้ยวซ้ายไปตามถนนเอกชัย
อีกประมาณ ๒.๕ กม. ก็ถึงศาล รวมระยะทางประมาณ ๗.๕ กม.

๒. เข้าทางดาวคอง มาตามถนนตากสิน จากวงเวียนใหญ่ แยกขวาตรง
เชิงสะพานดาวคอง ตรงไปตามถนนจอมทอง ประมาณ ๒.๕ กม. ถนนจะเลี้ยวซ้าย
๙๐ องศาเข้าถนนเอกชัย เลี้ยวไปตามถนนเอกชัยอีกประมาณ ๒.๕ กม. ก็ถึงศาล รวมระยะ
ทางประมาณ ๕.๕ กม.

๓. เข้าทางบางแค แยกจากถนนเพชรเกษม ตรงที่เรียกว่า “ท่าเกษตร”
เข้าถนนสุขาภิบาล ๑ ซึ่งปากทางมีตู้ตำรวจยามและป้ายชื่อโรงเรียนวัดนิมมานรดี ไปตามถนน
สุขาภิบาล ๑ ตรงไปโดยไม่แยกเข้าถนนพัฒนาการ ประมาณ ๕.๕ กม. จะทะลุออกถนน
เอกชัยตรงสามแยกบางบอน เลี้ยวซ้ายไปตามถนนเอกชัย อีกประมาณ ๒.๓ กม. ก็ถึงศาล
รวมระยะทางประมาณ ๖.๗ กม.

ถ้าไปตามถนนสุขาภิบาลแล้วเลี้ยวซ้ายไปตามถนนพัฒนาการ ประมาณ ๑.๗ กม.
ถึงตู้ตำรวจยาม ต้องเลี้ยวขวาไปตามซอยหมู่บ้านทรัพย์สิน--บางขุนเทียน อีกประมาณ ๒.๕
กม. ก็ถึงศาล รวมระยะทางประมาณ ๕.๕ กม.

๔. เข้าทางถนนธนบุรี—ปากท่อ แยกจากถนนธนบุรี—ปากท่อ ตรงหลัก กม.
ที่ ๗ เข้าถนนบางขุนเทียน ไปตามถนนบางขุนเทียนประมาณ ๑.๕ กม. ทะลุถนนเอกชัย
เลี้ยวขวาไปตามถนนเอกชัยอีกประมาณ ๒.๕ กม. ก็ถึงศาล รวมระยะทางประมาณ ๔.๕ กม.

คำสั่งกระทรวงยุติธรรม

ที่ ๑๒๒/๒๕๒๔

เรื่อง แต่งตั้งกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรี
และศาลอาญาธนบุรี

ด้วยกระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรี และ
ศาลอาญาธนบุรีขึ้นใหม่ บัดนี้การก่อสร้างใกล้จะแล้วเสร็จ เปิดทำการได้ในเร็ววันนั้น จึง
เห็นสมควรเตรียมการจัดทำหนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลดังกล่าว เพื่อให้เป็น
หนังสืออนุสรณ์ที่มีเนื้อหาสาระอันทรงคุณค่า กระทรวงยุติธรรมจึงแต่งตั้งกรรมการจัดทำ
หนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี ดังต่อไปนี้

๑. นายเชิษ เจริญวัฒนา	เป็นประธานกรรมการ
๒. นายวรา ไวยหงษ์	เป็นกรรมการ
๓. นายอากร อึ้งกุล	เป็นกรรมการ
๔. นายวิชา มหาคุณ	เป็นกรรมการ
๕. นายพลประสิทธิ์ ฤทธิรักษา	เป็นกรรมการ
๖. นางสาวสุนนา บุปผเวส	เป็นกรรมการ
๗. นางสาวจารุณี ฐานรตาภรณ์	เป็นกรรมการ
๘. นางจันทนา สุทธิเรือง	เป็นกรรมการ

สั่ง ณ วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๒๔

(ลงชื่อ) ศิริ อติโพธิ

(นายศิริ อติโพธิ)

ปลัดกระทรวงยุติธรรม

